

Historia Aperta

Historia Aperta

Vydavatel | Publisher

Univerzita Hradec Králové | University of Hradec Králové

Vedoucí redaktor | Editor-in-Chief

Zdeněk Beran

Tisk | Print

Petr Brázda, Břeclav

Adresa | Address

Historický ústav Filozofické fakulty Univerzity Hradec Králové

Rokitanského 62

500 03 Hradec Králové III

e-mail: historiaaperta@uhk.cz

web: journals.uhk.cz/historia-aperta

Zkratka časopisu | Journal shortcut

HA

Platinum / Diamond Open Access model.

Articles published in *Historia Aperta* are licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Articles and entire issues are assigned their own digital identifiers DOI.

The publication ethics statement of *Historia Aperta* is based on the publication ethics of COPE and their Code of Best Practice.

Historia aperta 53|2025

ISSN 2788-0702 (Print) | ISSN 2788-0710 (Online)

© Univerzita Hradec Králové, 2025

53
2025 **Historia**
Aperta

Vedoucí redaktor / Editor-in-Chief

Zdeněk Beran (Univerzita Hradec Králové / University of Hradec Králové)

Redakční rada / Editorial Board

Vratislav Doubek (Univerzita Karlova / Charles University), **Ondřej Felcman** (Univerzita Hradec Králové / University of Hradec Králové), **Martin Holý** (Akademie věd České republiky / Czech Academy of Sciences), **Tomáš Hradecký** (Univerzita Hradec Králové / University of Hradec Králové), **Jiří Hutečka** (Univerzita Pardubice / University of Pardubice), **Petr Grulich** (Univerzita Hradec Králové / University of Hradec Králové, Muzeum východních Čech / Museum of Eastern Bohemia), **Bohumil Jiroušek** (Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích / University of South Bohemia in České Budějovice), **Vojtěch Kessler** (Univerzita Hradec Králové / University of Hradec Králové, Akademie věd České republiky / Czech Academy of Sciences), **Jiří Kubeš** (Univerzita Pardubice / University of Pardubice), **Jan Květina** (Univerzita Hradec Králové / University of Hradec Králové, Akademie věd České republiky / Czech Academy of Sciences), **Jiří Němec** (Masarykova univerzita / Masaryk University), **Jaroslav Pažout** (Technická univerzita v Liberci / Technical University of Liberec), **Veronika Středová** (Univerzita Hradec Králové / University of Hradec Králové), **Martin Veselý** (Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem / Jan Evangelista Purkyně University in Ústí nad Labem), **Jana Vojtíšková** (Univerzita Karlova / Charles University).

Mezinárodní vědecká rada / International Scientific Board

Gary B. Cohen, Ph.D. (University of Minnesota, Twin Cities, USA), **Drahošlav Magdoško** (Pavol Jozef Šafárik University in Košice, Slovakia), **Miloš Řezník** (Technische Universität Chemnitz, Germany), **Tamara Scheer** (University of Vienna, University of Innsbruck, Austria), **Dmitar Tasić** (Institute for Recent History of Serbia, Belgrade, Serbia).

Historia aperta je odborný recenzovaný časopis věnovaný výzkumu v oblasti historie se zaměřením na české země a (středoevropský prostor. Časopis vydává Univerzita Hradec Králové dvakrát ročně v elektronické i tištěné podobě. Periodikum navazuje na tradici časopisu Východočeské listy historické založeného roku 1996, který si během několika let našel své místo mezi odbornými historickými časopisy České republiky. Současná podoba časopisu reflektuje principy otevřené vědy a promítá se i do nového názvu periodika, který byl redakční radou přijat roku 2022 a odráží také otevřenost vůči internacionální komunitě historiků. Vítány jsou odborné texty interdisciplinárního charakteru, včetně Digital Humanities. Posláním časopisu je publikovat odborné studie, materiálové statě, recenze a podávat zprávy o aktualitách z prostředí současné historické vědy. Vedle češtiny je časopis otevřen příspěvkům v angličtině, němčině, polštině a slovenštině. Publikační etika časopisu vychází z Etického kodexu Výboru pro publikační etiku (COPE). Všechny články v tomto časopise jsou publikovány pod licencí Creative Commons.

Historia Aperta is an open-access academic peer reviewed journal focused on the history of Czech lands and (Central) European region. It is published twice a year by the University of Hradec Králové in both online and print versions. Prior to 2022, this journal appeared under the title Východočeské listy historické. While highly respected in Czech academic circles since its founding in 1996, the editorial board changed the periodical's name to Historia Aperta to reflect their commitment to providing an open international forum for the global community of historians. The journal publishes expert and interdisciplinary papers, particularly those related to Digital Humanities, with a mission to present scientific articles, primary sources (material articles), reviews, and news concerning the historical discipline. Besides Czech, the journal accepts articles in English, German, Polish and Slovak. The ethics statement of the journal is based on the Code of Conduct guidelines of the Committee on Publication Ethics (COPE). All journal papers are published under the terms of Creative Common License.

Obsah

Studie | Studies

Jan Žižka, Podkrušnohoří a Chomutov v roce 1421 aneb O dobývání měst
*Petr Čornej*_____9

Ondřej Keřský z Řimovic a východočeský landfrýd. K okolnostem pádu někdejšího husitského hejtmana
*Jiří Pavlík*_____47

Brutalismus v hraničářském městě. Příběh stavby OD Dyje ve Znojmě a jeho (ne)zasloužené kritiky
*Pavel Panoch*_____74

Personální skladba a proměny ve skupině zvolených východočeských poslanců Federálního shromáždění v období normalizace
*Tomáš Hradecký*_____94

Recenze | Reviews

Pavel MAREK – Petr VOREL (edd.), Pernštejnové v evropských dějinách, Červený Kostelec 2023
*Kateřina Jochová*_____118

Jan KILIÁN, Dějiny Rabštejna nad Střelou, České Budějovice 2023
*Eva Trnková*_____122

Libor DENK – Barbora DIETRICHOVÁ – Vojtěch KESSLER, Šťastné a veselé. České Vánoce ve vzpomínkách pamětníků 2024
*Tamara Tomanová*_____125

Studie | Studies

Jan Žižka, Podkrušnohoří a Chomutov v roce 1421 aneb O dobývání měst

PETR ČORNEJ

Abstrakt | Abstract

Studie se pokouší o rekonstrukci tažení husitských vojsk, pražského a táborského (vedeného Janem Žižkou), proti katolickým městským pevnostem v západních a severozápadních Čechách v prvním kvartálu roku 1421. Soustřeďuje se na dosud neuspokojivě objasněné a dlouhodobě diskutované problémy, především na Žižkovu osobní přítomnost při dobývání Chomutova (16. března 1421) i na počet chomutovských obětí; verifikuje též zprávy o usmrcování žen, dětí a Židů.

Jan Žižka, the Podkrušnohoří Region, and Chomutov in 1421: On the Conquest of Towns

The study attempts to reconstruct the campaign of the Hussite armies from Prague and Tabor (led by Jan Žižka) against the Catholic urban fortresses in western and north-western Bohemia in the first quarter of 1421. It focuses on the still unsatisfactorily clarified and long-discussed issues, especially Žižka's personal presence at the conquest of Chomutov (16 March 1421) and the number of Chomutov victims; it also verifies reports of the killing of women, children and Jews.

Klíčová slova | Keywords

Husitská revoluce; Jan Žižka z Trocnova; severozápadní Čechy; dobývání měst; Plzeň; Chomutov; husitské válečnictví; pražský svaz; táborité

Hussite Revolution; Jan Žižka of Trocnov; Northwest Bohemia; conquest of towns; Pilsen; Chomutov; Hussite warfare; Prague Union; Taborites

Teprve vítězství nad Zikmundovými sbory v krvavé bitvě před Vyšehradem 1. listopadu 1420 umožnilo Praze, tehdy vůdčí síle husitské revoluce, a jejím spojencům podniknout v relativně krátkém čase několik vojenských tažení, která významně

rozšířila mocenskou sféru přívrženců kalicha. První údery směřovaly do blízkého okolí hlavního města, jehož bojovníci ovládli na sklonku roku 1420 Kostelec nad Labem, držbu pána Aleše Škopka z Dubé, Brandýs nad Labem katolického šlechtice Jana (III.) z Michalovic, s pomocí tábořského oddílu Jana Žižky opanovali Říčany a posléze na sklonku ledna 1421 donutili ke kapitulaci posádku Nového hradu u Kunratic, k němuž poutal zvláštní vztah Nové Město pražské. V průběhu listopadu 1420 slavil několik úspěchů také Tábor, jenž se Žižkovou zásluhou zmocnil Prachatic, díky náhodě obsadil oba příběnické hrady a v lednu 1421 udeřil na oblast kontrolovanou katolickým plzeňským landfrýdem. Nejvýznamnějšími zisky Žižkou vedené výpravy bylo ovládnutí benediktinského kláštera v Kladrubech u Stříbra, kláštera premonstrátů v Chotěšově a hradu Švamberk (Krasíkov), kde husité zajali Bohuslava (VI.) ze Švamberka, vojensky zdatného náčelníka plzeňského landfrýdu a předního stoupence nedávno korunovaného, leč husity neuznávaného českého krále Zikmunda Lucemburského.¹

Oddech, který si pražané a táborité dopřáli, byl jen krátký. Už 6. února 1421, dva dny po skončení příměří mezi Tábořem a Oldřichem (II.) z Rožmberka, vytáhlo do pole pražské vojsko a možná ve stejný den také tábořský sbor v čele s Janem Žižkou, jehož výchozí základnou byl pravděpodobně Písek. Obě husitská vojska se setkala 8. února u Dobříše a odtud společně postupovala přes Brdy k městečku Žebrák a poté pokračovala směrem na Hořovice a Rokycany. Není vyloučeno, že v rámci tohoto tažení poškodila klášter augustiniánů eremitů Svatá Dobrotivá (Zaječov), pohřební místo významného šlechtického rodu Zajíců z Házmburka a Valdeka. Hlavním cílem kampaně však bylo osvobodit tábořskou posádku v kladrubském benediktinském klášteře, který na počátku poslední lednové dekády oblehl král Zikmund. Táborité se pod velením hejtmána Chvala Řepického z Machovic udatně bránili, sotva ale mohli donekonečna odolávat Zikmundovu vojsku, posílenému o oddíly členů plzeňského landfrýdu, o chebský sbor, čítající údajně 1500 mužů, a snad též o pomoc z Horní Falce a Bavor. Krušné chvíle působila Chvalovým lidem střelba z praků i několika děl.²

Pražské a tábořské vojsko mělo nad Zikmundovými muži v souhrnu nepochybně

1 K tomu (s odkazy na prameny i starší literaturu) Petr ČORNEJ, *Jan Žižka. Život a doba husitského válečníka*, Praha 2019, s. 332–356.

2 *Vavřince z Březové Kronika husitská*, in: *Fontes rerum Bohemicarum* (dále jen FRB) V, edd. Josef Emler – Jan Gebauer – Jaroslav Goll, Praha 1893, s. 471–472; *Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges vom Jahre 1419 an. I. Von den Jahren 1419–1428* (dále jen UB), ed. Franz Palacký, Prag 1873, s. 57–59, č. 58–59. Podle místní tradice byl klášter ve Svaté Dobrotivé vyvrácen až v dubnu 1421, když se Žižka vracel od dobytého Berouna na Tábor. Srov. Marie TOŠNEROVÁ a kol., *Beroun. Historie / Kultura / Lidé*, Praha 2008, s. 43. Nejasnosti kolem počtu ataků na klášter i v příslušném hesle in: Pavel VLČEK – Petr SOMMER – Dušan FOLTÝN a kol., *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 1998, s. 691–693. Pozdější podání o pobití všech řeholníků neodpovídá skutečnosti. Zdejší augustinián Blažej pobýval v revolučních letech v Rimini. Srov. Ondřej VODIČKA, *Exil českého a moravského duchovenstva za husitských válek*, Praha 2019, s. 143.

převahu. Praha vypravila proti ryšavému Lucemburkovi 320 vozů, což je důležitý záchytný bod pro určení celkového počtu bojovníků. Při průměru 20 mužů šikovaných k jednomu vozu dospějeme k cifře přibližně 6 000 pěších a 500 jízdních bojovníků, maximálně k 7 000 osobám. Hlavní město mohli opustit bez obav, protože od Zikmundových posádek na Pražském hradě, na Karlštejně a v Českém Brodě, čítajících celkem několik stovek mužů, žádné reálné nebezpečí nehrozilo. Táborské síly byly početně slabší než pražské. Konkrétní údaje sice chybějí, ale jádro Žižkova táborského vojska málokdy přesáhlo 1500 osob, včetně žen a pubertálních práchat. Obě husitská vojska tak mohla v součtu disponovat přibližně 8 000 lidmi.³

To stačilo, aby jim (nejspíš 10. února) otevřely dobrovolně své brány Rokycany, poddanské město pražského arcibiskupství. Množství jeho obyvatel se pohybovalo kolem jednoho tisíce. Otázkou zatím zůstává, jak v únoru 1421 vyhlíželo městské opevnění. Dosavadní průzkumy naznačují, že rozlohy 16 hektarů dosáhly Rokycany až po roce 1500, kdy byly podstatně rozšířeny a kdy snad byla dobudován i relativně mohutný hradební pás. Na obranu proti slušně vyzbrojeným vojenským oddílům nemohli Rokycanští pomýšlet, což ukázaly nejen události na sklonku zimy 1421, ale také v létě téhož roku i v období následujícím. Situace z konce září 1419, kdy obyvatelé města nepovolili průchod husitům, kteří ze západních Čech mířili na shromáždění k Mandavě (v sousedství Kostelce U Křížků) a poté do Prahy, se neopakovala.⁴ Ačkoliv dle obecně uznávaných válečných zvyklostí mělo být město, jež vpustilo do svých bran nepřátelské vojsko, ušetřeno násilností, táborité z tohoto pravidla vylučovali katolické řeholníky a kněze, pokud odmítali přijmout husitský program a podávat eucharistii (Večeři Páně) pod obojí způsobou. V arcibiskupských Rokycanech jim byl trnem v oku klášter augustiniánů kanovníků u kostela Panny Marie Sněžné. Rozjímavý řeholní život pokládali radikální husité za zbytečný, škodlivý a nenacházející oporu v Písmu svatém. Proto oba objekty zpustošili a zbavili nepatřičné nádhery, tj. oltářů, obrazů a soch svatých, relikvií i dalších předmětů svádějících věřící k modlářství a modloslužebnictví. Táborité řádění si kupodivu vyžádalo jedinou oběť. Katolického kněze, jehož identifikace nám uniká a který zřejmě odmítl přistoupit k husitským pravdám, táborité nemilosrdně upálili. Co se stalo s místními řeholníky, není jasné. Pravděpodobně našli včas azyl v nedaleké katolické Plzni, kam je asi následovali i rokycanští měšťané, jimž se

3 FRB V, s. 471–472; P. ČORNEJ, Jan Žižka, s. 356.

4 Srov. text *F Starých letopisů českých* (dále jen *SLČ*); Moravský zemský archiv Brno, sign. G 10/č. 480, p. 204–205; *SLČ z vratislavského rukopisu*, ed. František Šimek, Praha 1937, s. 22.

přičilo žít pod nově ustavenou husitskou městskou správou.⁵

Po obsazení Rokycan se oddíly spadající pod Žižkovo velení zmocnily hradu Vildštejna (Vlčtejna) u Blovic, rezidence Elišky z Kravař, vdovy po Jindřichovi (III.) z Rožmberka, matky Oldřicha (II.) z Rožmberka a sestry Jindřicha Plumlovského z Kravař, moravského zemského hejtmana, který padl 1. listopadu 1420 v boji proti husitům před Vyšehradem. Bývalá sympatizantka husitského reformního programu, již k opuštění laického kalicha v květnu 1418 důrazně vyzýval sám mistr Mařík Rvačka, se tak na vlastní kůži přesvědčila, byť na hradě téměř jistě nebyla přítomna, jak dalece se liší vznešené ideály od drsné praxe. Brzy poté raději odešla na Moravu, ale ani ve Šternberku na Hané si nebyla před husity jista.⁶ Vildštejn kapituloval bez boje, zastrášený purkrabí Cikán, jenž se možná s některými husity znal (či s nimi dokonce sympatizoval), se ani nepokoušel o odpor. Ač hlasy pramenů shodně uvádějí, že se hradu zmocnil Žižka, do správy jej obdržel Vilém Kostka z Postupic, který se tu po časové prodlevě, opět objevil na velkém dějinném jevišti, na němž poprvé stanul jako žoldněř polského krále ve válkách proti řádu německých rytířů v Pobaltí. Není vyloučeno, že právě tam se osobně poznal s Janem Žižkou. Na Tábor ho ale nenásledoval, exponoval se na straně husitské Prahy, již ve vojenské kampani podpořili

5 Obsazení Rokycan popisuje kronika Vavřince z Březové (FRB V, s. 472). K pozdně středověké podobě Rokycan Vladislav RAZÍM, *Středověká opevnění českých měst II/2. Katalog Čechy P–Ž*, Praha 2020, s. 824–829. O poměrech ve městě Radka KŘÍŽKOVÁ ČERVENÁ, *Rokycany od první písemné zmínky do roku 1498*, in: Hana Hrachová a kol., *Rokycany. Historie / Kultura / Lidé*, Praha 2011, s. 26–29 (tam i hypotetické ztotožnění upáleného kněze s proboštem Janem z Radnic). O osudech kláštera a augustiniánů střízlivě O. VODIČKA, *Exil českého a moravského duchovenstva*, s. 146.

6 FRB V, s. 472. O Elišce Rožmberské z Kravař Tomáš BALETKA, *Páni z Kravař. Z Moravy až na konec světa*, Praha 2004, s. 114, 153, 273; Rvačkův list in: *Archiv český čili staré písemné památky české i moravské* (dále jen AČ) III, ed. František Palacký, Praha 1844, s. 299–300, č. 20.

i další šlechtičtí spojenci, žel nejmenovaní.⁷

Ve chvíli obsazení Vildštejna byl hlavní cíl pražsko-táborského tažení splněn. Jakmile král Zikmund zjistil, že se husitská vojska pohybují ve vzdálenosti pěti mil (45–50 km) od Kladrub, na nic nečekal, opustil město Stříbro, odkud pravidelně zajížděl do polního ležení před obklíčeným klášterem, a přesunul se do bezpečného útočiště v Litoměřicích. Ve Stříbře a Kladrubech je naposledy průkazně doložen 10. února, v Litoměřicích pak o tři dny později, což napovídá, že ze západočeského prostoru zmizel 11. či 12. února. Ani ve městě na Labi dlouho nesetřval a asi po týdnu zamířil i s manželkou Barborou a českou královnou Žofíí, vdovou po Václavu IV., do svých oblíbených destinací v Kutné Hoře a v Čáslavi. Husitská posádka v kladrubském klášteře si mohla vydechnout. Není bez zajímavosti, že s dvanáctiletým odstupem řadil kronikář, básník a překladatel Vavřinec z Březové neúspěch před Kladruby mezi nejvýznamnější porážky, které Zikmund v zápasech s husity utrpěl.⁸

Rozpustit poměrně velká vojska však pražané a táborité nemínili, naopak pohotově je nasadili proti plzeňskému landfrýdu. Úkol, který si v optimistickém naladění stanovili, byl ambiciózní a náročný zároveň. Předsevzali si donutit ke kapitulaci Plzeň, krajské město a největší katolickou pevnost v Čechách. Její pád by znamenal pronikavé

7 Srov. text *E SLČ*, Národní knihovna (dále jen NK) ČR, sign. XIX C 21, f. 75r; text *F SLČ*, p. 222; *SLČ z vratislavského rukopisu*, s. 35; *FRB – SN III: Staré letopisy české (Východočeská větev a některé související texty)*, edd. Alena M. Černá – Petr Čornej – Markéta Klosová, Praha 2018, s. 347. Dále Robert ŠIMŮNEK, *Správní systém šlechtického dominia v pozdně středověkých Čechách. Rožmberská doména 1418–1472*, Praha 2005, s. 46, 544; Vladimír BYSTRICKÝ, *Západní Čechy v husitských válkách*, České Budějovice 2013, s. 132–133. Dále Milan NOVOBILSKÝ – Petr NOŽIČKA – Petr ROŽMBERSKÝ, *Hrad Vlčtejn a jeho stavební proměny*, Průzkumy památek 7, 2000, č. 2, s. 39–46, zde s. 39 (pokus o perspektivní rekonstrukci hradu koncem 14. století na s. 46); Petr ROŽMBERSKÝ – Milan NOVOBILSKÝ, *Hrad Vlčtejn*, Plzeň 2000, s. 10–11; DURDÍK, Rožmberské hrady, in: Jaroslav Pánek – Martin Gaří (edd.): Rožmberkové. Rod českých velmožů a jeho cesta dějinami, České Budějovice 2011, s. 182–195, zde s. 186. V širších historických souvislostech Eduard MAUR, *Hrad Vlčtejn a Pabiankové (K počátkům husitství na Plzeňsku)*, in: edd. Zdeněk Hojda – Jiří Pešek – Blanka Zilynská, *Seminář a jeho hosté. Sborník prací k 60. narozeninám doc. dr. Rostislava Nového*, Praha 1992, s. 79–87. Zda je jméno purkrabího Cikán přezdívkou či přízviskem, nedovedu rozhodnout. Roku 1412 se v této funkci připomíná Buzek z Dlouhé Vsi (srov. Rostislav NOVÝ, *Prameny k dějinám Táborska 1412–1424 (Fontes historiam districtus Tábor Bohemiae annorum 1412–1424 illustrantes)* – I., Táborský archiv 2, 1989, s. 67–120, zde s. 74.

8 Pál ENGEL – Norbert C. TÓTH, *Királyok és királynék itineráriumai (1382–1438)*, Budapest 2005, s. 107; *UB I*, s. 59–64, č. 60, 62, 65. Údaj Vavřince z Březové, že Zikmund odjel z Litoměřic do Kutné Hory již 14. února je mylný (*FRB V*, s. 472), ve skutečnosti se tak zřejmě stalo až o týden později, tj. ve čtvrtek 21. února, protože král pobýval průkazně ještě 19. února v Litoměřicích. Pyšný výčet husitských vítězství uvádí VAVŘINEC Z BŘEZOVÉ, *Píseň o vítězství u Domažlic*, ed. Bohumil Ryba, české přebásnění Jan B. Čapek, Praha 1951, s. 84 („cum illis confligentibus / multis locis Boemie, / prout notum est hodie, / aput Montes, Brod, Wyssesgrad, / aput Kladrub et prope Prag“). Přehlednou rekonstrukci událostí podal Jiří JÁNSKÝ, *Kronika česko-bavorské hranice. Díl I. (1400–1426). Od války Václava IV. s Ruprechtem Falckým k počátkům husitské ofenzivy*, Domažlice 2001, s. 142; V. BYSTRICKÝ, *Západní Čechy*, s. 133–134.

oslabení pozic katolické strany a Zikmundových stoupenců v rámci celého Českého království. Součástí této operace bylo pravděpodobně i Žižkovo rozhodnutí umístit husitskou posádku v počtu několika desítek lidí do poměrně velké tvrze ve Štěnovicích, necelých 7 kilometru jižně od centra Plzně. Spolu s Vildštejnem tak Štěnovice vytvářely jistou protiváhu katolické posádce na hradu Radyně a současně sloužily jako opěrné body i základny pro další husitské vojenské aktivity v oblasti.

Dosavadní bádání se zatím neshodlo, zda Žižka nezískal pod kontrolu štěnovickou tvrz již dříve, někdy na počátku roku 1420, kdy působil jako hejtman v tehdy husity ovládané Plzni. Nasvědčovala by tomu známá zpráva, že se po vítězné bitvě u Nekmíře, v níž porazil vůdce plzeňského landfrýdu Bohuslava VI. ze Švamberka, a hned v průběhu následující noci „zbořil“ tři posádky v menších katolických fortifikacích na Plzeňsku.⁹ Mezi tyto lokality však Štěnovice sotva patřily. Jednak Nekmír leží severozápadně od Plzně, takže rychlý přesun na jih nedává valný smysl, a navíc štěnovickou tvrz držela známá plzeňská měšťanská rodina Pabianků, jejíž část náležela k otevřeným přívržencům husitství. To nepochybně platí o Kateřině Pabiankové, vdově po Václavu Pabiankovi a švagrové Mikuláše Pabianka, zřejmě rovněž sympatizanta husitských idejí. I kdyby právě Mikuláš vpustil Žižkovy lidi na prahu roku 1420 do své tvrze, sotva by se zde husitská posádka udržela poté, co v poslední březnové dekádě ovládli Plzeň katolíci a Bohuslav ze Švamberka začal na jaře čistit prostor jižně od města, aby tu nemohla setrvat žádná husitská komunita. Maličký ostrůvek uprostřed katolického moře by sotva odolal přesile nepřátel. I proto je asi schůdnější uvažovat o možnosti, že se Žižkova posádka ocitla ve Štěnovicích až v únoru 1421, zřejmě se souhlasem majitele tvrze, který se možná s některými tábority osobně znal. Nezapomínejme, že s Žižkou v březnu 1420 odešlo z Plzně na Tábor několik stovek lidí, mezi nimi i Kateřina Pabianková, jíž se však v obci nad Lužnicí příliš nelíbilo a po čase zakotvila v Praze.¹⁰ Tábořská posádka vydržela ve Štěnovicích do 26. října 1421, kdy se neubránila útoku oddílů vyslaných z Plzně a okolními katolickými šlechtici. Všech 60 dopadených husitů (jde pouze o odhad, odpovídající jedné kopě), zde nalezlo smrt. Tvrz i statek jako „kacířské hnízdo“ spadlo na krále Zikmunda Lucemburského, který je 6. září 1422 zapsal (spolu se statky Věžka, resp. Vížka, a Chrast

9 Srov. text E SLČ, f. 69v; SLČ z vratislavského rukopisu, s. 24–25. Někteří autoři ponechávají dataci, kdy se dostaly Štěnovice pod kontrolu radikálních husitů otevřenou (E. MAUR, *Hrad Vlčtejn*, s. 85), jiní v názoru kolísají (František ŠMAHEL, *Husitská revoluce II. Země vymknutá z kloubů*, Praha 2024, s. 207; idem, *Tábor I. Od počátku osídlení do roku 1452*, Praha 2020, s. 398), další se kloní k počátku roku 1420 (Petr ROŽMBERSKÝ, *Štěnovice, hrad, tvrz a zámek*, Plzeň 2003, s. 9; V. BYSTRICKÝ, *Západní Čechy*, s. 99–100). Toto mínění, jež tu nyní reviduji, jsem svého času zastával také. Srov. Petr ČORNEJ, *Jan Žižka*, s. 187.

10 K akcím Bohuslava ze Švamberka na jaře 1420 FRB V, s. 365. O rodu Pabianků detailně E. MAUR, *Hrad Vlčtejn*, s. 82–86, několik nových dat ke Kateřině přinesl P. ČORNEJ, *Jan Žižka*, s. 480–481.

nižšího šlechtice Petra z Chrastu, jenž se přidal k husitům) městu Plzni v celkové sumě 2 000 kop českých grošů jako náhradu za utrpěné škody. Zikmundova listina nekonkrétně hovoří, že Štěnovice patřily Pabiankovu synu („*des Pabyanken sun*“), což byl spíše Mikuláš či jiný z bratrů než Tomáš, který se roku 1426 zmiňuje jako katolík.¹¹

V den sv. Valentina, tedy v pátek 14. února 1421, oblehla husitská vojska Plzeň. K pražským a tábořským oddílům se zřejmě vzápětí přidaly sbory ze Žatce a Klatov, které měly na podrobení Plzně obzvláštní zájem vzhledem k relativně nevelké vzdálenosti i kvůli skutečnosti, že v největším západočeském městě našli útočiště významní klatovští katoličtí měšťané, kteří tu dokonce založili městskou radu v exilu, i kněží a řeholníci z klatovských církevních institucí.¹² Katolíků, uchýlivších se v nouzi do bezpečí plzeňských hradeb, jež hájili nejen měšťané s dalšími obyvateli, ale i přední západočeské šlechtické osobnosti se svými panoši a bojovými družinami, bylo značné množství, možná až 2 000. Počet lidí ve městě, v němž před revolucí žilo 4000–5 000 osob, tak výrazně stoupl.¹³ To bylo pochopitelně problematické z hlediska zásobování, avšak zároveň důležité pro úspěšnou obranu. S odstupem doby je více než patrné, že si husité ukrojili velké sousto, které přesahovalo jejich možnosti. I kdyby měli k dispozici, včetně žateckých a klatovských posil, více než 9 000 lidí, na přímé dobytí dobře opevněného a bráněného města, v němž se shromáždilo na 7000 osob a jehož udržení bylo prestižní záležitostí nejen pro celý plzeňský landfrýd, tyto síly nestačily. S tak náročným vojenským podnikem neměli husité dosud zkušenosti, pouze s určitými výhradami se dá přirovnat k obléhání Vyšehradu mezi 15. zářím a 1. listopadem 1420. Srovnatelně velkou městskou pevnost však pražská ani tábořská vojska do té doby nedobývala.

Dokládá to i stručná rekapitulace. Pražané se, jak již víme, zmocnili na sklonku roku 1420 bez odporu městečka Brandýsa nad Labem i nevelkého sousedního Kostelce nad Labem. Brandýská tvrz a kostelecký vodní hrad pro ně nepředstavovaly větší

11 O dobytí Štěnovic katolíky FRB V, s. 516. Zikmundova darovací listina in: *Listář královského města Plzně a druhdy poddaných osad. Část I. Od r. 1300–1450*, ed. Josef Strnad, Plzeň 1891, s. 303–304, č. 270. Strnadem chybně uvedené datum opravil August SEDLÁČEK, *Zbytky register králův římských a českých z let 1361–1480*, Praha 1914, s. 168, č. 1208. K bratrům Pabiankům E. MAUR, *Hrad Vlčtejn*, s. 85; k Petrovi z Chrastu Petr ČORNEJ, *Světla a stíny husitství (Události – osobnosti – texty – tradice). Výbor z úvah a studií. 2. pozmeněné vydání*, Praha 2020, s. 191–192.

12 Uprchlých klatovských měšťanů, kteří našli azyl v Plzni, bylo zatím zjištěno sedmnáct. Srov. Ondřej VODIČKA, *Sázka na křížového krále. Katoličtí exulanti z husitských měst (1419–1436/1454)*, Praha 2024, s. 159–161; idem, *Exil českého a moravského duchovenstva*, s. 168.

13 FRB V, s. 472.

překážku.¹⁴ Cennou praxi získali pražští husité při úspěšných obléháních hradních pevností, především Vyšehradu, Říčan a Nového hradu u Kunratic. Ve všech případech mohli částečně zúročit předrevoluční zkušenosti z dobývání hradů Skály (u Přeštic), Hasištejna a Bradlece (u Jičína), k jejichž kapitulaci už tehdy významně přispěli husitští měšťané Nového Města pražského.¹⁵

Poněkud rozpornější bilanci při zdolávání měst a hradů vykazali v průběhu roku 1420 táborité. Na Velký pátek 5. dubna Žižka vpadl do městečka (Mladé) Vožice, pouze chatrně chráněného plaňkovým oplocením, aniž si troufl na zdejší hrad. Shodný výsledek přinesl asi 24. dubna téhož roku jeho atak na Strakonice. Neopevněné poddanské město poničil, ale johanitský hrad obléhal marně. Nejspíš v srpnu či v září 1420 si Žižka podmanil alespoň načas rožmberskou Soběslav (pod kontrolou táboritů byla prokazatelně ještě na konci ledna 1421). Poddanskému městu o ploše přibližně 7 hektarů nepomohl ani jednoduchý hradební pás, vysoký asi 6, 5 metru a zpevněný v severozápadním nároží hradem. Na konci srpna se tábořský vojevůdce zmocnil, nepochybně s pomocí místních sympatizantů devítihektarových Vodňan, jejichž hradby, pobožené nedlouho předtím, nikdo nehájil, neboť rožmberští žoldnéři krátce před Žižkovým příchodem zmizeli. I nevelká Lomnice nad Lužnicí, kterou jednooký hejtman dobře znal ze svých „lapkovských“ časů a ovládl někdy po polovině září 1420, možná postrádala hradby, avšak významnou fortifikací byl zdejší (už dávno neexistující) hrad, do nějž Žižka vložil posádku pod velením Jana Roháče z Dubé. Ani (Nová) Bystřice, městečko Lipolta Krajíře z Krajku, o rozloze necelých 5 hektarů a obklopená možná jedním hradebním pásem (u něhož ale nelze vyloučit až pohusitský vznik) obávanému válečníkovi v říjnu 1420 neodolala. Skutečně dobře opevněným poddanským městem byly Horažďovice (plocha 6,5 hektaru, městský hrad, hlavní hradba s výraznými branami, snad i parkanová zeď), obsazené tábority za blíže neznámých okolností, pravděpodobně v souvislosti s vítěznou Žižkovou bitvou u nedalekého Malého Boru 12. října 1420. Jednoho z největších úspěchů při dobývání měst dosáhl Žižka o měsíc později, 12. listopadu 1420, kdy se po urputném boji o nejstarší a (tehdy) jediný

14 Tomáš DURDÍK, *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, Praha 2000, s. 80–82; Zdeněk BERAN, *Poslední pání z Michalovic. Jan IV. († 1435/1436) a Jindřich II. († 1468)*, České Budějovice 2010, s. 38–39 (Brandýs nad Labem); Vladislav RAZÍM, *Středověká opevnění českých měst I/2. Katalog Čechy. B–O*, Praha 2020, s. 381–382 (Kostelec nad Labem).

15 Jindřich KEJŘ, *Bitva u Vyšehradu roku 1420*, Husitský Tábor 6–7, 1983–1984, s. 123–144; Jan KYPTA – Jaroslav PODLIŠKA, *Tábor obléhatelů na předpolí Nového hradu u Kunratic (1420/1421). Povrchový průzkum a srovnání s analogickými lokalitami*, Archeologické rozhledy 66, 2014, s. 609–632; Ivana BOHÁČOVÁ – Jaroslav PODLIŠKA a kol., *Průvodce pražskou archeologií*, Praha 2017 s. 245–246, 308–313; P. ČORNEJ, *Jan Žižka*, s. 107–110, 344–346; Jan KYPTA – Milan SÝKORA, *Předhradí a předpolí hradu Hasištejna*, Průzkumy památek 21, 2014, č. 1, s. 75–88.

hradební pás (v současnosti na první pohled nezřetelný, neboť jej v pozdějších dobách stavebně využily domy stojící při hradbách) probili jeho bojovníci do šestihektarových Prachatic a otevřeli tábořským kněžím i samotnému vojevůdci bránu. Přesto není možné přehlédnout, že si v případech menších, leč dobře opevněných a chráněných městských areálů (o rozloze 4-9 hektarů) Žižka několikrát (a někdy i opakovaně) „vylámal zuby“. Rožmberské rezidence Českého Krumlova, chráněné nejen hradbami a mohutným hradem, nýbrž i tokem Vltavy, dalšího rožmberského poddanského města Třeboně (plocha 9, 5 hektaru), obklopeného mokřinami a rybníky, ale třeba také podkrkonošského Hostinného (rozloha 4, 5 hektaru) se zmocnit nedokázal.¹⁶

Plzeň ovšem byla pevností zcela jiné kategorie. Královské a krajské město náleželo k největším českým vrcholně středověkým lokacím (zaujímalu plochu 20 hektarů) a pyšnilo se dvěma pásy hradeb. Hlavní, rytmizovaná zhruba 60 věžemi, dosahovala výšky 6 a šířky 2 metrů, před ní umístěná parkánová zeď lemovala celý městský areál. Kolem parkánové hradby se vinul hluboký i široký příkop, chráněný navíc náspem. Nedílnou součást opevnění tvořily čtyři městské brány a dominikánský i minoritský klášter, které v roce 1419 utrpěly dílčí šrámy od husitských obrazoborců. Ačkoliv Žižka detailně znal sílu i eventuální slabiny plzeňské fortifikace ze svého dřívějšího čtyřměsíčního působení na přelomu let 1419–1420, kdy tu zastával funkci vojenského velitele, na západočeskou městskou pevnost nevyzrál ani on.¹⁷ O prvním obléhání a dobývání Plzně husity se mnoho zpráv nedochovalo. Víme jen, že husitské oddíly obklíčily celé město, aniž tušíme, jak si mezi sebou rozdělily úkoly. Nespolehlivá dějinná paměť situovala Žižkovo ležení pod šibenici, na niž podle katolického mínění patřil, tj. východně od městských hradeb, proti Pražské bráně. Jisté to ale není. Podle jiné zprávy zaujali pod šibenici roku 1422 na čtyři dny pozici pražští husité marně očekávající Jana Žižku, který byl v očích katolických kněží „špinavý, zločinný vrah, lotr či slepec, ba ztělesněná zaslepenost...“¹⁸ Ať již to bylo jakkoliv, obsadili husité hned při prvním útoku předměstí a mlýny.¹⁹ Tím však

16 V. RAZÍM, *Středověká opevnění I/2*, s. 137–153 (Český Krumlov), s. 205–215 (Horažďovice), s. 222–225 (Hostinné), s. 480–481 (Lomnice nad Lužnicí), s. 515 (Mladá Vožice), s. 533–537 (Nová Bystřice); *Středověká opevnění II/2*, s. 756–774 (Prachatic), s. 868–874 (Soběslav), s. 889–891 (Strakonice), s. 964–977 (Třeboň), s. 1019–1025 (Vodňany). K dění v těchto lokalitách (s odkazy na prameny) P. ČORNEJ, *Jan Žižka*, s. 316–321, 334–339. K (Nové) Bystřici Lukáš REITINGER, *Lipolt Krajíř z Krajku ve víru husitských válek*, *Studia mediaevalia Bohemica* 10, 2018, s. 199–240, zde s. 212.

17 „...*clius dictus Johannes Zizka, qui fuit capitaneus Plzne...*“ – srov. *SLČ–SN III*, s. 80.

18 „...*ille immundus sceletisque homicida, insignis latro vel cecus, ymmo ipsa cecitas...*“ – srov. Josef HEJNIC – Miloslav POLÍVKA, *Plzeň v husitské revoluci. Hilaria Litoměřického „Historie města Plzně“, její edice a historický rozbor*, Praha 1987, s. 90, novočeský překlad s. 141–142.

19 *FRB V*, s. 472.

jejich úspěchy víceméně skončily. Husitská dělostřelba a kameny vrhané z praků poškodily sice hradby, ale nikoliv natolik, aby kališníci mohli podniknout na město účinný generální útok. Opakované ataky obránci nejen udatně odráželi, ale způsobili nepříteli i citelné ztráty, byť pozdní vyprávění o tom, jak mrtvolami zabitých vyplňovali prostor mezi hlavní a parkánovou hradbou, je nepochybně silně přehnané.²⁰

Po čtyřech týdnech měly obě strany už dost útrap a v patové situaci se dohodly na podmínkách příměří, uzavřeného mezi pražskými a táborskými husity i jejich šlechtickými spojenci na jedné a městem Plzní a plzeňským landfrýdem (včetně měst Tachova, Stříbra a Domažlic) na straně druhé. Platit mělo do 1. ledna 1422. Plzeň náporu pražských a husitských vojsk odolala.²¹ Musela však akceptovat podmínku, že bude i se svými přívrženci apelovat na krále Zikmunda Lucemburského, aby přistoupil ke čtyřem pražským artikulům. Ať už by tak Zikmund učinil či nikoliv, byl celý plzeňský landfrýd po uplynutí lhůty jednoho měsíce povinen zajistit na svém teritoriu svobodu božího slova (tj. povolit kázání husitským kněžím a jáhnům) a nebránit nikomu v přijímání eucharistie pod obojí způsobou.²² Tento bod dohody však západočeští katolíci ignorovali. V Plzni a v oblastech kontrolovaných landfrýdem tak zůstal v náboženské sféře zachován status quo z počátku roku 1421. Plzeňští naopak ihned po odchodu husitů začali vydatně zpevňovat hradby svého města, jež zůstalo oporou katolicismu po další staletí.

Podle Vavřince z Březové se husitská vojska po marném obléhání Plzně na nedlouhý čas (snad z praktických či logistických důvodů) rozdělila, avšak před Chomutovem, který byl jejich dalším cílem, byla už opět pohromadě.²³ Údaje pramenů, v který den se tak stalo, kolísají. Podle kroniky Vavřince z Březové, jenž měl od účastníků tažení zprávy z první ruky, oblehli husité Chomutov v sobotu 15. března, Starý kolegiát pražský (a také o několik desetiletí mladší svědectví, opírající se o regionální paměť) mluví o pátku 14. března.²⁴ Nabízí se vcelku logické vysvětlení, že husitské oddíly dorazily k severočeskému městu v pátek navečer, ale teprve v sobotu začaly

20 Srov. Václav HÁJEK Z LIBOČAN, *Kronika česká*, Praha 1541, f. 387r; M. Šimona Plachého z Třebnice *Paměti plzeňské*, ed. Josef Strnad, Plzeň 1883, s. 14.

21 K podobě Plzně jako přední městské pevnosti podrobně V. RAZÍM, *Středověká opevnění II/2*, s. 635–646.

22 Text smlouvy se nedochoval, její obsah stručně zachytil (nepochybně na základě písemnosti uložené na Staroměstské radnici) jen Vavřinec z Březové. Srov. *FRB V*, s. 472. O míru mezi viklefy a plzeňským landfrýdem (*Pillsner kreysse*) se zmiňuje list norimberské rady, adresovaný do Chebu a datovaný 24. března. Srov. *UB I*, s. 67–68, č. 70.

23 *FRB V*, s. 473.

24 *SLČ–SN III*, s. 90; *Die Historien des Magister Johannes Leonis. Ein Quellenbeitrag zur Geschichte der Hussitenkriege*, ed. Ludwig Schlesinger, Prag 1877, s. 33 („den freitag vor den palmensuntag“).

s dobýváním. Překonání trasy mezi Plzní a Chomutovem zabralo husitským vojskům, která se k městu přibližovala od západu či jihozápadu (nikoliv přes Žatec), plné tři dny. Znamená to, že ležení před Plzní musela opustit nejspíš 12. března ráno.

Volba Chomutova nebyla náhodná. Na jeho kapitulaci měli eminentní zájem husité ze Žatce, jehož sbor se, jak víme, k tažení připojil. Podkrušnohorský Chomutov patřil k důležitým katolickým pevnostem v oblasti. Tvořil součást katolického bloku Žateckého kraje, volně navazujícího na činnost zdejšího předrevolučního landfrýdu. Zikmund Lucemburský obnovu krajské organizace inicioval během února 1420 v protihusitském duchu a ze stejného důvodu ji podporoval míšeňský markrabě Fridrich (IV.) Bojovný, jehož zájmy zasahovaly na českou stranu Krušných hor.²⁵ Od roku 1252 až do roku 1411 byl Chomutov v držení řádu německých rytířů a sídlem zemského komtura. Po bitvě u Grunwaldu však král Václav IV. většinu českých statků zadluženého řádu zabavil, čímž anticipoval sekularizační trend prosazovaný husitskou revolucí. Po několika zástavních drženích se správy chomutovského zboží ujal sám král Václav a po jeho smrti přešla automaticky na legitimního dědice českého trůnu Zikmunda Lucemburského. Ryšavý panovník zastavil Chomutov už 29. června 1420, v den, kdy začínalo obležení husitské Prahy vojsky první kruciáty, ve výši 3000 kop českých grošů za vykonané služby svému přívrženci Vilému Zajícovi z Házmburka. Obratný šlechtický politik pomohl na jaře 1420 Zikmundovi Istí ovládnout město Slaný, což mu nebránilo zprostředkovávat kontakty mezi pražskými husitskými orgány a katolickou stranou.²⁶

V porovnání s Plzní byl Chomutov výrazně menším městem, jeho plocha nedosahovala ani 9 hektarů. Kvalitu jeho opevnění na počátku roku 1421 nelze dost dobře posoudit, protože hmotných reliktnů se zachovalo pomálu a ani písemné zprávy nehýří podrobnostmi. Město velmi pravděpodobně chránila zděná hradba (na

25 Vznik žateckého landfrýdu inicioval v letech 1405–1406 na základě starší tradice z druhé poloviny 14. věku král Václav IV., veden snahou potírat zločinnost a zajistit bezpečí na silnicích, spoléhaje přitom především na zdejší města (Žatec, Most, Kadaň, Chomutov a Louny) a některé příslušníky nižší šlechty. V roce 1415 pak landfrýdní organizaci obnovil se zjevným cílem vytvořit obranné nárazníkové pásmo vůči expanzivní teritoriální politice rodu Wettinů. Jeho nevlastní bratr Zikmund se této regionální struktury pokusil využít v zápase proti husitům hned na počátku roku 1420, kdy stavy Žateckého kraje vyzval k součinnosti s nejvyšším purkrabím Čechem z Vartenberka, hofmistrem Jindřichem z Elsterberka a podkomořím Václavem z Dubé. Srov. *Codex juris municipalis regni Bohemiae* (dále jen *CIM*). *Tomus II. Privilegia regalium civitatum provincialium annorum 1225–1419*, ed. Jaromír Čelakovský, Praha 1895, s. 1010, 1020–1023, 1028–1030, č. 781, 789, 790, 794; *UB I*, s. 15–17, č. 11; Ivan HLAVÁČEK, *Žatecký landfríd Václava IV. z března 1415*, in: *Sto let od narození profesora Jindřicha Šebánka*, ed. Kateřina Smutná, Brno 2000, s. 99–108; Zdeněk BERAN, *Landfrýdní hnutí v zemích České koruny. Snahy o zajištění veřejného pořádku a bezpečnosti ve středověké společnosti*, České Budějovice 2014, s. 40, 44, 47; V. RAZÍM, *Středověká opevnění II/1*, s. 328.

26 A. SEDLÁČEK, *Zbytky register*, s. 151, č. 1048; *FRB V*, s. 584.

některých místech snad zesílená o parkánovou zeď), před níž se vinul příkop. Významnou úlohu ve zdejší fortifikaci hrál johanitský hrad, komturova rezidence, v pozdější době zmenšená, avšak přesto dosud považovaná za nejhodnotnější stavbu svého druhu na území České republiky. Ke komendě náležel i dodnes zachovaný kostel sv. Kateřiny. Městské brány jsou bezpečně doloženy až v 16. století, většina z nich, ne-li všechny, však zřejmě stály už v Žižkových časech. Dnes už neexistuje žádná. Celkem byly čtyři (na západě Horní, na východě Dolní, na jihu Chlebná a na severu Viničná). Počet obyvatel se dá vzhledem k ploše města a předpokládanému počtu domů odhadnout na 1000–1200, možná jich zde žilo více než v Prachaticích, které byly o 3 hektary menší. V každém případě Chomutov náležel, pokud jde o množství obyvatel, až někam do páté desítky českých a moravských měst. Převládalo tu, stejně jako v sousedních městech Kadani a Mostě, německé etnikum, což umocňovalo protihusitské nálady.²⁷ K obraně Chomutova, poničeného 10. srpna 1418 požárem, byl připraven neznámý počet okolních panošů a posádka složená z převážně německých bojovníků, snad žoldnéřů či služebníků míšeňského markraběte Fridricha (IV.) Bojovného.

Nejpodrobnější zprávu o průběhu dobytí města husity podal ve své kronice mistr Vavřinec z Březové. Jeho líčení je cenné i proto, že se opírá o svědectví (ač jmény neznámých) účastníků husitského tažení. V kombinaci s Vavřincovým podáním o dobytí Prachatic lze alespoň v hrubých rysech rekonstruovat, co se před Chomutovem a v Chomutově událo. V sobotu 15. března požádali husitští vůdci představitele města a hejtmány, aby jim otevřeli brány, nechali svobodně vstoupit kněze se svátostí oltářní, umístěnou ve schráně na dlouhé tyči či ve sluneční monstranci, a přijali čtyři artikuly pražské jako shrnutí základních principů husitského výměru božího zákona. O této výzvě sice Vavřinec nehovoří, dá se však bezpečně předpokládat, protože „Němci“, se z „cimbuří hradeb“, spoléhající na sílu městské fortifikace, husitům, stejně jako v listopadu 1420 Prachatictí táboritům, posmívali a „rouhali“. Pod tímto slovem si lze nejspíš představit urážlivé výroky na adresu přijímání svátosti oltářní pod obojí způsobou. To husité vnímali nejen jako urážku eucharistického Krista, přítomného v monstranci nad hlavami „božích bojovníků“, nýbrž i jako pohrdání svatými pravdami. Jejich rozčilení však k úspěšnému útoku na město nevedlo, snad i kvůli únavě

27 V. RAZÍM, *Středověká opevnění II/1*, s. 268–272; Zdena BINTEROVÁ (ed.), *Dějiny Chomutova, Chomutov 1997*, s. 9–10; Jaroslav PACHNER, *Komenda řádu německých rytířů v Chomutově před 16. březnem 1421*, Památky, příroda, život 52, 2020, s. 57–72; P. VLČEK – P. SOMMER – D. FOLTÝN a kol., *Encyklopedie českých klášterů*, s. 252–253; František HOFFMANN, *České město ve středověku*, Praha 1992, s. 82, 229–230; Eduard MAUR, *Obyvatelstvo českých zemí ve středověku*, in: Ludmila Fialová – Pavla Horská – Milan Kučera – Eduard Maur – Jiří Musil – Milan Stloukal, *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, Praha 1996, s. 35–73, zde s. 50.

z předchozího přesunu. Obránci Chomutova si po odražení ataku alespoň na několik hodin oddechli.

Příští den, o Květné neděli 16. března 1421, bylo vše jinak. Husité nebrali ohled na fakt, že je mimořádný sváteční den, navíc počátek velikonočního týdne, a zaútočili na město. Vůbec jim přitom nevadilo, že svým nepřátelům zahájení boje v neděli zpravidla vyčítali jako znesvěcení. Zastavit je nedokázalo nic, ani rozpuštěná smůla a vřící voda, kterou jim protivníci vylévali na hlavy. Město se ocitlo v kleštích. Generální útok vedli husité ze všech stran. Obránců nebylo tolik, aby jim mohli odolat. Husitské oddíly rychle ovládly město, pobíjely v něm dopadené panoše, žoldnéře i veškeré bojeschopné mužské obyvatelstvo. Z osob mužského pohlaví ponechali naživu prý jen necelých třicet osob, které musely pohřbit mrtvé, jejichž počet odhadl mistr Vavřinec na více než 2 000. Zvláště drsně si počínaly obávané tábořské bojovnice, jež několik zajatých chomutovských žen, včetně těhotných, upálily ve viničné boudě za městem. V ohni skončili i někteří panoši, kněží a Židé. Na rozdíl od praxe uplatňované v předchozích dvou letech tentokrát husité město dokonale vyplenili a nepohrdli ani bohatou kořistí. Správu dobytého Chomutova, ač se na jeho pádu vydatně podíleli táborité, převzala husitská Praha a umístila ve městě (nepochybně v někdejší johanitské komendě) vojenskou posádku. Předjala tak trend, kterým se neochvějně řídila v následujících třech měsících.²⁸

Vavřincovo obšírné podání si téměř nezadá s jeho barvitým popisem dobytí Prachatic Janem Žižkou 12. listopadu 1420. V komparaci s dalšími prameny i (nejen) regionální dějinnou pamětí však vyvolává celou řadu otázek. Některé z nich už nadhodilo dřívější bádání, jiné vyvstávají mezi řádky kronik, listů i staletých pověstí. První, nesporně závažná a zároveň nejatraktivnější zní, zda byl vůbec v Chomutově osobně přítomen tábořský hejtman Žižka. Před lety ji v referátu předneseném 12. října 2004 na vědeckém sympoziu v Táboře provokativně formuloval historik Petr Hlaváček. Jeho názor, i když v tištěné podobě zjevně zmírněný do podoby otevřené teze,²⁹ vzbudil v Chomutově značný ohlas. Jistě i proto, že Hlaváček žije v nedaleké Kadani a pozdně středověké dějiny českého severozápadu zná jako málokdo. Nuže, podívejme se na problém zevrubněji.

Hlavní a klíčový argument zpochybňující Žižkovu přítomnost v Chomutově vychází z textu kroniky Vavřince z Březové, který vojevůdcovo jméno v pasáži o ovládnutí města husity výslovně neuvádí. Marně bychom je hledali i v soudobé (edičně zpřístupněné) korespondenci či v kronikách sepsaných na říšském teritoriu, pokud se

28 FRB V, s. 476-477.

29 Petr HLAVÁČEK, *Žižka a český severozápad aneb dobytí města Chomutova husity roku 1421*. in: edd. Miloš Drda – Zdeně Vybíral – Jakub Smrčka, Jan Žižka a husitské vojenství v evropských dějinách, Husitský Tábor. Supplementum 3, Tábor 2007, s. 67–78.

o chomutovských událostech zmiňují. Přesto všechny okolnosti napovídají, že mistr Vavřinec zamlčel Žižkovu účast při chomutovském masakru záměrně. Obdobně si počínal i v některých jiných pasážích svého díla, čímž nejednou zmátl moderní historiky. Už dříve jsem upozornil, že ve Vavřincově textu chybí jednooký hejtman poněkud překvapivě v řadě situací, v nichž hrál poměrně významnou a relativně dobře dokumentovanou roli. Mám tu na mysli Žižkovo účinkování v pražských obrazoboreckých bouřích po smrti Václava IV., úděsnou scénu na sedlecké tvrzi v dubnu 1420, již paradoxně nejpodrobněji popsal právě Vavřinec, a drastické poničení zbraslavského klášterního kostela 10. srpna 1420 s údajným zhanobením mrtvoly krále Václava.³⁰ K těmto případům můžeme přiřadit Vavřincovo mlčení o Žižkových reakcích na známém hádání o ornáty mezi pražany a tábory v domě Petra Zmrzlíka ze Svojšína 10. prosince 1420 a také vynechání vojevůdcova jména při přepadu Divůčkových žoldnéřů v Mladé Vožici 5. dubna 1420, pouhých jedenáct dní po bitvě u Sudoměře.³¹

Zvláště poslední případ je zajímavý. Druhá redakce Starých letopisů českých pojala totiž akci ve Vožici jako Žižkův zdařilý kousek, jímž mimo jiné získal značný počet koní, na kterých potom učil jezdit „pacholky“, a položil tak základ táborské jízdy,³² pochopitelně výrazně početně slabší v porovnání s pěšími bojovníky (a bojovnicemi). Nepokládal Vavřinec tento fakt za důležitý, či Žižku ve Vožici zamlčel úmyslně, neboť by uvedením jeho jména naznačil, že se podílel i na drastické likvidaci pana Oldřicha z Ústí a jeho mužů na sedlecké tvrzi, následující téměř vzápětí po přepadu Mladé Vožice? Jako by brutálních usmrcení ohněm a mečem bylo v Žižkově případě příliš,

30 Žižku jako jednoho z vůdců obrazoborecké bouře uvádějí Bartošek z Drahenic (*FRB V*, s. 591) i méně spolehlivý Aeneas Silvius PICCOLOMINI, *Historia Bohemica. Band I. Historisch-kritische Ausgabe des historischen Textes*, ed. Josef Hejnic; deutsche Übersetzung Eugen Udolph, Köln – Weimar – Wien 2005, s. 268, 270. Ve Vavřincově podání mordují posádka sedlecké tvrze anonymní husité (*FRB V*, s. 363), leč dobře informovaný tzv. Starý kolegiát ví o Žižkově účasti (*SLČ – SN III*, s. 82), o níž mluví též Aeneas Silvius PICCOLOMINI, *Historia Bohemica I*, s. 286. Obdobně je tomu při líčení excesů na Zbraslavi, kde Žižkovu účast zmiňují *Kronika velmi pěkná o Janovi Žižkovi, čeledínu krále Václava*, ed. Jaroslav Šůla, Hradec Králové 1979, s. XVI, resp. katolický spisek, nazývaný *Incidencia*, NK ČR, sign. XIII G 27, f. 233v. Kronika velmi pěkná je ovšem kompilací sestavenou někdy na konci 15. století. Blíže ke zbraslavským událostem František ŠMAHEL, *Mezi středověkem a renesancí*, Praha 2002, s. 161–175; idem, *Uprostřed Evropy. České země na konci středověku*, Praha 2022, s. 183–191; Petr ČORNEJ, *Jan Žižka*, s. 307–310 (ve všech třech publikacích odkazy na další literaturu).

31 O Žižkovi v (Mladé) Vožici referují Starý kolegiát (*SLČ–SN III*, s. 81) a druhá redakce *SLČ* (jako první text *F*, p. 216), odkud zprávu převzaly i mladší texty (např. *SLČ české z vratislavského rukopisu*, ed. František Šimek, Praha 1937, s. 26). Vavřincovo mlčení o Žižkově chování v domě U Zmrzlíků může ale reflektovat realitu. Ve sporu o ornáty sympatizoval Žižka více s pražskou stranou, ovšem bylo by netaktické, kdyby otevřeně vystoupil proti táboritům, k nimž patřil. Blíže P. ČORNEJ, *Jan Žižka*, s. 350; Bohdan KAŇÁK, *Úvahy o husitství*, Praha 2024, s. 123.

32 Text *F SLČ*, p. 216.

jako by Vavřincovy popisy vojevůdcova nekompromisního počínání v Prachaticích a v Říčanech na konci roku 1420 stačily a kronikář nepovažoval za nutné spojit další hororové příběhy s osobou válečníka, který svým zásadním podílem na úspěšné obraně Prahy proti první křížové výpravě nesporně přispěl k záchraně husitství.³³

K retušování Žižkova obrazu měl vzdělaný kronikář i jiný důvod než ohled na pověst úspěšného a proslulého bojovníka za vítězství husitského výměru božího zákona. Znal jej osobně, nepochybně již v předrevolučních letech, kdy Žižka působil na pražském dvoře Václava IV. zřejmě jako vrátný, tj. člen ostrahy. Pozornosti vnímavého spisovatele nemohl ujít nápadný panoš, který se, jak shodně uvádějí i další pamětníci, vyznačoval osobitým jedinečným vystupováním a v důsledku jednookosti i nepřehlédnutelným zjevem. Sympatický mu byl možná již tehdy, avšak s revolučním výbuchem se Vavřincovo zaujetí pro svérázného muže a horlivého obránce husitského programu stupňovalo do té míry, že z něj na foliích své kroniky, dovedené původně asi k 14. lednu 1422, učinil nejvýraznější husitskou postavu a protihráče demonizovaného Zikmunda Lucemburského. Právě zásluhou pražského kronikáře zakotvil Žižka v dějinné paměti českých kališníků jako hrdina a boží rytíř. Sám Vavřinec sice nezastíral výhrady k přemíře tělesného násilí i k plošnému obrazoborectví, nešetřícímu ani krásně zdobené knihy a jiné umělecké výtvary, leč Žižku jako vojevůdce a důsledného obránce čtyř artikulů obdivoval a ctil. Proto nemínil na jeho obraz nanášet příliš temné barvy, spíše z nich ubíral, popřípadě některá jeho pozitiva cíleně zdůrazňoval (např. zásluhu o likvidaci tzv. adamitů). Ani on ale nemohl táborského hejtmana charakterizovat jako prozíravého a uvážlivého muže. I v jeho pojetí měl Žižka pouze polovinu vlastností udatného rytíře. Byl odvážný a statečný, tedy i mravně dostatečný.³⁴ Na dějinné jeviště uvedl Vavřinec Žižku jako jednoho z předních mužů pražské defenestrace, která 30. července 1419 zahájila husitskou revoluci a poté určitou dobu sledoval jeho kroky spíše střídavě. Nezmiňuje jej jako vítěze v bitvě u Nekmíře

33 FRB V, s. 443–444; 450–451. K tomu Michal FLEGL, *Dobývání Říčan Janem Žižkou*, Středočeský sborník historický 4, 1969, s. 211–219; P. ČORNEJ, *Jan Žižka*, s. 335–339, 343–347; idem, *Husitství a husité*, Praha 2019, s. 151–153. S poněkud odlišným akcentem František ŠMAHEL, *Husitská revoluce II*, s. 251–254.

34 Blíže k Vavřincovu obrazu Jana Žižky a jeho Husitské kronice P. ČORNEJ, *Světla a stíny husitství*, s. 81–108, 203–212, 531–532.

a nikterak nevyzdvihuje ani hejtmanovy zásluhy v bitvě u Sudoměře.³⁵ Obrat přichází až s poslední dubnovou dekadou roku 1420. V případě Chomutova se Vavřinec víceméně vrací k vyzkoušené vypravěčské strategii. Žižku při devastaci města nejmenuje, jeho přítomnost výslovně nezmiňuje, ale ani nepopírá. Ostatně i z jeho textu (pražské a táborské oddíly táhly spolu a společně vstoupily 22. března 1421 do Prahy) a z logiky věci vyvstává, že Žižka před Chomutovem a v Chomutově byl. Věděli o tom všichni zúčastnění a věděla o tom, jak plyne z kronik i análů 15. století (srov. tabulka č. 1), nejen husitská Praha, ale v podstatě celé Čechy.³⁶

Nepříliš dobré světlo vrhá na tábority, a tím nepřímo také na Jana Žižku jako jejich hejtmana, Vavřincova zpráva o řádění táborských bojovnic, jež, jak už víme, vyvedly z města (asi Viničnou branou, pokud už tehdy stála) několik chomutovských panen a žen, oplakávajících své muže a rodiče, slíbily jim bezpečný odchod, ale poté je zavřely do viničné boudy a upálily. Na první pohled vyhlíží tento čin jako zruďná věrolomnost, postrádající lidský rozměr a budící i po staletích přívaly emocí. Přesto obávané „amazonky“, jakkoliv jejich krok nelze omlouvat, měly pro uskutečnění drastické exekuce zřejmě pádný důvod. Povšimněme si Vavřincovy formulace, že při opuštění města provedly táboritky dokonalou perlustraci chomutovských žen. Svlékly jim roucha a zabavily jim peníze i jiné věci, nejspíš šperky. Tato situace až nápadně připomíná osobní prohlídku, které se musely podrobit ženy z dobytého říčanského hradu na počátku prosince 1420. I tehdy jim táborské sestry strhaly svrchní, relativně drahé oděvy, ponechaly jim jen spodní šaty a obraly je o peníze, čelenky, stříbrné pásy i další cenné předměty. Umožnily jim však svobodný odchod, i když je přemlouvaly, aby zanechaly dosavadního hříšného života a přidaly se k táboritům. Svůj násilný zásah snad zdůvodňovaly tím, že dle slibu táborských předáků si říčanské ženy mohly na sebe

35 Srov. *FRB V*, s. 356, 359–360. Vavřincovy formulace umožnily v první polovině padesátých let 20. století Josefu Mackovi, aby přiřkl vedení husitského zástupu, směřujícího z Plzně na Tábor, i pozici vrchního hejtmana ve střetnutí u Sudoměře Břeňkovi ze Švihova (s tímto predikátem ho uvádějí husitské kroniky, včetně díla Vavřincova, ač se po Švihovu nepsal a uváděl se podle Dolan u Klatov). Teprve poté, co Břeňek padl v boji, přešlo prý velení na Žižku. To je ovšem omyl, pramenící ze snahy vykreslit Žižku jako méně radikálního a pokrokového husitu, než byli táborští chiliasté, v jejichž představách dosáhl Břeňek nebeského království. Srov. Josef MACEK, *Husitské revoluční hnutí*, Praha 1952, s. 80 (zde teze spíše jen naznačena); idem, *Tábor v husitském revolučním hnutí. II. díl. Tábor chudiny venkovské a městské*, Praha 1955, s. 26–31. S Mackem oprávněně polemizoval již Michal FLEGL, *Žižka a bitva u Sudoměře*, Jihočeský sborník historický 43, 1974 (zvláštní číslo k 550. výročí úmrtí Jana Žižky z Trocnova), s. 11–18, zde s. 12–14. Detailně problém (i s odkazem na Žižkovu vůdčí pozici již v Plzni na přelomu let 1419–1420) analyzoval P. ČORNEJ, *Jan Žižka*, s. 202–212; idem, *Bitva u Sudoměře*, *Husitský Tábor* 29, 2024, s. 27–58. Ostatně i Žižka zaujal po své smrti dle husitského přesvědčení místo ve věčné Kristově říši, což mimo jiné dokládá známá iluminace v *Jenském kodexu*. Knihovna Národního muzea (dále jen KNM), sign. IV B 24, f. 5v.

36 P. ČORNEJ, *Jan Žižka*, s. 358–362.

navléci více vrstev ošacení, leč o penězích a špercích nepadlo slovo.³⁷ Před Chomutovem však události dospěly k tragickému konci, přičemž táborští hejtmani, mezi nimi na prvním místě Žižka, nemohli či nechťeli drastickému činu zabránit. Konkrétní motivaci neznáme. Můžeme jen konstatovat, že se obdobná scéna s vysvěcením blíže neurčeného počtu žen a v daném případě též mužů, obyvatel Jaroměře, odehrála 15. května 1421. Nešťastníci byli upáleni v poli za dobytým městem, eventuálně utopeni v řece (v obou případech šlo o trest reglementovaný pro zatvrzelé kacíře). Ani zde Vavřinec jmenovitě neuvádí Žižku, ani jiné původce exekuce, za niž tak nesou kolektivní odpovědnost pražané i táborité, kteří se rukou společnou na pádu Jaroměře podíleli.³⁸

Až se značným časovým odstupem, asi někdy ve druhé polovině 16. století, vzniklo v kališnických kruzích dodatečné vysvětlení, proč husité postupovali vůči chomutovským ženám bezohledně a ve zjevném rozporu s válečnými zvyklostmi, které od starozákonních časů velely šetřit ženy a děti.³⁹ „Nebo ženy, stojíce na zdech i obnažovaly se velmi nestydatě proti bratřím Žižkovým. A Žižka kázal k nim šturmovati i dobyli jsou města. A ty ženy nestydaté sú spálili.“⁴⁰ Vyprávění jednoho z nejmladších textů (označovaného L) Starých letopisů českých prozrazuje starší předlohu, na niž v *Kalendáři historickém* odkazuje Daniel Adam z Veleslavína, sdělující zajímavý detail. Chomutovské ženy (prý) ukazovaly z hradeb husitským bojovníkům své obnažené „škaredé životy“, čímž se v daném kontextu jednoznačně rozumí lůna. To byl podle slavného nakladatele podstatnější důvod k zmasakrování obyvatel města než fakt, že Chomutov stál na straně Zikmunda Lucemburského. Veleslavín však nenechává těla nestydatých žen proměnit v popel ve viničné boudě, nýbrž v mandlu, „kdež barchany mandlovali a plátna...“⁴¹ Obojí v zásadě odpovídá radikálně husitské (ale i katolické)

37 FRB V, s. 451. K tomu M. FLEGL, *Dobývání Říčan*, s. 214–217; P. ČORNEJ, *Jan Žižka*, s. 345–346. Přibližně sto deset let poté využil kališnický kněz Bohuslav Bílejovský říčanské i chomutovské události k výpadům proti táboritům, kteří „hospodyně početné a panny smutné z mřodovaných manželuv a otcuv“ v Chomutově upálili a v Říčanech oloupili „bez studu a milosti.“ Tábor totiž autor, prokazatelně v této pasáži čerpající z kroniky Vavřince z Březové, považoval za předchůdce radikální reformace, vůči níž se programově vymezoval. Srov. *Bohuslava Bílejovského Kronika česká*, ed. Ota Halama, Praha 2011, s. 63–64.

38 FRB V, s. 482.

39 Blíže k tomu Petr ČORNEJ, *Jan Žižka*, s. 336–338. Výrazné zesurování válek v celé západokřesťanské Evropě 14.–15. století se často přisuzuje faktu, že vojska přestala mít v důsledku mohutného přílivu neurozených bojovníků, často lidí z „okraje společnosti“, elitní charakter (tak Philippe CONTAMINE, *Válka ve středověku*, Praha 2004, s. 332–335). Nezanedbatelně tu však spolupůsobila vznícená vlna náboženského citění, přecházejícího do fanatické polohy, i ohlas praxe osmanských vojsk vnášejících do evropských válek některé kruté orientální zvyklosti.

40 Text L SLČ, KNM, sign. III B 12, f. 35r.

41 Daniel ADAM Z VELESLAVÍNA, *Kalendář historický*, Staré Město pražské 1590, s. 153. V první verzi svého kalendáře Veleslavín zaznamenal jen zprávu o dobytí Chomutova bez dalších podrobností. Srov. Daniel ADAM Z VELESLAVÍNA, *Kalendář historický*, Staré Město pražské 1578, s. 78.

praxi upalovat zajatce v dřevěných „jistbách“ a ve stodolách, které rychle a dobře hořely (Prachatice, Beroun, Jaroměř, resp. údajné upálení německých zajatců v Předlicích a Hrbovicích před Ústím nad Labem v červnu 1426, na opačné straně mimo jiné Votice, Chotěboř, Lochy, Horky, Lipany). Pouze o několik let starší práce Prokopa Lupáče z Hlavačova ví, že zajatých žen, jež se na hradbách „turpiter“ (hanebně, posměšně, sprostě, mrzce), obnažovaly, bylo sedmdesát. To ovšem není nic jiného než domysl, odvozený ze symbolického významu čísla sedm a jeho násobků. Sedmička byla obvykle vnímáno jako číslo odkazující k Bohu, v tomto případě nejspíš k božímu trestu, který smetl chomutovské rouhačky.⁴² Je zajímavé, že Václav Hájek z Libočan ve své *Kronice české* tento dozajista čtenářsky atraktivní příběh neuvádí. Buď ho neznal, nebo vznikl později. Poprvé ho čteme v decentní formulaci až roku 1584 u Prokopa Lupáče, jehož zdroj nám zatím uniká.⁴³

Pikantní podrobnost zaznamenal v první čtvrtině 17. století i luterán Zacharias Theobald, jenž popisuje, jak chomutovské ženy vystrkovaly na husity ošklivé holé zadky.⁴⁴ V podání rodáka z Horního Slavkova a absolventa wittenberské univerzity, je devastace Chomutova výhradně dílem Žižkovým, resp. jeho bojovníků; pražské vojsko se podle autora vrátilo už od Plzně domů. Theobaldův současník a Žižkův obdivovatel Adam Rosacius se vyslovil méně konkrétně. Jednooký hejtman krutě potrestal Chomutovské kvůli spolčení s „císařem“ Zikmundem a „pro výjimečnou hanebnost, pýchu a posměšky žen z tohoto města...“⁴⁵ Naproti tomu záznam v textu *M' Starých letopisů* pouze ve stručnosti opakuje citovanou verzi rukopisu L.⁴⁶

Bez ohledu na to, zda v rozmanitých variantách této historky prikazuje upálit nestoudné ženy, hanobící husity i eucharistického Krista nad jejich hlavami, sám Žižka, nebo k exekuci dochází v důsledku rozhořčení táboritů, eventuálně dalších husitů,

42 Prokop LUPÁČ Z HLAVAČOVA, *Rerum Bohemicarum Ephemeris sive Kalendarium historicum*, Praha 1584, nepaginováno. K číselné symbolice Jan ROYT – Hana ŠEDINOVÁ, *Slovník symbolů. Kosmos, příroda a člověk v křesťanské ikonografii*, Praha 1998, s. 20–21.

43 Opak si myslí P. HLAVÁČEK, *Žižka a český severozápad*, s. 73. Do Hájkova textu (f. 388r) nic takového nepřidal ani jeho německý překladatel Johannes Sandel. Srov. *Wenceslai Hagecii von Libotschan Böhmische Chronik... Aus Böhmischer Sprache in die Deutsche mit möglichsten Fleiss übersetzt durch Joannem Sandel*. 2. vydání, Leipzig 1718, s. 697. Zatímco Hájek se přidržel stručné verze Starých letopisů, Jan Dubravius dal přednost parafrázi Vavřincova vyprávění. Srov. Ioannes DUBRAVIUS, *Historiae Regni Boemiae... Libri XXXIII*, Prostějov 1552, (Liber XXVI), f. 145r.

44 Zacharias THEOBALD, *Hussitenkrieg*, Nürnberg 1621, s. 178–180.

45 „...et singularem mulierum ipsius civitatis turpitudinem, fastum, insultationem miseranda supplicia sumpsit“ – srov. Adam ROSACIUS, *Oratio de Boemiae reviviscentia. Řeč o ožiti Čech*, ed. a překlad Dana Martínková, Praha 2000, s. 104–105.

46 „Žižka a pražané dobyli města Chomutova na Květnou neděli a mnoho panoší, měšťanů a řemeslníkův zbili, jakož praví přes 2000. Tu se najvíce okrvavili [až sem shoda s textem F – pozn. autora]. Nebo ženy, stojíce na zdech, obnažovaly se nestydatě proti bratřím; protož Žižka kázal mnohé ženy spáliti proto.“ Srov. *text M' SLČ (Vejtahy z kronik českých)*, NK ČR, sign. XXIII D 139, f. 12r.

mají všechna podání společný základ. Příběh v sobě očividně spojuje prvek dráždivé, senzační, sexuálně podbarvené a hororové zábavnosti, příznačné pro renesanční vkus, s dědictvím středověkého exempla, v němž je nejtěžší smrtelný hřích (pohrdání Bohem, božím zákonem a jeho stoupenci) nemilosrdně potrestán. Sféra vznešeného, organicky spjatá s nejvyšší, nejdokonalejší, absolutní, a tudíž svatou pravdou, přemohla a v prach rozdrtila sféru nízké, sprosté pomíjivé, odpudivé, peklem ovládané tělesnosti, po celý středověk i raný novověk namnoze vázané na ženský element, jehož prostřednictvím často uskutečňuje své rejdy a pikle ďábel.⁴⁷ Chomutovské ženy nakládaly se svými těly zavrženíhodně, čímž zavinily svůj pád. Odříkání, marnivost (záliba v pěkných šatech a špercích) a cudnost jim byly cizí. V radikálně husitské interpretaci tak táborské bojovnice, byť neupálily chomutovské ženy kvůli obnaženým zadkům, představují typ bohabojných příslušnic druhého pohlaví, správně pochopivších boží zákon, preferujících střídmy i prostý život, a proto oprávněných trestat projevy hříchu s nadějí na dosažení spásy.⁴⁸

I když je zřejmé, že po zkušenostech s táborským řádním v Prachaticích by se cílených provokací na chomutovských hradbách odvážil jen sebevrah, prozrazuje příběh o nestoudných ženách a jejich tragickém konci hlubší kulturní kořeny. Obnažování zadnic a intimních orgánů je totiž urážka snad stejně stará jako lidstvo samo. Ve středověku se často objevuje ďábel s obnaženým zadkem, jímž děsil především ženy. Starověké a středověké bitvy mnohdy začínaly hlasitými slovními nadávkami, které občas doplnilo obnažování, považované za gesto mimořádně urážlivé, protože intimní partie byly přece jen skrývány. Byla to zároveň gesta výsměchu a posměchu, užívaná křesťany k ponižování Židů, ale i proti nepříznivým živilům. Například námořníci vystrkovali na blížící se bouři holé zadky, aby ji zastrašili, zesměšnili a dali najevo, že se nebojí.⁴⁹ Z těchto kulturně antropologických zjištění plyne jediný poznatek. Autoři 16. století obohatili výklad o dobytí Chomutova o dávný topos, který ztraktivňoval a umocňoval vyznění více než sto let staré události.

U problému svlékání a odhalování ještě chvíli setrvejme. Zbavit člověka ošacení,

47 Jacques LE GOFF – Jean-Claude SCHMITT (edd.), *Encyklopedie středověku*, Praha 2002, s. 110–111.

48 K fenoménu táborských bojovnic, zobrazených v Göttingenském rukopisu (kterak s cepy a vidlicemi v rukou následují na vojenském tažení Žižku) a ostře odsuzovaných nejen katolickými literáty (Ondřej z Brodu, Ludof Zaháňský, Thomas Ebendorfer), např. Pavlína RYCHTEROVÁ, *Frauen und Krieg in Chroniken über die Hussitenkriege*, in: Geist, Gesellschaft, Kirche im 13.–16. Jahrhundert, ed. František Šmahel, Praha 1999, s. 127–143; Věra SOUKUPOVÁ, *Proměny genderových reprezentací v literatuře husitské doby*, in: Husitské re-formace. Proměna kulturního kódu v 15. století, edd. Pavlína Cermanová – Pavel Soukup, Praha 2019, s. 173–200, zde s. 195–196 (k dobytí Chomutova s. 196). V evropském kontextu k bojujícím ženám P. CONTAMINE, *Válka ve středověku*, s. 285–286.

49 Blíže Jan BALEKA, *Vlevo a vpravo ve výtvarném umění*, Praha 2005, s. 115–116.

svléci jej donaha a vystavit pohledu veřejnosti pokládal středověk za mimořádně dehonestující. Proto se i odsouzenci k smrti oblékali do šerého rubáše, proto i táborské bojovnice ponechaly upalovaným chomutovským ženám spodní prádlo, což samo o sobě bylo dostatečně ponižující. Příklady poskytuje historie bezpočet. Připomeňme alespoň tři. Na znamení pokory, ponížení a naprosté odevzdanosti, svěřující rozhodnutí o svém životě či smrti do rukou vítěze, předstupovalo před anglického krále Edwarda III. v roce 1347 šest měšťanů z Calais, naboso, pouze v košilích, se smyčkami kolem krku a s klíči od městských bran v rukou. Vítěz přijal jejich kapitulaci a na přímlovu své manželky jim daroval milost. Obdobný rituál se konal roku 1540, kdy před císaře Karla V. předstoupily vůdčí osobnosti vzpurného a poraženého města Gentu.⁵⁰ Do spodního prádla či košilí se na příkaz pražských a tábořských husitů museli na znamení naprosté kapitulace svléci také měšťané a měštky v dobyté Jaroměři. Zdaleka ne všem darovali vítězové život.⁵¹ Tehdejší národnostní složení Chomutova, Jaroměře a také Prachatic zároveň vyvolává legitimní otázku, zda nemilosrdný husitský postup v těchto lokalitách nebyl i reakcí na nesmlouvavé protihusitské postoje zdejších Němců, což naznačují i hlasy z německých oblastí Svaté říše římské.

Bylo by s podivem, kdyby historiky o nestoudných chomutovských ženách nevyužili barokní dějepisci, považující obdobné příběhy za chutné sousto. S gustem po ní sáhl Tomáš Jan Pešina z Čechorodu, který v přípravné práci k svému životnímu dílu Chomutov sice ledva zmínil,⁵² zato se jeho devastaci podrobně věnoval na stránkách olbřímího spisu *Mars Moravicus*. Pobití chomutovských obyvatel obojího pohlaví vysvětluje Žižkovým rozhořčením nad necudným chováním místních žen, jejichž nestydatost rozdivočila mysl táboritů a pražanů natolik, že neustali v zabíjení, dokud měli koho. Když už nikdo nezbyl, vypátrali a chytili okolo sedmdesáti porůznu poschovávaných žen, jež pak upálili v dřevěných staveních, v nichž (zde zjevná shoda s Veleslavínem, jehož se autor dovolává) uhlazují tkaniny.⁵³

František Jan Beckovský v zásadě nic nového nepřidal, leč především zásluhou jeho kroniky přežívá v české historiografii názor, že chomutovský masakr byl odvetou za usmrcení (údajně 700) husitů zajatých počátkem února 1421 v Chotěboři⁵⁴ a posléze

50 Derek BREWER, *Chaucer a jeho svět*, Praha 1988, s. 96; Ferdinand SEIBT, *Karel V. Císař a reformace*, Praha 1999, s. 108.

51 *FRB V*, s. 482.

52 Tomáš PEŠINA Z ČECHORODU, *Prodromus Moravographiae*, tj. *Předchůdce Moravopisu*, edd. Ondřej Koupil – Jiří M. Havlík, Brno 2021, s. 97.

53 Tomáš Jan PEŠINA Z ČECHORODU, *Mars Moravicus sive Bella horrida et cruenta*, Praha 1677, s. 469 (novočeský překlad této pasáže z pera Martina Svatoše in: Jan KUČERA – Jiří RAK, *Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře*, Praha 1983, s. 370).

54 Jan František BECKOVSKÝ, *Poselkyně starých příběhů českých aneb Kronika česká*, Praha 1700, s. 677.

upálených ve třech stodolách nedaleko města a u vsí Lochy a Horky, přičemž zbývající skončili na dně kutnohorských šachet. Pouze vůdce chotěbořských husitů kněz Petr Hromádka z Jistebnice byl spolu s dalšími dvěma až čtyřmi duchovními upálen na náměstí v Chrudimi.⁵⁵ I když připustíme, že v časech husitských válek byly msta a pomsta součástí každodennosti, přesto dané vysvětlení postrádá elementární logiku. Pobití a upálení více než dvou set katolických obyvatel Prachatic, výlučně mužů (ženy a děti tehdy táborité ušetřili), se odehrálo již 12. listopadu 1420, sotva však bylo odvetou za upálení klerika Ondřeje z Výrova prachatickými katolíky. Navíc Kutnohorským, kteří se zabíjením husitů „proslavili“ nejvíce, husité po kapitulaci stříbrnosného města 25. dubna 1421 nezkrřivili ani vlasek na hlavě.⁵⁶ V chomutovském případě lze spíše usuzovat o odvetě za několik upálených husitů, včetně kněží, zajatých prý zdejšími měšťany, eventuálně za nezdařený útok na Žatec, podniknutý v říjnu 1420 družinami Mikuláše Chudého z Lobkovic a Jaroslava Plichty ze Žirotína i oddíly vyslanými z Chomutova a Mostu.⁵⁷ Kolotoč násilí, z něhož zdánlivě nebylo úniku, roztáčely od počátku roku 1420 obě znepřátelené strany, které si v krutostech nezačaly. Přesto moderní čeští dějepisci, vědomě i podvědomě sympatizující s husity či alespoň s Žižkou, po výkladu katolíka Beckovského rádi sáhli, neboť alespoň do jisté míry ospravedlňoval husitský postup.⁵⁸ Nemá však smysl cokoli si namlouvat. V evropském pozdním středověku i v raném novověku bylo násilí (zvláště nábožensky, ale leckdy též etnicky motivované) organickou složkou každodennosti a výchova k zabíjení formovala osobnostní profil téměř každého šlechtice.

Ožehavé téma představují v rámci dobytí Chomutova zprávy o zabíjení dětí vítěznými husity. Vavřinec z Březové sice takovou hrůznost nezmiňuje, ale mluví o ní zpráva napsaná jen několik desítek hodin po obsazení města. V listu, adresovaném

55 Srov. FRB V, s. 470; SLČ–SN III, s. 9, 59, 89. K tomu Jiří KEJŘ, *Právní život v husitské Kutné Hoře*, Praha 1958, s. 32; Martin ŠANDERA, *Zikmundovi věrní na českém severovýchodě. Opočenská strana v husitské revoluci*, České Budějovice 2005, s. 46–48.

56 FRB V, s. 443, 479–480.

57 Srov. FRB V, s. 471. K tomu Z. BINTEROVÁ (ed.), *Dějiny Chomutova*, s. 14; Z. BERAN, *Landfrýdní hnutí*, s. 62. Nelze vyloučit, že v předrevolučním Žatci našli útočiště příslušníci komunity valdenských z Kadaně a Chomutova, pokud ovšem na konci 14. století přečkaly represe ze strany inkvizičních orgánů. Srov. Petr HLAVÁČEK, „Fuerunt in secta Waldensi.“ *Kadaňsko – chomutovská valdenská komunita na prahu české náboženské reformace*, in: Comotovia 2002. Sborník příspěvků z konference věnované výročí 750 let zmínky první písemné zmínky o existenci Chomutova (1252–2002), ed. Petr Rak, Ústí nad Labem 2003, s. 16–22; Amedeo MOLNÁR, *Valdenští. Evropský rozměr jejich vzdoru*, Praha 1973, s. 221, 222, 225, 262.

58 Např. Wacław Wladiwoj TOMEK, *Jan Žižka*, Praha 1879, s. 87; Rudolf URBÁNEK, *Jan Žižka*, Praha 1925, s. 136; (kupodivu, byť s dílčími pochybnostmi též) Josef PEKAŘ, *Žižka a jeho doba. Díl třetí. Žižka vůdce revoluce*, Praha 1930, s. 91; J. MACEK, *Tábor II*, s. 317; František M. BARTOŠ, *České dějiny II/7. Husitská revoluce I. Doba Žižkova 1415–1426*, Praha 1965, s. 120; František ŠMAHEL, *Husitská revoluce II*, s. 261.

hornolužickému Šestiměstí a datovaném na „škaredou středu“ 19. března 1421, sděluje katolický šlechtic Hynek Berka z Dubé ze svého sídla v Lipém (Česká Lípa), že husité dobyli město Chomutov i s hradem a dopustili se velkého bezpráví na mužích, ženách i dětech, které hromadně zamordovali („do grossen vnglimpfen gethan haben, an Mannen, Weibern vnd Kindern, dy allzumole dyrmord haben“).⁵⁹ Horká novinka o pádu Chomutova dorazila do 105 kilometrů vzdálené Lípy zhruba po dvaasedmdesáti hodinách. I všechny další formulace o vraždění dětí husity pocházejí, pokud byly psány v 15. či na počátku 16. věku, výhradně z katolického prostředí. Největší pozornost si v tomto kontextu zaslouží magdeburská *Schöppenchronik*, sugestivní líčící, jak čeští kacíři napichovali tři až čtyři nemluvňata na jedno kopí, napodobující tak palmové ratolesti (příznačné pro Květnou neděli, odkazující k Ježíšovu vjezdu do Jeruzaléma) a zpívající přitom (rozumí se česky) velikonoční píseň *Christ ist erstanden*, tedy *Vstalť jest Kristus z mrtvých*, resp. *Vstalť jest z Kristus z mrtvých král*. Známe ji i z Jistebnického kancionálu. Její druhá strofa začíná slovy, která hrůznost husitského působení ještě násobí: „Veselý den nám nastal“. Rozpor mezi písní, oslavující vzkříšeného Vykupitele, a příšernými skutky, jimiž se zde i v jiných městech prezentují husitští „Barbaren“, nemůže být větší.

V porovnání s vražděním nevinných dítek poněkud bledne zhanobení německých žen („de duseschen vruwen“) českými, nepochybně táborskými bojovnicemi, jež dopadeným uřezávaly copy a „deilden de bruste“ (doslova dělily či oddělovaly prsa, snad ve smyslu odřezávaly prsy).⁶⁰ Do třetice pak lze uvést anonymní vyprávění o počátcích táboritů, sepsané jinak dobře informovaným českým katolíkem, nejspíš duchovním, jenž snad v zahraničním exilu zaznamenal, že husité v některých městech dobytých v předjaří a na jaře 1421 (včetně Chomutova) nešetřili ani starce a kojence (*lactantes*).⁶¹ Pro úplnost dodejme ještě mladší podání, reflektující na přelomu 15.–16. století (autorem ovšem literárně vyšperkovanou) dějinnou paměť německých obyvatel blízkého města Mostu. V ní se Žižka zradou zmocnil Chomutova, kde husitské

59 UBI, s. 67, č. 68.

60 Srov. *Die Chroniken der deutschen Städte. Siebenter Band. Die Magdeburger Schöppnechronik*, ed. Karl Janicke, Leipzig 1869, s. 356. Odtud pasáž o dobytí Chomutova přetiskl Ondřej VODIČKA, „Co Čech, to kacíř:“ *Obraz Čechů v kronikách německých měst v době husitské*, in: *Kacíři, barbaři, nepřátelé. Odlišnost a stereotypy v pozdním středověku*, edd. Vojtěch Bažant – Věra Vejrychová, Praha 2016, s. 135–156, zde s. 144 (už dříve tak učinil editor *Die Historien des Magister Johannes Leonis*, s. 33). Jiná německá kronika však bez jakýchkoliv podrobností pouze konstatuje, že „die ketzerische Behemen“ dobyli Chomutov (*Düringische Chronik des Johann Rothe*, ed. Rochus von Liliencron, Jena 1859, s. 657). Moderní vydání staročeského znění citované písně přináší *Jistebnický kancionál*. Praha, Knihovna Národního muzea II C 7. 2. svazek: *Cantionale*, ed. Hana Vlhová-Wörner, Chomutov 2019, s. 223–224, č. 118. Starší edice Zdeněk NEJEDLÝ, *Dějiny husitského zpěvu za válek husitských*, Praha 1913, s. 640–641, 896–897; *Husitské písně*, ed. Jiří Daňhelka, Praha 1952, s. 51–52.

61 FRB VII, s. 14 (spisek nazývaný *De origine Taboritarum et morte regis Wenceslai IV.*).

ženy řádily jako smyslů zbavení psi a husité pobíjeli všechny, muže i ženy, ba nešetřili ani plačící děti v kolébce („weinende kinden in der wigen“). I Johann Leonis, spjatý svým životem s Mostem, viděl jako jednu ze stěžejních příčin husitských válek odvěkou českou nenávist vůči Němcům.⁶²

I když nelze vyloučit dílčí či individuální excesy, vyvěrající z bojového zápalu a nezvládnuté emoční hladiny, přece jen můžeme vyprávění o husitech bez rozpaků vraždících nemluvňata a napichujících jejich tělíčka na kopí, odkázat mezi působivé smyšlenky. Důvodů existuje několik. Předně fakt, že v období vrcholu revoluční bouře, tedy v letech 1420–1422, i radikální táborité děti šetřili. Svědčí o tom Žižkův postup na hradě Rabí v dubnu 1420 (péče věnovaná synům úhlavního husitského nepřítele Jana Švihovského z Rýzemberka, řečeného Krk),⁶³ v dobytých Prachaticích 12. listopadu téhož roku i v podmaněném Německém Brodě 10. ledna 1422. V obou posledních případech vyvedli husité z městského areálu ženy, panny a děti.⁶⁴ O nabodávání nemluvňat na kopí pak netřeba ztrácet slov.

Už konstrukce této povídky, vybudované na kontrastu mezi opravdovým křesťanstvím a barbarstvím perverzních husitských kacířů, je natolik průhledná, že ji činí naprosto nedůvěryhodnou. Na husitské straně se tento model, samozřejmě s obrácenými hodnotovými znaménky, uplatňoval s obdobnou razancí. Stačí se podívat na známou iluminaci v Jenském kodexu, zobrazující bitvu mezi husity a křižáky, kteří drtí nebohá česká batolata kopyty svých koní, popřípadě je propíchnutá na vztyčeném kopí používají místo korouhve s křížem.⁶⁵ Ta nikoliv náhodou vyčnívá nad hlavami katolických bojovníků hned v sousedství zuboženého tělíčka, aby adresátům názorně sdělila, že ve znamení kříže páchají protihusitská, papežem podporovaná vojska nejstrašnější zločiny, jaké si lze vůbec představit a z nichž některé zaznamenali i husitští kronikáři. Zcela po zásluze tak kalich, Kristův příkaz, věčná boží pravda a podmínka spasení, přemáhá nejen v malířském ztvárnění kříž, symbolizující v dané interpretaci falešné křesťany, ve skutečnosti sluhy Antikristovy. Snad tato letmá analýza přesvědčí čtenáře, že se obraz zruďného nepřítele, budícího i zasluhujícího nenávist, utvářel na obou stranách, katolické i husitské, v zásadě shodnými prostředky a využíval stejné

62 *Die Historien des Magister Johannes Leonis*, s. 34, 40 (zde působivé věty o nechuti Čechů proti cizím národům, zvláště Němcům). K tomu též Arnošt KRAUS, *Husitství v literatuře, zejména německé. Část I. Husitství v literatuře prvních dvou století svých*, Praha 1917, s. 140.

63 *FRB V*, s. 364. Srov. též O. VODIČKA, *Exil českého a moravského duchovenstva*, s. 52 (k životnímu osudu Janova syna Viléma, který asi padl do Žižkova zajetí, nicméně později se vydal na dráhu katolického kněze); Jiří JÁNSKÝ, *Páni z Rýzemberka, Skály a Švihova. Díl I.*, Domažlice 2020, s. 157–158.

64 *FRB V*, s. 443. Při dobytí Německého Brodu konstatuje anonymní husitský kronikář, že vítězové „mulieres et virgines eduxerunt de civitate...” – srov. *Monumenta historia Boemiae nusquam antehac edita IV*, ed. Gelasius Dobner, Praha 1779, s. 72.

65 KNM IV B 24, f. 56r.

stereotypy.⁶⁶ Nelidské zabíjení nemluvnat a batolat patřilo nesporně k nejúčinnějším. V tomto směru se dodnes v propagandistické rovině nezměnilo vůbec nic. Zabíjené a týrané malé děti náleží k nejrozšířenějším prostředkům delegitimizace a demonizace nepřítele, jemuž upírají elementární lidskost. Nemá tudíž smysl, abychom se tu zabývali vražděním chomutovských dětí v raně novověkých textech, neboť jen opakuji či rozvíjejí běžná schémata. Motiv pobíjení nemluvnat však v husitském, resp. v českém i německém katolickém prostředí prokázal pozoruhodnou životnost a vstoupil i do filmových zpracování a písňových textů.⁶⁷

Přesto v Chomutově děti opravdu umíraly. Byly to však děti židovské, jejichž smrt dokresluje tragický rozměr dobytí města. Jediné svědectví o této události zachoval takzvaný Starý kolegiát pražský. Se smyslem pro přesnost uvádí, že husité usmrtili v Chomutově téměř všechny dospělé muže a také mnohé ženy. O křesťanských dětech nepadne ani slovo. Zato Židé a Židovky raději volili i s dětmi („*cum pueris*“) dobrovolnou smrt v plamenech, než aby přijali křest.⁶⁸ Také tato zpráva budí občas nedůvěru současných českých historiků, ač v podstatně není žádný důvod ji zpochybňovat.⁶⁹ V evropském pozdním středověku bylo obvyklé, že Židé odmítali křest, natož násilný, jako jednu z variant služby bůžkům, a to i pod hrozbou smrti. Nejednou se proto odhodlali i k sebeupálení. V Chomutově si je dokážeme představit, jak s modlitbou na rtech a v pevném rozhodnutí neznat Hospodina, vstupují do zapálených dřevěných stavení, ať již řemeslnických dílen, bud či stodol.

66 Pavel SOUKUP, *Bible a násilí za válek s husity*, in: Pavel Soukup – Jaroslav Svátek a kol., *Křížové výpravy v pozdním středověku. Kapitoly z dějin náboženských konfliktů*, Praha 2010, s. 78–89; Vojtěch BAŽANT – Věra VEJRYCHOVÁ, *Narativní utváření odlišnosti v pozdním středověku*, in: Kacíři, barbaři, nepřátelé, s. 11–30.

67 Tak (má jinak oblíbená) rocková skupina Wanastowi Vjacy, naprosto podlehnuvší převládajícímu antihusitskému mediálnímu mainstreamu, v písni *Kde je český král* zpívá: „Dneska už víme, kdo byli husité, / byli to vrazi dětí, mužů a žen. / Dneska už víme, že vládli teroru, / novicka – rabín, každý upálen.“ Téměř se zdá, že textaře inspirovaly chomutovské události. Kolébka s nemluvnětem, tentokrát zachráněným, zaujímá důležité místo v hraném filmu Oldřicha Daňka *Spanilá jízda* (1963). V ní leží synek křižáka Eschweillera z Hohenbachu a jeho české manželky, unesené v průběhu kruciáty, která byla v srpnu 1427 poražena u Stříbra a Tachova. Blíže Petr ČORNEJ, *Husitská tematika v českém filmu (1953–1968) v kontextu dobového nazírání na dějiny*, *Illuminace* 7, 1995, č. 4, s. 43–75, zde s. 60–62; Václava KOFRÁNKOVÁ, *Spanilá jízda Oldřicha Daňka za novou tvář historického filmu*, in: *Film a dějiny*, ed. Petr Kopal, Praha 2005, s. 99–106, zde s. 102–103. V posledních letech se povědomí o zvrhlé krutosti husitských a křižáckých bojovníků, znásilňujících devítileté holčičky, rozšířilo i v Japonsku, a to díky komiksu, přeloženému i do češtiny a vydávanému v nakladatelství Argo. Srov. Kóiči ÓNIŠI, *Dívčí válka 1–8*, Praha 2023–2025 (původní vydání 2013). I Žižka zde vystupuje jako udatný, odvážný, úspěšný, ale také surový, úlisný a úchylný válečník.

68 *SLČ–SN III*, s. 90.

69 Jako pověst ji vnímá např. František ŠMAHEL, *Husitská revoluce II*, s. 261, ač ji o něco dříve považoval za dějinný fakt (idem, *Tábor I*, s. 123).

Nebyli sami, kdo v podkrušnohorském městě našli smrt v plamenech. Kromě Židů a neznámého počtu křesťanských žen strávil oheň i těla dopadených katolických kněží (dle husitského mínění falešných proroků a svědků lidu), ale také řemeslníků, panošů i dalších obránců města. Johann Leonis mluví o nahnání zajatců do sklepů a stodol, což odpovídá tehdejšímu husitskému postupu v dobytých městech, nejen v Prachaticích. Při hromadném usmrcování zajatců obsahoval tento postup jak praktický (ušetřila se práce i čas s pohřbíváním mrtvol, i když v Chomutově se zpráva o hromadných pohřbech zabítených zachovala), tak náboženský rozměr. Upálení byl trest určený zaťatým kacířům i jinověrcům, kteří v ohni pykají za své hříchy. Z husitského hlediska si zajatí chomutovští katolíci i zatvrzelí Židé takovou smrt zasloužili. Každopádně bylo upalování, víceméně běžně uplatňované na katolické i husitské straně, výrazem do krajnosti vystupňovaného náboženského vzrušení, příznačného pro ducha gotické doby a patrného v kruciátách proti nevěřícím, resp. kacířům i v protižidovských pogromech, průvodním jevu morových epidemií i četných městských revolt.⁷⁰

Nepochybně by bylo zajímavé zjistit konkrétní jména alespoň několika obětí i jednotlivců, kteří zabíjeli, eventuálně dávali k upalování a pobíjení příkaz. Bohužel, prameny jsou více než skoupé. Oběť, alespoň pravděpodobnou, známe jménem jedinou. Byl jí asi kněz *Wenceslaus* (což ukazuje na Čecha, ale jméno se často vyskytovalo též mezi českými Němci i za hranicemi království), jehož smrt, nikoliv její příčinu, konstatuje 10. listopadu 1421 úřední zápis. Tehdy byl na jeho místo k farnímu kostelu Nanebevzetí Panny Marie v Chomutově jmenován na přání patrona Albrechta z Dubé, komtura české a moravské provincie řádu německých rytířů, sídlícího na nedalekém hradu Kostomlaty, kněz Jakub, člen stejného řádu.⁷¹ Úředníci pražské kapituly, vykonávající správu pražské diecéze v žitavském exilu, respektovali předrevoluční stav. Kolik farníků zůstalo novému faráři a kdo v listopadu 1421 zpustošené město

70 Ferdinand SEIBT, *Lesk a bída středověku*, Praha 2000, s. 275-282; František GRAUS, *Struktur und Geschichte. Drei Volksaufstände im mittelalterlichen Prag* (Vorträge und Forschungen, Sonderband 7), Sigmaringen 1971; idem, *Mor, flagelanti a vraždění Židů. 14. století jako období krize*, Praha 2020, s. 151, 154.

71 *Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim. Liber octavus, nonus et decimus ab anno 1421 usque ad annum 1436*, ed. Josef Emler, Praha 1889, s. 6. Je ovšem otázka, zda se Jakub funkce faráře opravdu ujal, protože se stejným zdůvodněním (smrt „*fratris Wenceslai*“) byl k chomutovskému kostelu 18. května 1423 (kdy město prokazatelně drželi saští šlechtici Anarg a Heinrich Waldenbergové z Wolkensteina) ordinován jiný člen řádu, Egidius (Jiljí) – ibidem, s. 55; *Urkundenbuch der Stadt Chemnitz und ihrer Clöster (Codex diplomaticus Saxoniae regiae, VI. Band)*, ed. Hubert Ermisch, Leipzig 1879, s. 358–359, č. 394. K frekvenci jména Václav mezi kleriky Eva DOLEŽALOVÁ, *Svěcenci pražské diecéze 1395–1416*, Praha 2010, s. 128.

ovládal, žádné záznamy neprozrazují.⁷²

Z husitů, kteří v Chomutově zabíjeli, známe jménem jediného. Martin, původem z Tupadel na Klatovsku, byl pověstná "firma". Při výslechu v rožmberském zajetí přiznal, že „chodil s Žižkú, měst a hradův dobýval...“ A také se nerozpakoval zabíjet. V bitvě před Vyšehradem 1. listopadu 1420 „někoho postřelil“ (nejspíš z kuše), v Prachaticích připravil o život tři lidi „a v Chomutově jednoho“. Tím však jeho bilance nekončila. V Německém (Havlíčkově) Brodě si na sklonku první lednové dekády roku 1422 připsal na konto "dva Uhry". Kromě toho „kostely vybíjel“ podle toho, jak „jim kněží kázali“. Patřil do skupiny tábořských bojovníků, napojených od listopadu 1420 na husitské Prachatice, kde plnil pokyny hejtmanů Jeníka z Mečkova (u Klatov) a Chvala Řepického z Machovic. Ale válčil i pod velením Mikuláše z Husí a Jana Žižky.⁷³

Rozkazy k pobíjení a upalování členů posádky i obyvatel vydávali ovšem hejtmani, v tábořském vojsku nepochybně rovněž, ba možná především Jan Žižka. Jednooký vojevůdce měl zvláště spadeno na lokality spjaté s řádem německých rytířů, proti němuž bojoval už ve Velké válce, již se v letech 1410–1411 účastnil jako žoldněř v polských službách. Ačkoliv řád měl po roce 1411 k Chomutovu velmi volné pouto, mohla v Žižkově případě hrát i tato okolnost jistou roli, zejména v širších souvislostech jeho počínání.⁷⁴ Kdo další z tábořských hejtmanů si připsal odpovědnost za chomutovské události, netušíme.

V případě pražských oddílů jsou známy pouze iniciály jmen (B. a J. z A.) dvou nejvyšších hejtmanů a zároveň konšelů, jimž pražská obec svěřila plné moci a zároveň tíhu odpovědnosti za celé tažení. Objevují se jako zprostředkovatelé i garanti smlouvy o vzájemném usmíření, uzavřené mezi lounskými husity a jejich místními oponenty ve čtvrtek 20. března 1421, jen čtyři dny po dobytí Chomutova. V odborné produkci převážilo mínění, že jde o staroměstské konšely Bohuňka krejčího a Jana z Kněževsi,

72 Není vyloučeno, že se sem opět na krátký čas po opuštění Chomutova v září 1421 vrátila husitská posádka. Tak Bořivoj LŮŽEK, *Po stopách husitství v Ústeckém kraji*, Ústí nad Labem 1959, s. 30.

73 *Popravčí kniha pánů z Rožmberka*, ed. Adolf Kalný, Třeboň 1993, s. 72, 80. K Martinovi a dalším Žižkovým bojovníkům P. ČORNEJ, *Světla a stíny husitství*, s. 230–231, 233, 239.

74 Řád německých rytířů působil v Plzni, do níž se Žižka v listopadu 1419 uchýlil, v květnu 1421 pak tábořský hejtman obsadil trachytové skalisko, původně součást statku řádové komendy v Byčkovcích u Litoměřic, a dal na něm vybudovat svůj hrad Kalich, po němž se pak psal. V lednu 1422 vojevůdce nebránil devastaci Německého Brodu, kde před revolucí rovněž existovala řádová komenda, přičemž členové řádu obsazovali zdejší faru. V tomto případě bylo ale určující, že Německý Brod patřil Čeňkovi z Vartenberka, jehož Žižka považoval za zrádce, zasluhujícího tvrdý trest. Podobně tomu bylo s komendou v Drobovicích, již obávaný válečník možná dobyl na jaře 1421. Tento statek ovšem Václav IV. řádu zabavil již v roce 1411 a o tři roky později ho zastavil Mikuláš Divůčkovi z Jemniště, straníkovi Zikmunda Lucemburského, tvrdému protivníkovi husitů a aktivnímu účastníkovi likvidace husitských středisek v Přelouči a v Chotěboři.

i když v druhém případě identifikace pokulhává a ani v prvním není zcela bezpečná.⁷⁵ Otázkou nicméně zůstává, zda konšelé byli schopni vést vojenské operace, jejichž úspěšné zvládnutí vyžadovalo profesionály typu Viléma Kostky z Postupic, nebo zda byly jejich funkce spíše správní a organizační povahy. Nedá se proto s určitostí říci, kdo z vojevůdců, popřípadě militantních kněží (táborských i pražských) mohl za to, že se pražští bojovníci v Chomutově „okrvavili“ více než na jiných místech. Leccos by napověděla přítomnost radikálního novoměstského kazatele Jana Želivského, jenž byl ideově-politickým vůdcem pražského vojska při následném jarním tažení do oblastí východně od Prahy a který se v létě 1421 výrazně zapojil i do obléhání hradu a blokády katolického města Mostu.⁷⁶ Vavřinec z Březové jeho osobní účast při předjarní výpravě nezmiňuje, což ale nemusí být, jak jsme poznali, směrodatné.

Předmětem dohadů a debat zůstává též problém počtu chomutovských obětí a rozsah poškození dobytého města. Přidržíme-li se údajů zaznamenaných v 15. století, kolísá počet mrtvých v širokém rozpětí 240–2400 osob. Nejnižší cifra není zmíněna magdeburským kronikářem přímo, nýbrž pouze přibližně („*wol veir schock dudescher manne de gude cristene weren*“), což je možné přeložit jako „téměř (resp. dobře) čtyři kopy“ (tj. 240) mužů, dobrých německých křesťanů.⁷⁷ I kdyby autor nezapočítával usmrcené ženy a Židy, jeho odhad v zásadě koresponduje s počtem 220–230 mrtvých mužů v plošně menších Prachaticích i s předpokládaným množstvím obyvatel Chomutova, navýšeným o členy vojenské posádky. Víme-li, že případě Chomutova odhadla historická demografie počet v něm žijících osob k roku 1400 na zhruba 1200,⁷⁸ pak je zhora vyloučené, aby při dobytí města zahynulo více než 2000 mužů a žen, o nichž hovoří Vavřinec z Březové, nebo dokonce 2200–2400 lidí zmiňovaných v základním textu i ve východočeské a pražské větvi Starých letopisů.⁷⁹ Ani u těchto čísel však autoři následujících generací nesetřvali. Prokop Lupáč

75 Smlouva ve formulářové verzi in: AČ VI s. 396, č. 2. Neúplné seznamy staroměstských konšelů z přelomu let 1420–1421 vydal Wáclaw Wladiwoj TOMEK, *Dějepis města Prahy. Díl V*, Praha 1881, s. 68. Dále srov. Rudolf URBÁNEK, *Lipany a konec polních vojsk*, Praha 1934, s. 187–188; František M. BARTOŠ, *Dva pražští hejtmani z doby revoluce*, *Kostnické jiskry* 42, 1958, č. 32, s. 3; idem, *Husitská revoluce I*, s. 120. Iniciala J. z A. by více odpovídala Jan (Valkúnovi) z Adlaru, který snad již v létě či na podzim 1420 opustil Tábor a působil v pražských službách, kde je (s velkou pravděpodobností) doložen na počátku roku 1422 (Jan Valkún ale sotva zastával konšelský úřad). Srov. P. ČORNEJ, *Světla a stíny husitství*, s. 111.

76 FRB V, s. 505–507; Božena KOPIČKOVÁ, *Jan Želivský*, Praha 1990, s. 154–158.

77 *Die Chroniken der deutschen Städte VII*, s. 356.

78 E. MAUR, *Obyvatelstvo českých zemí ve středověku*, s. 50.

79 FRB V, s. 477 (není zcela zřejmé, zda Vavřincovo číslo zahrnuje i 500 upálených; k tomu poněkud nejasně Josef MÄRZ, *Chomutov nebo Most – rozcestí husitského roku 1421*, *Památky, příroda, život* 24, 1992, s. 52–55, zde s. 53; FRB-SN II: *Staré letopisy české (Texty nejstarší vrstvy)*, edd. Alena M. Černá – Petr Čornej – Markéta Klosová, Praha 2003, s. 20–21; 63, 82, 105, 133; SLČ – SN III, s. 10; text E SLČ, f. 75v; SLČ z vratislavského rukopisu, s. 36.

z Hlavačova dokonce ve druhé polovině 16. století tento počet zdesateronásobil na 22 000. Nebylo to nic výjimečného. Vzpomeňme jen na zprávy o počtu zabitých u Lipan. Z původního relativně věrohodného údaje o 1 300 mrtvých, učinila fáma v průběhu několika dnů 13 000 usmrcených táboritů a sirotků.⁸⁰

U dvou čísel však ještě setrváme. Kompilace nazývaná *Cronica universitatis Pragensis* zaznamenala v Chomutově 1 400 mrtvých.⁸¹ Může jít o chybu písaře, který jedno C z nepozornosti vynechal, a to právě v pasáži, kde se nahromadilo nejvíce omylů, nebo o násobek symbolického čísla sedm. Vždyť i cifry 240 a 2400 obětí lze vysvětlit symbolickými významy čísla dvanáct (a jeho násobků), vyjadřujícího úplnost, celistvost i boží řád a mimořádně frekventovaného ve *Zjevení Janově*, poslední biblické knize. Právě apokalyptické hrůzy dění v Chomutově evokovalo jak katastrofickým charakterem, tak naplněním radikálních husitských představ o hrůzách spojených s vítězstvím Beránka božího a předjímajících zároveň strhující dějinné finále Posledního soudu. Nelze však vyloučit, že číslo 1 400 reflektuje údaj, který žil od osudové Květné neděle roku 1421 po dlouhá desetiletí ve vědomí podkrušnohorských obyvatel, neboť pozoruhodně ladí s 1363 oběťmi obojího pohlaví, na něž se v Chomutově vzpomínalo nejpozději od 16. století. V roce 1600 uvádí toto číslo (ale s chybným denním datováním dobytí města 20. března) luterán Matthäus Meissner, v letech 1566–1591 rektor chomutovské evangelické městské školy, a tudíž stoupenec reformace, byť nikoliv v Žižkově násilném pojetí.⁸² Pozoruhodně exaktní cifra je nejspíš projevem humanistického trendu toužícího po co nejpřesnějších (ač namnoze jen fiktivních) historických údajích. Připomeňme aspoň Václava Hájka z Libočan. Stejně číslo však četli obyvatelé a návštěvníci Chomutova na Chlebné bráně (*Brotbänketo*), hlavním vstupu do města, kde byl na kamenné desce umístěn veršovaný německý nápis, který měl trvale připomínat osudné události a určující podíl Jana Žižky na devastaci města i množství obětí. (v novočeském překladu: „Když nastala Květná neděle roku 1421 přepadl Žižka Chomutov, způsobil mnoho nářku a bídy, zabil 1363 křesťanů. Bůh nás ochraňuj před řáděním takového velkého tyrana“). Jako potvrzení popsanych hrůz zde byl ke spatření vytesaný křížek, ukazující, do jaké výšky (údajně) sahala krev pobitých obyvatel. Kdy nápis vznikl, není jasné.

Z druhé poloviny 17. století však pochází dosud zachovaná olejomalba, zobrazující události 16. března (s mylným vročením 1420) na chomutovském náměstí. Žižka tu ze sedla bílého koně diriguje, bez ohledu na prosebné procesí a majestát Nejsvětější Trojice, vraždění a popravy obyvatel obojího pohlaví, včetně kněží. Hrůzy a potoky krve doplňuje

80 Petr ČORNEJ, *Lipanská křižovatka. Příčiny, průběh a historický význam jedné bitvy*, Praha 1992, s. 201.

81 *FRB V*, s. 581.

82 Podrobnosti uvádí P. HLAVÁČEK, *Žižka a český severozápad*, s. 73–74.

německý text: „*Die erschreckliche tyranney, so am hey. Palmsontag Ao 1420 in allhiesger statt Commotau von Jan Zisska verübt, in demme auff 1303 Mennschen mörterisch umbracht und hingerichtet worden.*“ Obraz se zřetelnou protireformační tendencí kupodivu zachycuje farní chrám Nanebevzetí Panny Marie bez sousední městské věže, postavené roku 1525, nicméně komendu, posléze změněnou v radnici, prezentuje v renesančním hávu, který budově propůjčilo 16. století.⁸³ Údaj o 1303 mrtvých lze se značnou pravděpodobností vysvětlit jako důsledek chybně přečteného čísla 1363.

Zobrazení Jana Žižky na chomutovském náměstí se ocitá v rozporu s místní tradicí. Podle ní husitský válečník přihlížel zabíjení a vraždění z okna nedaleko Pražské brány, v jejímž výklenku se nacházela kamenná plastika v podobě hlavy s přilbou na psím těle. Obecně se jí říkalo „*Zischkakopf*“, ač původně s obávaným vojevůdcem postrádala souvislost. Artefakt, pokládáný za dílo 17. století a interpretovaný jako symbol městské stráže, byl možná pozdně středověkého původu. Obdobných hybridních příšer se zvířecím tělem a lidskou hlavou, resp. s lidským tělem a psí (eventuálně jelení, zaječí či jinou zvířecí) hlavou máme v západokřesťanské Evropě 14.–16. věku doloženo značné množství.⁸⁴ Spojení Žižkova jména se psím tělem vyvolávalo především záporné konotace, protože pes nebyl pouze symbolem věrnosti, ale také negativních rysů (srov. slova a slovní obraty *peskovat*, *nasazovat psí hlavu* i četné další), ba dokonce spojení s ďáblem.⁸⁵

Vraťme se však k pozoruhodně přesnému číslu 1363 usmrčených osob. Navozuje totiž představu, že vítězové zabité lidi a upálené osoby spočítali, jak bývalo zvykem po „velkých bitvách“ a exekucích. Napovídala by tomu i evidence 220 či 230 mrtvých mužů v Prachaticích. První bezpečnější údaj o počtu chomutovských obyvatel uvádí až pramen z roku 1651, který ve městě zaznamenal 1598 lidí včetně dětí.⁸⁶ I když *Soupis*

83 Obraz je součástí sbírek Oblastního muzea v Chomutově (sign. O 20) a byl vystaven v muzejní expozici uspořádané u příležitosti 600. výročí dobytí města, ovšem s ohledem na pandemii covidu realizované s ročním zpožděním. Zde si jej autor této studie 16. března 2022 detailně prohlédl. Popis díla in: Vít VLNAS (ed.), *Sláva barokní Čechie. Umění, kultura společnost 17. a 18. století*, Praha 2001, s. 218 (autor katalogového hesla Zdeněk Hojda).

84 Z. BINTEROVÁ (ed.) *Dějiny Chomutova*, s. 10; P. HLAVÁČEK, *Žižka a český severozápad*, s. 74–75; Jurgis BALTRUŠAITIS, *Fantastický středověk. Antické a exotické prvky v gotickém umění*, Praha 2008, s. 39–45; Johannes AQUENSIS, *De monstruosis hominibus (Vocabularius dictus Lactifer IV)*. *Lidská monstra (Vokabulář zvamý Lactifer IV)*, ed. Hana Šedinová, Praha 2013, s. 2–27.

85 Milada NEDVĚDOVÁ [Josef MACEK – pozn. autora] a kol., *Slovo psohlavec ve starší české slovní zásobě*, Naše řeč 60, 1977, s. 76–82; Igor NĚMEC a kol., *Slova a dějiny*, Praha 1980, s. 192–193 (v obou pracích místy nepřesné interpretace); Eduard MAUR, *Chodové – Psohlavci, jejich přezdívka, prapor a „znak“*, in: idem, *Země – paměť – lidé*, edd. Pavla Jirková – Jiří Hrbek – Jan Zdichynec – Jan Kahuda, Praha 2017, s. 226–259, zde s. 232–233; J. ROYT – H. ŠEDINOVÁ, *Slovník symbolů*, s. 156–157.

86 *Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Žatecko*, edd. Magda Zahradníková – Eva Štrejnová, Praha 2017, s. 131 (soupis obyvatel Chomutova na s. 98–131).

poddaných podle víry není zcela spolehlivý, orientačně se dá s jeho daty pracovat. Stav bezprostředně po skončení třicetileté války, která přinesla výraznou depopulaci, napovídá, že Chomutov musel být před jejím propuknutím lidnatější lokalitou, v níž mohlo žít přibližně 2 000 obyvatel.⁸⁷ Nelze proto vyloučit, že údaj o 1363 usmrčených vznikl v 16. století na základě tehdy aktuálního odhadu celkového počtu obyvatel města a byl zpětně projektován do roku 1421. Jistě, jsou to pouhé spekulace, leč k přesnějším závěrům sotva dospějeme.

Míra poškození města zůstává nejasná. Poměrně malé škody zřejmě utrpěl hrad (komenda), do kterého pražští husité vložili posádku, a možná též kostel sv. Kateřiny, jehož presbyterium přečkalo nepřízeň osudu bez viditelné úhony. Také hradby musely nadále plnit svou funkci. Městské domy nepochybně utrpěly značnou újmu, umocněnou vybitím a odchodem části obyvatel. Listina, kterou král Ladislav Pohrobek obnovil městská privilegia, konstatuje 3. listopadu 1457 „mnohé záhuby, kteréž minulé časy“ Chomutov zasáhly. Tento fakt ještě naléhavěji zdůrazňuje privilegium Jiřího z Poděbrad, datované 18. dubna 1466. Ač se formulace, že město bylo v předešlých válkách „dobyto, vypáleno a zpusťeno“, přičemž shořely i městské knihy a listiny, nemusí nutně vztahovat výlučně k roku 1421, přece jen už nikdy poté nezažil Chomutov srovnatelnou zkázu. Písemnost navíc potvrzuje, že se někteří obyvatelé („bydlitelé“) v důsledku nepříznivých poměrů „rozběhli“ pryč, takže obnova opuštěných městíšť trvala delší dobu a na jaře 1466 ještě neskončila.⁸⁸ Proto by bylo chybou důsledky husitského dobytí města bagatelizovat.

Dobytím, devastací a obsazením Chomutova dosáhli husité důležitého, byť dílčího vojenského i politického cíle. Pražané získali pod kontrolu městskou fortifikaci na strategicky významné komunikaci spojující české Podkrušnohoří se Saskem a spolu s tábory výrazně pomohli husitům v Žatci. Zpráva o chomutovském masakru se okamžitě i s předpokládaným dominovým efektem rozšířila a v blízkém i vzdálenějším katolickém okolí vyvolala strach i paniku.⁸⁹ Málokdo byl ochoten riskovat a obětovat

87 Eduard MAUR, *Populační důsledky třicetileté války*, in: idem, *Země – paměť – lidé*, s. 111–122; idem, *Třicetiletá válka*, in: L. Fialová – P. Horská – M. Kučera – E. Maur – J. Musil – M. Stloukal, *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, s. 100–105, zvláště s. 104 (pokles úbytku obyvatel v Čechách činil v průměru necelých 30 %).

88 *CIM III. Privilegia regalium civitatum provincialium annorum 1420–1526*, edd. Jaromír Čelakovský – Gustav Friedrich, Praha 1948, s. 356–358, č. 208, zde s. 357; 492–493, č. 284, zde s. 492. O tom, že v průběhu husitské revoluce našli někteří chomutovští měšťané azyl v městech na saské straně Krušných hor (Freiberg, Chemnitz) svědčí nové poznatky, které publikovali Martin MUSÍLEK, *Die Neubürger in Chemnitz im 15. Jahrhundert. Das Einnahmemanual als Zeugnis der Migration in der Stadt*, in: Wahlheimat Chemnitz. Migration als historisches Phänomen, Chemnitz 2019 (=Mitteilungen des Chemnitzer Geschichtsvereins 81, Neue Folge XX), s. 17–40, zde s. 26–30; O. VODIČKA, *Sázka na křížového krále*, s. 13, 37.

89 Srov. např. *UB I*, s. 86–87, č. 82.

v boji s nesmlouvavými husity svůj život. Pražanům se tak dobrovolně poddala řada hradů i tvrzí. Zda jim městečko Maštov (majetek Habarta z Hertenberka), střežené stejnojmennou fortifikací na návrší, a převážně německá Kadaň (výměra 10 hektarů) s výrazným městským hradem otevřely své brány už před pádem Chomutova, nebo až po něm, nelze přesně určit. Každopádně obdržely obě lokality posádky, jejichž velení podléhalo husitské Praze.⁹⁰ Obsazení Kadaně se sice obešlo bez bojů, nicméně mezi husitskou posádkou a katolickým obyvatelstvem sílila tenze, jež zanedlouho přerostla v krvavý konflikt.⁹¹ Od Chomutova se táborské a pražské oddíly přesunuly do Žatce, který jim nepochybně vyjádřil vděčnost. Z nepříteli vzdálených Loun sem dorazili i členové městské rady, od počátku června 1420 loajální Zikmundovi Lucemburskému. Ve čtvrtek 20. března zde pod pražskou patronací sjednali podmínky usmíření s lounskými husity, kteří několik měsíců žili mimo své město. Louny a vzápětí rovněž Slaný, jenž vpustil do svých bran husitské vojsko, se tak staly součástí vznikajícího pražského husitského svazu.⁹² To znamenalo faktický konec žateckého katolického landfrýdu, o nějž se Zikmund v regionu opíral. Přesto na Zikmundově straně nadále setrvali mocní a vlivní severočeští šlechtici a také poměrně velké město Most.⁹³

I když se obecně očekávalo, že od Chomutova potáhnou táborité a Pražané k Mostu a pokusí se dobýt město i hrad nad ním, proklamovaná predikce se nenaplnila. Vojska již byla v poli příliš dlouho, plných šest týdnů, začínala se projevovat únava. Výsledek obléhání a dobývání velkého a hájeného města (18 hektarů plochy) i hradu byl po čerstvých zkušenostech před Plzní krajně nejistý. Navíc se blížil vrchol Velikonoc. Právě tyto pádné důvody (nikoliv údajný Žižkův předrevoluční závazek, že Mosteckým

90 T. DURDÍK, *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, s. 355–356; V. RAZÍM, *Středověká opevnění II/1*, s. 327–342, 496–497.

91 Srov. FRB VII, s. 14; *Die Chroniken der deutschen Städte VII*, s. 355–356. Podrobně anonymní relace in: *Deutsche Reichstagsakten unter Kaiser Sigmund. Band VIII. Zweite Abtheilung 1421–1426*, ed. Dietrich Kerler, Gotha 1883, s. 98–102, č. 94, zde s. 100. Jako první na tento pramen upozornil Rudolf DVOŘÁK, *Druhá výprava křižáků německých do Čech (1421)*, Sborník historický 2, 1884, s. 360–366, zde s. 364.

92 AČ VI, s. 396, č. 2; FRB V, s. 477. K tomu Bohumír ROEDL (ed.), *Louny*, Praha 2005, s. 83 (zde i jména tří měšťanů, kteří stáli na Zikmundově straně a museli po 20. březnu město opustit).

93 Z. BERAN, *Landfrýdní hnutí*, s. 62.

a jejich městu nikdy neuškodí) rozhodly o návratu husitských bojovníků do Prahy.⁹⁴

Dne 22. března, na Bílou sobotu, vstoupily relativně úspěšné pražské a táborské voje do hlavního města. Pražané se v průběhu cesty ještě stačili zmocnit tvrze v Makotřasech a hradu Okoře.⁹⁵ O způsobu uvítání se žádná zpráva nezachovala, ale jeho charakter téměř jistě odpovídal zdařilému tažení a velikonočnímu období. Dobyté a ovládnuté lokality vnímali husité jako pokračující důkaz boží přízně a nepochybně vzdávali vroucné díky Spasiteli, jehož vzkříšení s náležitou důstojností oslavili následujícího dne a jemuž svá vítězství přinášeli jako dar. Otázku, zda si „boží bojovníci“ v průběhu končícího tažení počínali skutečně v souladu s Kristovými principy, si možná kladli jen někteří. Určitě si ji položil Petr Chelčický, který právě formuloval své první větší dílo, traktát *O boji duchovním*.⁹⁶ Jiní se nad válečnými hrůzami alespoň pozastavovali. V myslích mnoha husitů však dosažené úspěchy ospravedlňovaly krutou násilnou praxi i proto, že se zaměřila na zjevné a zatvrzelé nepřátele husitské interpretace božího zákona jako nejvyšší normy nadřazené pozemskému životu každého křesťana.

Velikonoční oddech v souměstí nad Vltavou trval jen krátce. Už 26. března vyrazily pražské a táborské oddíly k Berounu. Královského města, zaujímajícího plochu 9,5 hektarů,⁹⁷ se zmocnily generálním útokem v úterý 1. dubna 1421. Hrůzné výjevy se v dobyté lokalitě i v její blízkosti opakovaly, byť nikoliv v míře srovnatelné s Chomutovem.⁹⁸ Ovládnutí Berouna, začleněného vzápětí pod pražskou svrchovanost, tvořilo jakési interludium mezi výpravou do severozápadních Čech a tažením pražských vojsk, která v součinnosti s východočeskými husitskými šlechtici a posléze též Žižkovými tábority ovládla od poloviny dubna do poloviny května 1421 většinu východočeských královských, resp. věnných měst a dotvrdila pozici Prahy jako hegemonu prvních let husitské revoluce.⁹⁹

94 Údajné zadržení Jana Žižky Mosteckými v čase nedlouho před výbuchem husitské revoluce a jeho následné propuštění pod slibem, že městu nikdy neublíží, zaznamenala, asi na základě místní tradice, *Die Historien des Magister Johannes Leonis*, s. 37–40. Tato práce, sepsaná na konci 15. století latinsky (text se ztratil) a v následujícím věku přeložená do němčiny, pochází z pera muže, který byl 9. května 1472 imatrikulován na univerzitě v Ingolstadtu (*Johannes Leo de Brux*), takže se narodil, zřejmě v Mostě, někdy kolem roku 1455. Srov. *Die Matrikel der Ludwig-Maximilians – Universität Ingolstadt – Landshut – München. Teil I: Ingolstadt. Band I. 1472–1600*, ed. Georg Wolff, München 1937, s. 16 (f. 13v). Ingolstadského záznamu si povšiml už Karel HRDINA, *Studenti z českých zemí na vysokých školách v cizině*, Věstník ČAVU 28–29, 1919–1920, s. 32–66, zde s. 49. K Žižkovu (domnělému) mosteckému dobrodružství (i s odkazy na starší literaturu) P. ČORNEJ, *Jan Žižka*, s. 364.

95 *FRB V*, s. 477. K tomu nově O. VODIČKA, *Sázka na křížového krále*, s. 244–245, 260–263.

96 Petr CHELČICKÝ, *Spisy z Kapitulního sborníku*, ed. Jaroslav Boubín, Praha 2018, s. 381–448, zvláště s. 428. K tomu srov. Jaroslav BOUBÍN, *Petr Chelčický. Myslitel a reformátor*, Praha 2005, s. 73–79.

97 V. RAZÍM, *Středověká opevnění II/1*, s. 46–60.

98 Srov. *FRB V*, s. 478; *SLČ–SN III*, s. 90. Podrobné líčení spolu s výčtem dalších pramenů podal P. ČORNEJ, *Jan Žižka*, s. 367–369, 722 (pozn. 234).

99 F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce II*, s. 272–276.

Právě výprava do severozápadních Čech v mnoha aspektech předznamenala průběh i charakter mimořádně zdařilého východočeského tažení a zároveň též obecnější trendy. Spojnici mezi oběma kampaněmi tvoří pozoruhodný fakt, že všechny lokality, jichž se husitská vojska zmocnila, získala pod kontrolu Praha, nikoliv Tábor, i když se jeho bojovníci na obsazení mnoha měst, hradů a tvrzí zásadně podíleli. Nebylo to zřejmě podmíněno pouze dominantní mocenskou a politickou rolí Prahy jako kolébky a nejvýznamnějšího centra husitství, ale také lidskými kapacitami a ekonomickými možnostmi. Pevné jádro táborského vojska bylo nepříliš početné a těsně vázané na Žižkovu osobnost. Tuto „gardu“ doplňovali v případě aktuálních vojenských kampaní dobrovolníci, muži, ženy i výrostci, obvykle ze vsí a městeček, ať již usedlí hospodáři, nebo čeledíni, pacholci a lidé „na okraji“. Ti se po skončení kampaně vraceli domů, zpravidla s menší hmotnou odměnou, tj. adekvátním podílem na ukořistěném ošacení, eventuálně zbraních a zbroji. „Tekutost“ této složky, která si časově omezenou účastí na vojenských akcích pouze přivydělávala, manifestující zároveň své ideové přesvědčení, vylučovala, aby se stala základem stabilních posádek v dobytých městských a větších hradních pevnostech. V září 1420 tak musel Žižka, resp. jím pověřený Jan Roháč z Dubé, převzít do táborských služeb stávající posádku ovládnutého hradu v Lomnici nad Lužnicí, a obsadit nemohl na jaře 1421 ani dobytý Trutnov, do něhož se po krátkém čase vrátilo vypuzené katolické obyvatelstvo. Velká města táborského svazu (Písek, Klatovy, Sušice) byla víceméně samostatnými správními jednotkami a do pole vypravovala omezený počet lidí, kteří se po skončení kampaní rovněž vraceli zpátky. Lidnatá Praha, využívající i žoldnéřského systému, najímající válečníky z řad nižší šlechty do různých forem služebního poměru a opírající se o spolupráci s příslušníky vysoké šlechty, disponujícími vlastními bojovými družinami, na tom byla neskonalé lépe.¹⁰⁰ Mnoha vlivným lidem se jevila také přitažlivější než příliš radikální a rigidní Tábor, oslabovaný navíc od podzimu 1420 vnitřními spory (pikartská krize, tzv. adamité), které se podařilo vyřešit až na konci roku 1421. To vše v souhrnu vysvětluje, proč Chomutov, Kadaň, Žatec, Louny, Slaný, Beroun a brzy poté i Mělník, Litoměřice, Nymburk, Český Brod, Kolín, Kutná Hora, Čáslav, Polička, Vysoké Mýto, Litomyšl, Dvůr Králové i další městské lokality uznaly svrchovanost husitské Prahy a začlenily se do jí vedeného svazu.

Díky impozantní čtyřsvazkové publikaci Vladislava Razíma o středověkém opevnění českých a moravských měst dnes již víme, že možnosti husitských vojsk dobýt velké městské fortifikace byly po celý čas husitské revoluce značně limitované. Na dobře

100 František ŠMAHEL, *Návraty k pramenům. Studie k počátkům husitského Tábora*, Praha 2020, s. 332–345, 374–377; idem, *Tábor I*, s. 118; idem, *Husitská revoluce II*, s. 271; František MUSIL a kol., *Dějiny východních Čech v pravěku a středověku (do roku 1526)*, ed. Ondřej Felcman, Praha 2009, s. 540–541; P. ČORNEJ, *Jan Žižka*, s. 380; V. RAZÍM, *Středověká opevnění II/2*, s. 956–957.

chráněná města o výměře nad 15 hektarů husitští válečníci zpravidla nestačili. Takové lokality se jim vzdávaly buď dobrovolně, když městské rady nemínily snášet útrapy hrozícího obléhání a dobývání (případ skvěle opevněné Čáslavi, nelehce hajitelné Kutné Hory i menšího, leč tvrdého Kolína na jaře 1421), nebo se jich husité zmocnili úkladně (Německý Brod 10. ledna 1422). To se vlastně týkalo i Hradce Králové, který přičiněním kněze Ambrože vpustil na konci července 1423 do města Jana Žižku s jeho bojovníky.¹⁰¹ Velká katolická města (Plzeň, České Budějovice, Most a Cheb, resp. moravské čtyřhvězdí Brno, Olomouc, Jihlava, Znojmo) husité nikdy neovládli. Toto zjištění nás (spolu s marným obléháním Karlštejna roku 1422) varuje před přeceňováním možností husitského válečnictví, především efektivity tehdejších palných zbraní (účinný dostřel bombard málokdy přesáhl 300 metrů) a zároveň upozorňuje na logistické problémy související s dlouhodobým obléháním velkých městských i hradních pevností (Lichtenburk 1428–1429, Plzeň 1433–1434).¹⁰² Ostatně ani katolická strana na tom nebyla lépe, jak dokládají křížácké neúspěchy při obléhání Prahy (1420), Žatce (1421) či Stříbra (1427).

Sám Žižka se svým vojskem či ve spolupráci s Pražany a východočeskými husity dokázal dobýt téměř výhradně města s plochou 2,5–10,5 hektaru, ba, jak už jsme zjistili, v některých případech na ně nevyzrál či se o jejich ovládnutí raději nepokoušel (srov. tabulka č. 2). Ani nejslavnější husitský vojevůdce neuspěl tedy vždy a za všech okolností. Jeho nespornou předností byly operace a bitvy v otevřené krajině, kde mohl uplatnit svůj cit pro terén a schopnost improvizace, nikoliv časově a logisticky náročné dobývání měst a hradů.

101 P. ČORNEJ, *Jan Žižka*, s. 376–377, 448, 512–513; V. RAZÍM, *Středověká opevnění II/1*, s. 194–198, 365–380, 412–422. K obléhání a dobývání měst v obecněji koncipovaném výkladu Matěj MATUŠKA – Jan SYKA, *Husitský válečník. Kdo byli boží bojovníci...*, Praha 2016, s. 132–136.

102 P. CONTAMINE, *Válka ve středověku*, s. 177; Petr KLUČINA, *Zbroj a zbraně. Evropa 6.–17. století*, Praha – Litomyšl 2004, s. 450–452; Jan BIEDERMAN, *Organizace a vybavení vojsk v 15. století: paralelní vývoj ve Francii, Burgundsku a střední Evropě*, disertační práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2015, s. 180–182; Petr SOKOL, *Husité před branami. K topografii obležení Plzně v letech 1433–1434*, in: Jiří Stočes – Eva Mušková a kol., *Tenkrát na západě (Čech). Kapitoly z dějin kultury a každodennosti Plzně a Plzeňského kraje*, Plzeň 2013, s. 25–48; Jan KYPTA – Jiří MAROUNEK, *Terénní stopy obléhání hradů v husitském období*, Praha 2022, s. 137–143, 166–173.

Tab. 1: Prameny z 15. století, které uvádějí Žižku při dobytí Chomutova

Pramen	Text
Starý kolegiát pražský	Et statim Pragenses cum Zizka et suis, puta Zatencibus et cum illis de Clatowia et cum ceteris baronibus, Plznam obsederunt, in cuius obsidione duraverunt quinque septimanas, et civitate non acquisita, certis pactatis inter ipsos factis a civitate recedunt. Et ad districtum Žatensem proficiscuntur et circumvalaverunt civitatem et castrum Chomutow, quod et expugnant.
Kronika univerzity pražské	per Pragenses et Zyzkam
Chronicon Treboniense	per Pragenses et Zyzkam
text Q SLČ	od Pražských a Žižky
text B SLČ	bratr Žižka dobyl Chomutova
text E SLČ	Pražané a Žižka
Kronika velmi pěkná	Žižka
Enea Silvio Piccolomini	Zischa
Pavla Židka Spravovna	Žižka
Johannes Leonis	Zizka ein waffenfurer

Tab. 2: Plocha měst dobytých Janem Žižkou a jeho spojenci

Vodňany	9, 5 ha
Soběslav	7 ha
Nová Bystřice	5 ha
Prachatice	6 ha
Chomutov	9 ha
Beroun	9, 5 ha
Polička	10, 5 ha
Trutnov	7, 7 ha
Jaroměř	2, 5 ha
Německý Brod (úskok)	13 ha

Města husity nedobytá

Plzeň	20 ha
Č. Budějovice	20 ha
Cheb	18 ha
Most	18 ha
Olomouc	40 ha
Brno	36 ha
Jihlava	30 ha
Znojmo	28 ha
Třeboň	9,5 ha
Č. Krumlov	4, 5 ha
Hostinné	4, 5 ha

Specifická situace

Kutná Hora	52 ha
Hradec Králové	22 ha (i s předměstími; vnitřní město 12,5 ha)
Litoměřice	43 ha (s kapitulním okrskem a s předměstími)

Autor | Author

Petr Čornej

Káranská 377/3, 108 00 Praha 10

Česká republika

petr.cornej@seznam.cz

Prof. PhDr. Petr Čornej, DrSc. (* 1951) v letech 1974–2020 působil v několika ústavech ČSAV, resp. AV ČR (Ústav pro českou literaturu; Ústav pro jazyk český; Historický ústav), na Univerzitě Karlově (Filozofická fakulta, Pedagogická fakulta, Husitská teologická fakulta) a v Literární akademii. Nyní důchodce. Zabývá se českými a středoevropskými dějinami pozdního středověku, zvláště husitstvím, dějinami historiografie a proměnami dějinného vědomí.

Historia Aperta published by Philosophical Faculty University of Hradec Králové.

ISSN 2788-0702 (Print) ISSN 2788-0710 (Online)

Platinum / Diamond Open Access model.

Articles published in Historia Aperta are licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Summary

The well-known campaign of the Hussite armies, the Prague and Tabor armies led by Jan Žižka, into western and north-western Bohemia in February and March 1421 has been reconstructed by historians several times, yet it has repeatedly attracted scholarly attention due to a number of unresolved issues. The original aim of the Hussite expedition was to get the unrecognized Bohemian ruler and Roman and Hungarian king Sigismund of Luxembourg to abandon the siege of the Tabor garrison defending itself in the monastery complex at Kladruba nearby Stříbro. This task was easily accomplished on 11 or 12 February, when Sigismund, fearing enemy forces, withdrew to Litoměřice rather than risk a clash. The Hussites thus chose an alternative programme. After capturing Rokycany, the Rosenberg castle of Vildštejn (Vlčejn) and the fortress in Štěnovice (where the Tabor garrison was probably placed only in February 1421, not at the beginning of 1420), on 14 February they besieged the town of Plzeň, the strongest stronghold of the Plzeň Landfryd, which united Catholic nobles, towns and religious institutions from the whole West Bohemian region. Four weeks of futile attempts to seize the well-protected city of 20 hectares showed the limits of Hussite soldiering. Due to insufficient human capacity, logistical difficulties, and the low technical quality of the works of the time, the Hussites were unable to control towns with an area exceeding 18 hectares throughout the Hussite Revolution (1419–1436), or even smaller urban fortifications if they had a large garrison and were located in terrain that was not easily accessible (see Table 2 for an overview). If the Hussites captured them, it was usually by trickery and subterfuge.

Otherwise, however, the military campaign in the Podkrušnohoří region, where the Hussite troops headed from Pilsen, was extremely successful. The greatest response was the conquest of the town of Chomutov (an area of less than 9 hectares), accompanied by a ruthless advance against the Catholic garrison and the predominantly German civilian population. The indiscriminate attack on the town, undertaken on Palm Sunday, 16 March 1421, was carried out because the defenders refused to capitulate and accept the Hussite programme. The Hussites, in accordance with Old Testament, ancient and chivalric customs, killed all the captured fighting men, but this time they did not spare several wo-

men, who were burned to death by the Tabor warriors in a vineyard hut outside the town. The reason for this is not clear (perhaps the burghers tried to smuggle jewels and money in violation of the convention), but it was certainly not the obscene behaviour of the Chomutov women, who allegedly exposed their private parts on the walls before the Hussite attack in order to provoke and humiliate their enemies. This explanation is an afterthought and does not appear before the middle of the 16th century. In the realm of targeted slander, we must also refer to the reports of the slaughter of infants by the Hussites, who allegedly sang Easter songs while killing innocent children. Stories about the murder of newborn babies and toddlers commonly served (and still do) to demonise the enemy and were also used by the Hussites against the Crusaders as propaganda. If children did die in Chomutov, it was Jewish children who followed their parents, refusing to accept baptism at the hands of Hussite priests and preferring death in flames. Even captured Catholic priests ended up in the fire, as did the corpses of most of the slaughtered Catholics. Catholic (especially Crusader) armies did not act differently in relation to the Hussites. Realistically, the number of victims in Chomutov can be estimated at about 250 people (the town had no more than 1200 inhabitants), the figures of 2000-2500 dead are exaggerated. A thorough examination of the surviving sources has led to the conclusion that Jan Žižka personally participated in the conquest of Chomutov (see Table 1). The suppression of Žižka's presence in the Hussite Chronicle of Laurence of Březová probably served to correct the image of the commander in a positive sense.

Ondřej Keřský z Řimovic a východočeský landfrýd. K okolnostem pádu někdejšího husitského hejtmana¹

JIŘÍ PAVLÍK

Abstrakt | Abstract

Studie se zabývá osudem táborského vojevůdce Ondřeje Keřského z Řimovic v polipanské éře, během níž se nedokázal přizpůsobit změněným poměrům a fakticky se z něj stal loupeživý rytíř. Ačkoliv byl jedním z signatářů východočeského landfrýdu, brzy se s jeho představiteli kvůli svým loupežím a krádežím dostal do konfliktu. Příspěvek analyzuje jeho vztahy k předním členům landfrýdu v Čáslavském kraji a také Bedřichovi ze Strážnice, který sehrál v Keřského životě zásadní roli. Text podrobně zkoumá okolnosti vedoucí až k Ondřejově odsouzení a popravě.

Ondřej Keřský of Řimovice and the East Bohemian Landfrie: On the Circumstances of the Fall of a Former Hussite Captain

The study deals with the fate of the Tábor warlord Ondřej Keřský of Řimovice in the years after the Battle of Lipany, during which he failed to adapt to the changed conditions and effectively became a robber knight. Although he became one of the signatories of the East Bohemian Landfrie, he soon came into conflict with its leaders because of his robberies and thefts. The paper analyses his relations with the leading members of the Landfrie in the Čáslav region and also with Bedřich of Strážnice, who played a crucial role in Keřský's life. The text examines in detail the circumstances leading up to Ondřej's conviction and execution.

¹ Studie vychází z autorovy diplomové práce *Ondřej Keřský z Řimovic. Život a smrt husitského hejtmana*, jež vznikla pod vedením doc. PhDr. Zdeňka Berana, Ph.D. a byla obhájena v roce 2024 na Filozofické fakultě Univerzity Jana Evangelisty Purkyně (dále jen FF UJEP) v Ústí nad Labem.

Klíčová slova | Keywords

Ondřej Keřský z Řimovic; Paběnice; husitský hejtman; východočeský landfrýd; zemský škůdce; poprava

Ondřej Keřský of Řimovice; Paběnice; Hussite governor; East Bohemian Landfriede; provincial pest; execution

Studium husitských elit již patří k zavedeným tématům české historiografie. Badatelská pozornost se soustřeďuje především na příslušníky nobility, kteří se uplatnili jako velitelé různých složek kališnických bratrstev. Mnozí si během převratného dění dopomohli ke společenskému vzestupu a značným majetkům. Právě pro ně se vžil termín *válečná aristokracie*, který do odborného diskurzu zavedl Josef Petráň.² S jistými výhradami lze k této skupině zařadit i Ondřeje Keřského z Řimovic, drobného a zpočátku takřka bezvýznamného šlechtice, jenž za blíže neznámých okolností pronikl do čela vojska táborské domácí obce. Po bitvě u Lipan však rychle ztrácel své původní postavení a nedokázal více ovlivňovat mocensko-politické dění v zemi. Přitom právě takový vliv byl jedním z typických znaků válečnické aristokracie. Z respektovaného hejtmana, který ve srovnání s některými jinými veliteli kališnických vojsk nedosáhl s koncem revoluce příliš výrazného majetkového zisku, se stal postupem let psanec, jehož život byl ukončen popravčím mečem. To není zcela obvyklý konec bývalých husitských vojevůdců, už z toho důvodu si Ondřej zaslouží pozornost.

První léta po Lipanech

Ještě před koncem osudové bitvy na konci května 1434, v níž husitští radikálové utrpěli drtivou porážku, uprchli Keřský společně s Janem Čapkem ze Sán a některými jízdními a pěšími bojovníky do Kolína.³ K městské pevnosti na Labi a přilehlému okolí měl táborský hejtman vztah již z předchozího období, především skrze svého bratra

2 Josef PETRÁŇ, *Skladba pohusitské aristokracie v Čechách. Úvod do diskuse*, Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica 1, Studia historica 14 (Proměny feudální třídy v Čechách v pozdním středověku), 1976, s. 9–80. Martin Musílek, vědom si určité nepřesnosti užívání termínu *válečná aristokracie*, raději hovoří o tzv. *válečnické aristokracii*, srov. Martin MUSÍLEK, *Hertvíkové z Rušínova. Východočeská šlechta ve víru husitských bouří*, Praha 2020, s. 41–42.

3 K Čapkovu a Ondřejovu útěku od Lipan a jeho kontextu srov. Petr ČORNEJ, *Lipanská křižovatka. Příčiny, průběh a historický význam jedné bitvy*, Praha 1992, s. 194–196; obdobně David PAPAJÍK, *Jan Čápek ze Sán. Jezdec na konec světa. Vojevůdce, kondotiér a zbohatlík 15. století*, České Budějovice 2011, s. 102–106.

Matěje, jenž držel některé statky v Zibohlavech (přibližně čtyři kilometry od Kolína), po nichž se psal. Ale v první řadě je Matěj doložen k roku 1432 ve funkci kolínského konšela.⁴ Nadto měli oba bratři vazbu ke Štítarům (necelé dva kilometry od města).⁵ Je možné, že Ondřej kromě Kolína střídavě dlel v obou zmíněných lokalitách. Spolu s ním se od Lipan do pevnosti na Labi stáhli jemu věrní bojovníci, odhadem šlo o několik desítek mužů. Na rozdíl od Čapka Ondřej na Kolínsku zůstal.

Na domácí politickou scénu mezitím rázně vstoupil tábořský kněz a hejtman Bedřich ze Strážnice, který se Kolína za blíže neznámých okolností zmocnil na začátku roku 1435.⁶ Třebaže to není prameny doloženo, byl to s velkou pravděpodobností právě Ondřej, díky jehož pomoci Bedřich opanoval město na mnoho dalších let. Kněz se za to svému někdejšímu tábořskému spolubojovníkovi odvděčil patrně tím, že mu ještě téhož roku pomohl získat Paběnice s přilehlým panstvím.⁷ Zdejší opevněné sídlo, jež se blížilo spíše hradu (či hrádku) než tvrzi,⁸ se stalo Ondřejovou novou hlavní rezidencí, jejíž jméno přijal do svého predikátu.⁹ Keřský tak i svými muži odešel z Kolína, zůstal

4 SOkA Kolín, f. Archiv města Kolín, sign. IV, inv. č. 13/b.

5 SOkA Kolín, f. Archiv města Kolín, sign. IV, č. 14.

6 Srov. *Monumenta conciliorum generalium seculi decimi quinti. Concilium Basileense Scriptorum Tomus I*, edd. Ernst Birk – František Palacký, Wien 1857, s. 551.

7 Jak lze nepřímou vyčíst z příměří, které v listopadu 1435 jménem tábořské obce Bedřich uzavřel s Oldřichem z Rožmberka a obcí Českých Budějovic. Do něj byly začleněny všechny tábořské posádky a služebníci, dále hrady Příběnice a Příběničky, Bedřichův Kolín a Paběnice („*My, kněz Bedřich z Strážnice, purgmistr, rada i všecka obec hory Hradiště, jenž slove Tábor, vyznáváme tiemto listem obecně přede všemi, ktož jej uzrie neb čtúc uslyšie, že se všemi našimi služebníky, poddanými i posádkami svými, s velikým a s malým hradem přiběnickým, s Kolínem, s Paběnicí vstúpili jsme a mocí listu tohoto vstupujem v pravé a v křesťanské příměrie s urozeným pánem, panem Oldřichem z Rozenberga...*“); Ondřej ovšem není v příslušném dokumentu výslovně jmenován. Edičně ho zpřístupnili Zdeněk VYBÍRAL – Zdeněk ŽALUD (edd.), *Zikmund Lucemburský a Hradiště hory Tábor. Komentovaná edice pramenů ke vzniku královského města Tábora*, Tábor 2018, s. 54–55.

8 Za tuto informaci děkuji panu Mgr. Filipu Velímskému, Ph.D. z Archeologického ústavu AV ČR. Ke klasifikaci objektu coby spíše hradu – hrádku (nežli tvrze) ho vedlo jednak srovnání forem opevnění a velikosti opevněné plochy s dalšími vrcholně středověkými fortifikacemi (hrady, tvrzemi) v regionu, zejména pak skutečnost, že se na místě dodnes dochoval v nadzemní části relikt kamenného obvodového zdíva, a také skladba dochovaných archeologických nálezů z lokality. Mezi nimi figurují především zlomky dvou variant gotických ornamentálních keramických interiérových dlažeb, které mají analogie z Hrádku v Čáslavi a jejichž výskyt je obecně spojován s vyšší formou hradní – palácové, či městské patricijské architektury. Podobně M. MUSÍLEK, *Hertvíkové*, s. 49, 564.

9 Domněnku, že Keřský roku 1435 držel Paběnice, vyslovili kupříkladu František ŠMAHEL, *Husitská revoluce II. Země vymknutá z kloubů*, Praha 2024, s. 572; idem, *Tábor I. Od počátku osídlení do roku 1452*, Praha 2020, s. 228; dále Z. VYBÍRAL – Z. ŽALUD (edd.), *Zikmund Lucemburský a Hradiště*, s. 54. Naopak M. MUSÍLEK, *Hertvíkové*, s. 261 se domnívá, že tvrz v Paběnicích byla v příměří s Rožmberkem zahrnuta do Bedřichova kolínského panství. To ale z dokumentu explicitně nevyplývá.

od něj však stále na dohled, neboť Paběnice leží jen o něco málo než 20 kilometrů jihovýchodně od Kolína a 12 kilometrů od Kutné Hory.

Nový kolínský pán a bývalý hejtman tábořské obce domácí spolu nadále úzce spolupracovali. Můžeme tak soudit z událostí, k nimž došlo roku 1436. Keřský začal ze své tvrže škodit královské straně a císař Zikmund ji dokonce nechal oblehnout. Ač přesnější informace chybí, lze předpokládat, že Ondřej provozoval z Paběnic drobnou záškodnickou činnost, k níž zřejmě podobně jako v případě Jana Roháče z Dubé patřily především loupeže na silnicích, konkrétně přepadávání konvojů vezoucích zboží na panovnický dvůr.¹⁰ Byl to právě Bedřich, jenž pomohl vyjednat dohodu mezi císařem Zikmundem a Keřským. Zasadil se o to, aby někdejší tábořský velitel uznal Lucemburkovo české královské důstojenství, který za to slíbil upustit od obležení jeho tvrže.¹¹ V této době držel tábořský kněz nad Keřským ochrannou ruku.¹² Každopádně celá záležitost dokazuje, že násilné přepady a loupení za účelem získání kořisti patřily k navykým způsobům Ondřejovy obživy.

Císař nezřídka odměňoval umírněné kališníky, kteří přispěli k porážce táboritů a sirotků, formou zástav. Za změnu postojů dokázal ocenit i ty osoby z tábora radikálů, kteří se s ním dokázali nakonec dohodnout. Institut zástav tak legalizoval majetkové zisky mnohých husitských hejtmanů a politiků, kteří se v revolučním období zmocnili rozsáhlých majetků. Bedřich ze Strážnice je toho typickým příkladem, neboť panovník mu roku 1437 definitivně zlegalizoval úchvat Kolína. Zástavní zápisy, které v letech 1436–1437 mnoho příslušníků šlechty od císaře obdrželo, představovaly jeden z hlavních znaků válečnické aristokracie. Ondřej ovšem od Zikmunda nezískal žádný zápis, ani případnou jinou menší kompenzaci například v podobě úroku z nějaké vsi.¹³

10 Souvislost s odbojem Jana Roháče se nabízí přinejmenším z toho důvodu, že jeho rezidenční hrad Sion se nacházel necelých devět kilometrů vzdušnou čarou od paběnické tvrže. Keřský se s pánem z Dubé znal snad už z předrevoluční éry a v řadách tábořského vojska spolu bojovali v bitvě u Lipan. Roháčův vzdor vedený ze Sionu začal pravděpodobně hned v srpnu 1436 po přijetí Zikmunda za českého krále, patrně ve stejné době zahájil útoky na císařovo zboží i Ondřej. Ačkoliv to nelze prameny doložit, je možné, že akce namířené proti Zikmundově straně spolu nějakým způsobem koordinovali. K Roháčovým záškodnickým akcím srov. Petr ČORNEJ – Bohdan ZILYNSKYJ, *Jan Roháč z Dubé a Praha (Konec Jana Roháče – pověst a skutečnost)*, Pražský sborník historický 20, 1987, s. 52–53. Podobně Petr ČORNEJ, *Tajemství českých kronik. Cesty ke kořenům husitské tradice*, Praha – Litomyšl 2003 s. 319–321.

11 *Archiv český čili Staré písemné památky české i moravské* (dále jen AČ) VI, ed. František Palacký, Praha 1872, s. 438, č. 41. Ke kontextu této dohody srov. Petr ČORNEJ, *Kam sahá paměť. „Zrádce“ Čapek a svědectví Bohuslava Bílejovského*, in: idem, *Husitství a husité*, Praha 2019, s. 333–334, případně F. ŠMAHEL, *Tábor I*, s. 429, považující Ondřeje za Bedřichova nejbližšího spojence.

12 Ibidem, s. 228.

13 Kupříkladu původně odbojný Jan Kolda ze Žampachu dostal od Lucemburka v listopadu 1437 alespoň úrok ve vsi Lovčice. Jednalo se o panovnickovu odměnu za příspěvek pána ze Žampachu k poddání se Hradce Králové, srov. Vladimír WOLF, *Jan Kolda ze Žampachu. Život tábořského hejtmana, loupeživého rytíře, kondotiéra a pance*, Hradec Králové – Trutnov 2002, s. 19.

Snad příliš nechybíme, vyslovíme-li domněnku, že se tak stalo v důsledku Keřského odporu proti panovníkovi, jenž navzdory uzavřené dohodě vůči bývalému tábořskému vojevůdci choval zášť.

Keřský se majetkově s jinými představiteli kališnických vojsk mohl jen těžko poměřovat – ať už jde o Mikuláše Trčku z Lípy, Jana Hertvíka z Rušinova, či Bedřicha ze Strážnice a Mikuláše Sokola z Lamberka, pokud jmenujeme pouze ty, s nimiž v polipanské éře přicházel do styku. Paběnické panství, jež kromě sídelní tvrze tvořilo jen několik málo vsí,¹⁴ Ondřej držel až do své smrti pouze jako úchvat, který nikdy nebyl zlegalizován.¹⁵ Poroce 1437 získal od svého dřívějšího tábořského spolubojovníka Mikuláše Sokola z Lamberka ves Březovou, v níž se nacházela tvrz.¹⁶ Březová leží necelých šest kilometrů od Paběnic. Nejprve ji obdržel roku 1437 od císaře Zikmunda jako zástavu samotný Sokol, jenž ji tzv. dobrou vůlí postoupil Ondřejovi.¹⁷ Obdobně Keřský nabyl od rodu z Křešic ves Onomyšl, která je vzdálena od Paběnic necelých 15 kilometrů. V této souvislosti je nutné korigovat závěry Augusta Sedláčka, že společně s Onomyší se do Ondřejova držení dostal i Malešov, od něhož ho pak získal Beneš z Mokrovous.¹⁸ Sedláčkovu hypotézu převzali někteří jiní autoři.¹⁹ Beneš skutečně vlastnil Malešov a přilehlé panství, ovšem spojovat Keřského s touto lokalitou nelze.

14 Neznáme přesný rozsah paběnického panství v době, kdy ho ovládal Ondřej. Patrně se příliš nezmýlíme, budeme-li předpokládat, že byl podobný s rozsahem v roce 1457, kdy Jindřich z Košína prodal toto panství, které předtím získal jeho otec Bohuslav po rodu Kaplířů ze Sulevic, svému strýci Janovi z Košína. Tehdy se skládalo ze samotných Paběnic, jež jsou označeny jako městečko, z tamější sídelní tvrze s poplužním dvorem, selskými dvory a hospodami. Dále k němu náležela tvrz v Úmoníně s dalším příslušenstvím a statky v (Nové) Lhotě, vsi Senetín, Újezdec a Olšany, další statky ve vsích Petrovice, Damírov a Řeplice, k tomu pustá ves Vitošice a další příslušenství. Jednalo se tedy o několik vesnic v bezprostředním okolí Paběnic (všechny vsi od nich ležely v okruhu maximálně sedmi kilometrů), srov. *Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae anno MDXLI igne consumptarum II*, ed. Josef Emler, Praha 1872, s. 287–288. Pouze zaniklé Vitošice dnes nejsme schopni přesněji lokalizovat, jistě se také jednalo o ves v bezprostřední blízkosti Paběnic.

15 V deskách dvorských se dochoval záznam, že se v březnu 1437 Jan Kaplíř ze Sulevic uvázal v paběnické panství po Benešovi z Řepčic a z Paběnic, srov. *AČ XXXVII/2. Čtvrtá kniha svolací desk dvorských z let 1453–1480. Kraje F–K*, ed. Gustav Friedrich, Praha 1941, s. 1246, č. 13. Tehdy se však jednalo jen o formální prohlášení, poněvadž faktickým držitelem byl v té době Keřský. Po jeho smrti připadlo panství právoplatnému majiteli, jímž byl právě Jan Kaplíř.

16 Srov. *AČ II*, ed. František Palacký, Praha 1842, s. 202, č. 429.

17 Zástavní držitel nebo jeho dědici mohli převést práva obsažená v příslušné zástavní listině na základě „dobré vůle“ na jiné osoby. Tento obrat znamenal, že listina se mohla stát předmětem dalších transakcí. Držitel původní zástavní listiny pak při jejím prodeji nebo např. převodu části zástavní sumy vystavoval pro nového držitele tzv. dobrou vůli, srov. Stanislav BARTA, *Zástavní listiny Zikmunda Lucemburského na církevní statky (1420–1437)*, Brno 2016, s. 99.

18 August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království Českého XII. Čáslavsko*, Praha 1900, s. 131.

19 Pavel KRÍŽEK, *Beneš z Mokrovous – příslušník „druhé linie“*, Východočeský sborník historický 6, 1997, s. 59; Zdeněk BERAN, *Držba opevněných sídel v okolí Kutné Hory v době husitské*, Antiqua Cuthna, v tisku; M. MUŠÍLEK, *Hertvíkové*, s. 503.

Pramenný záznam, ze kterého Sedláček vycházel, sice zmiňuje Onomyšl i Malešov, avšak v souvislosti s Ondřejem je v něm uvedena pouze Onomyšl.²⁰ Jak vidno, bývalý hejtman domáci obce tábořské disponoval v polipanském období ještě menšími majetky, než se v části literatury předpokládá.

V roce 1439 Ondřej Keřský a jeho bratr Matěj ze Zibohlav, coby poručníci sirotků Mikuláše Lapače, prodali dvůr ve Štítarech i se vším příslušenstvím Bedřichovi ze Strážnice za 80 kop grošů. Ty kolínský pán hned v hotovosti zaplatil.²¹ Z dokumentu můžeme usuzovat nejen na stále trvající spojenectví Ondřeje a Bedřicha, ale i na možnou finanční tíseň, která oba bratry vedla k odprodeji Štítar.

Keřský a vznik východočeského landfrýdu

Po smrti krále Albrechta Habsburského Českému království chyběl nejen panovník, ale i jakákoli forma centrální vlády. Tím se otevřel prostor ke zneužívání moci, vyřizování osobních účtů, soukromých záští a kořistnickému obohacování. Kvůli omezení těchto negativních jevů byly v českých zemích ustanovovány tzv. landfrýdy. Na svém teritoriu zajišťovaly prosazení práva a pořádku reálnou hrozbou vojenského zásahu signatářů proti zemským škůdcům, násilníkům, lupičům, jejich podporovatelům a přechovávatelům. Landfrýdy tyto jevy sice plně potlačit nedokázaly, avšak znemožnily či alespoň ztlumily lokální rozbroje, zabránily anarchii a rozkladu, daly najevo, že jsou určité hranice, které si bezohledný jedinec nebo úzká skupina nemůže dovolit překročit.²² Právě vznik východočeského landfrýdu pod patronací Hynce Ptáčka z Pirkštejna, znamenající současně obnovení krajské správy, ovlivnil Ondřejův osud podstatným způsobem.

V Čáslavi se v březnu 1440 sešel krajský sněm, jehož výsledkem byl zrod východočeského landfrýdu, sestávajícího se ze čtyř krajů – Hradecka, Chrudimska, Čáslavska a Kouřimska.²³ Sjelo se tu, nebo alespoň své zmocněnce vyslalo téměř 400 představitelů východočeské šlechty,²⁴ mezi nimiž nechyběl ani Ondřej Keřský.

20 AČ II, s. 188, č. 336.

21 SOKA Kolín, f. Archiv města Kolína, sign. IV, č. 14.

22 Martin ŠANDERA, *Spojené východočeské landfrýdy. Specifické pojetí landfrýdní instituce v českých dějinách*, Východočeský sborník historický 28, 2015, s. 107, 110.

23 K landfrýdům v období interregna na území Čech srov. Zdeněk BERAN, *Landfrýdní hnutí v zemích České koruny. Snahy o zajištění veřejného pořádku a bezpečnosti ve středověké společnosti*, České Budějovice 2014, s. 78–101. Specificky k východočeskému landfrýdu srov. M. ŠANDERA, *Spojené východočeské landfrýdy*, s. 107–124. Nově pak M. MUSÍLEK, *Hertvíkové*, s. 217–245, jenž se pokusil o částečnou analýzu signatářů landfrýdu. V uvedených pracích lze nalézt odkazy na další literaturu k tématu.

24 Martin ŠANDERA, *Východní Čechy jako hlavní kališnická základna v zemi*, in: František Musil a kol., *Dějiny východních Čech v pravěku a středověku (do roku 1526)*, ed. Ondřej Felcman, Praha 2009, s. 587.

Vzhledem k malé vzdálenosti mezi královským městem a paběnickou tvrzí – zhruba deset kilometrů vzdušnou čarou – můžeme předpokládat osobní Ondřejovu účast na krajském sněmu. Stal se jedním ze signatářů ustavujícího zápisu východočeského landfrýdu.²⁵ V něm bylo zastoupeno cca 50 až 55 % východočeské šlechty, ta ovšem držela přibližně 80 % pozemkového majetku ve východočeských krajích.²⁶ Signatáři landfrýdu představovali tedy obrovskou sílu, postavenou především na příslušnících husitské válečnické aristokracie z řad nižší šlechty.²⁷ Dle ustavujícího dokumentu, vydaného 17. března 1440, hejtmani a jejich rady nejenže přebírali krajskou správu, ale přecházely na ně pravomoci do té doby vyhrazené pouze ústředním orgánům či dokonce panovníkovi. Hejtman se stal vojenským velitelem kraje s právem svolávání a nasazení krajské hotovosti. Měl právo se až do nástupu nového krále uvázat ve všechny zabavené nebo dobyté statky nebo určit, jak s nimi bude naloženo. Přecházely na něj všechny pravomoci krajského popravce, byl hlavou justice, k níž se lze odvolat ve všech soukromých sporech.²⁸ Jinými slovy hlavní úkoly hejtmana a jeho rady patřilo zajištění míru a pořádku v daném kraji.²⁹

Z ustavujícího zápisu východočeského landfrýdu lze vyčíst několik věcí, týkajících se Keřského. Jednak je to první doklad, kdy se v Ondřejově predikátu objevují Paběnice.³⁰ K landfrýdní smlouvě přistoupil za Čáslavský kraj, neboť v něm leželo paběnické

25 *AC I*, ed. František Palacký, Praha 1840, s. 254–263, č. 3. Zápis se nedochoval v originále. Jeden z jeho opisů tvoří součást rukopisu, uloženého v oddělení rukopisů v Národní knihovně České republiky (dále jen NK ČR) pod signaturou XXIII.D.163, konkrétně f. 411r–415r. K tomu srov. Z. BERAN, *Landfrýdní hnutí*, s. 173. Manuskript se sign. XXIII.D.163 je známější pod názvem *Cancellaria regis Georgii* (rukopis B).

26 Martin ŠANDERA, *Hynce Ptáček z Pirkštejna. Opomíjený vítěz husitské revoluce*, Praha 2011, s. 74. Co se celkového počtu signatářů východočeského landfrýdu týká, Z. BERAN, *Landfrýdní hnutí*, s. 86 uvádí celkem 421 jmen, M. ŠANDERA, *Spojené východočeské landfrýdy*, s. 113 udává 423 osob (z toho čtyři ženy) a hostitelské město Čáslav.

27 *Ibidem*, s. 113.

28 *Ibidem*, s. 114.

29 Jak říká druhý článek landfrýdní smlouvy (*AC I*, s. 257–258, č. 3): „*Item svolili jsme se, abychom všichni jednostajně napřed sami v sobě a mezi sebou pokoj a jednotu měli a zachovali. A kdež by potřebie bylo, sobě věrně a pravě pomáhali na všechny násilníky, zháře, lúpežníky, zloděje, bezprávníky i obecně na všechny zlé a neřádné lidi, kteříž by tyto kraje svrchupsané naše společně nebo koho zvláště v nich hubili nebo hubiti chtěli, aneb ktož by takové lidi zlé a neřádné chovali neb jim kterakoli pomoc činili, neb je fedrovali* [tj. pomáhali jim – poznámka autora] v kterém kraji, aneb že by jich nevydali k rozkázání hajtmána dolepaného a jeho rady, tehda máme na ně i na jich statky a zboží sáhnúti, jakožto na zhúbce zemské a zloděje, podle rozkázanie hajtmána dolepaného a jeho rady, jemu ku pomoci přidané.“ S přihlédnutím k opisu originálu bylo transkribováno dle současných zásad ediční praxe. Srov. NK ČR, odd. rukopisů, sign. XXIII.D.163, f. 412v.

30 Dokument se dochoval pouze v opisu, snad proto opisovač zaznamenal Ondřejův přídomek chybně, v zápise je uvedeno „z Pawenic“, srov. NK ČR, odd. rukopisů, sign. XXIII.D.163, f. 411v. V zásadě stejným způsobem editoval jeho predikát i Palacký, srov. *AC I*, s. 256, č. 3.

panství. Jeho spojenec Bedřich ze Strážnice se stal členem hejtmanské rady Kouřimského kraje, k čemuž došlo díky vlivu a majetkové pozici kolínského pána.³¹ Na rozdíl od něj Keřský do užšího vedení Časlavského kraje nepronikl. Jak připomíná Martin Šandera, ústředním motivem pro Bedřichův vstup do spojeného landfrýdu beze sporu bylo zajistit bezpečí svému kolínskému panství, upevnit v něm svou pozici a uniknout hrozící izolaci.³² Ostatně podle jednoho článků ustavující smlouvy nemělo být pro nikoho jiného než pro signatáře landfrýdního zápisu ve východních Čechách místo.³³ Keřský patrně přistoupil k tomuto uskupení z podobných důvodů jako tábořský kněz.

Jména signatářů jsou v landfrýdní smlouvě rozdělena do dvou skupin. Nejprve je v úvodu vyjmenováno více než 30 předních osobností ze všech čtyř krajů. Primárně z jejich řad byli vybráni krajští hejtmané a příslušníci jednotlivých hejtmanských rad.³⁴ Zbylé signatáře nalezneme v další části smlouvy, v níž jsou osoby seřazeny podle jednotlivých krajů.³⁵ S Ondřejem se setkáme právě v této druhé skupině. Mezi přední signatáře z úvodu landfrýdního zápisu tak nepronikl. Jméno někdejšího tábořského velitele je zapsáno hned vedle mužů, kteří se psali po vesnicích ležících poblíž paběnického panství – Bohuslava z Bohdanče, Jana Tynišťka, Zdeňka z Janovic, Jošta ze Zhoře, Jana z Vilémoviček, Vaňka a Petra z Krasonovic. Všichni tito šlechtici disponovali nepochybně mnohem menším majetkem a vlivem než Keřský, přesto jsou uvedeni po jeho boku.³⁶

V soupisu osob, přistoupivších k landfrýdu za Časlavsko, najdeme takřka 130 jmen.³⁷ Ondřeje v něm spatřujeme na 32. místě. Na prvních dvou místech jsou uvedeni Epík z Krucemburka a Jan Chotůň z Nestějova (Neslív), oba členové rady hejtmanské rady

31 Martin ŠANDERA, *Bedřich ze Strážnice a spojené východočeské landfrýdy 1440–1453*, Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, řada společenských věd 31, 2017, č. 1, s. 4.

32 Ibidem.

33 Ibidem.

34 Pouze čtyři členové hejtmanských rad z celkových sedmnácti osob (nepočítaje v to čtyři zástupce měst) nejsou uvedeni v úvodním výčtu předních signatářů – Epík z Krucemburka, Jan Chotůň z Nestějova, Oldřich Močihub z Kralovic a konečně Zikmund Anděl z Ronovce. Přehled východočeských hejtmanů a jejich rad podal Z. BERAN, *Landfrýdní hnutí*, s. 84–85, případně Petr ČORNEJ – Milena BARTLOVÁ, *Velké dějiny země Koruny české VI. 1437–1526*, Praha – Litomyšl 2007, s. 62.

35 Pouze signatáři z Chrudimska nejsou nijak odděleni od úvodního seznamu předních osobností z východočeského regionu. Ve výčtu signatářů z jednotlivých krajů docházelo k menším nepřesnostem – například Jana z Poběžovic lze spatřit u Chrudimska (AČI, s. 255), jeho jméno se pak opakuje u Časlavska (ibidem, s. 256) apod.

36 M. MUSÍLEK, *Hertvíkové*, s. 224 k těmto mužům připojuje ještě Prudkého ze Lhoty a Vaňka z Kabachova. Je ovšem otázka, která Lhota je míněna. Lokalita jménem Kabachov neexistuje, pravděpodobně se jedná o další chybu opisovače. Musílek soudí, že těchto devět příslušníků nižší šlechty mohl na sněm přivést právě Ondřej Keřský. Vyloučit to nelze, důkazy pro to však nemáme.

37 Jedno místo pak zaujímají časlavský purkmistr a konšelé.

na Čáslavsku, na čtvrtém pak Oldřich Močihub z Kralovic, jenž byl součástí rady na Kouřimsku. Na třetím místě najdeme Chvala z Říčan, který sice žádné místo ve výkonných orgánech landfrýdního spolku nezastával, ale už v letech 1436–1437 se pohyboval po boku Jana Hertvíka z Rušinova, který se stal v březnu 1440 čáslavským krajským hejtmánem. Pán z Říčan navíc připojil svou pečeť k tzv. listu mírnému (leden 1440), představujícímu jeden ze základních opěrných pilířů politické koncepce středního proudu kališníků vedených Hynce Ptáčkem z Pirkštejna.³⁸ Chval neopustil politický kurz ani v dalších letech, neboť se stal spojencem Jiřího z Poděbrad, v jehož vojsku dobýval v září 1448 Prahu. Ač nezastával žádný úřad v kraji, patřil mezi významné protagonisty kališníků na Čáslavsku a zřejmě ho pojily přátelské vztahy ke krajskému hejtmánovi.³⁹ Proto můžeme vyslovit závěr, že pořadí osob v zápisu do jisté míry odráželo jejich váhu v rámci kraje, či celého landfrýdu.

Jelikož o Ondřejovi po roce 1436 až do roku 1440 až na jedinou výjimku neslyšíme, a ani v landfrýdním zápisu se neobjevuje na předních místech, potvrzuje to skutečnost, že nepříslušel k nejdůležitějším činitelům východočeského uskupení. Vůdcové landfrýdního čtyřspolku měli ambice sjednotit všechny, kdo vyznávají kalich, do jediného bloku s respektovanou světskou i církevní hlavou a prosadit svůj model, vizi uspořádání společnosti pro celé království.⁴⁰ Skutečný politický význam signatářů landfrýdu se tak nutně odvíjel především od míry jejich ztotožnění s programem prosazovaným Hyncem Ptáčkem a po jeho smrti (1444) Jiřím z Poděbrad.⁴¹ Přední členové landfrýdu potřebovali, aby byli jeho signatáři jednotní a ve východočeské oblasti vládl mír a řád. Jen tak mohli pomýšlet na vybudování silné kališnické organizace. Ondřej však patřil mezi ty mnohé drobné šlechtice, jimž husitské války poskytovaly obživu a z nichž se po Lipanech fakticky stali loupeživí rytíři.⁴² V době vzniku východočeského uskupení se zřejmě již věnoval krádežím a loupežím na cizím zboží, a tak do landfrýdní koncepce ani nemohl zapadat.

Ondřejův útěk ze sněmu v Čáslavi

S určitým zjednodušením můžeme rok 1441 značit za zásadní přelom v Ondřejově životě, neboť míra jeho krádeží, loupeží a dalších násilných činů dospěla do bodu, kdy se musel začít obávat zákroku landfrýdního vojska.

38 Z. BERAN, *Landfrýdní hnutí*, s. 79.

39 Ke Chvalovým osudům srov. Jan BOUKAL, *Ledečtí z Říčan a jejich příbuzní v Čáslavském kraji v pozdním středověku*, Havlíčkovobrodsko. Sborník příspěvků o historii regionu 35, 2021, s. 20–21.

40 M. ŠANDERA, *Bedřich ze Strážnice*, s. 4.

41 Zdeněk BERAN, *Čáslavský landfrýd 1440 až 1453*, *Východočeské listy historické* 25, 2008, s. 90.

42 P. ČORNEJ, *Tajemství*, s. 321.

Poprvé byla svolána hotovost východočeských krajů hned v roce 1440 za účelem obléhání hradů Trosek a Valdštejna, z nichž byly konány loupeživé nájezdy.⁴³ Ovšem opravdu velká zkouška čekala landfrýd na jaře roku 1441, kdy se tato organizace rozhodla dát jasně najevo, že na jejím teritoriu nesmí existovat a dokonce narůstat síla, která se odmítá podrobit landfrýdním pořádkům.⁴⁴ Jan Kolda ze Žampachu, táborský spojenec v Hradeckém kraji, rozšiřoval své statky pomocí úchvatů na Náchodsku a Podorlicku, bezpečně se před ním necítili ani slezští kupci na cestách spojujících severovýchodní Čechy, Kladsko a Slezsko. To byly jedny z hlavních příčin, proč proti němu byla svolána hotovost všech východočeských krajů, kromě Chrudimského.⁴⁵ Jelikož Kolda měl mocné zastánce, byla celá záležitost urovnána víceméně smírně během srpna 1441 na sněmu v Čáslavi. Tam měl být obnoven zemský mír, tedy právně ukončena válka proto Koldovi a jeho straníkům.⁴⁶ Sjezd byl zahájen 17. srpna, účastnili se ho vůdcové a hlavní představitelé landfrýdu jako Hynce Ptáček, hejtman Čáslavského kraje Jan Hertvík, jeho blízký spojenec a člen krajské rady Mikuláš Trčka z Lípy, Jiří z Poděbrad, dále kladský pán Hynek Krušina z Lichtenburka, Aleš Holický ze Šternberka, dorazil i Bedřich ze Strážnice, Jan Sádlo z Kostelce, Ondřej Keřský a další. Jedním z výsledků sněmu bylo, že Kolda si mohl zatím ponechat jím obsazený Náchod.

Dejme slovo jednomu z anonymních autorů Starých letopisů českých, jenž o sněmu napsal: „*Téhož léta ve čtvrtek po Veliké Matce Božie [17. srpna 1441 – poznámka autora] položen byl rok k sněmu do Čáslavě skrze pány urozené, zemany a městy o rozmlouvání velikých a znamenitých věcech královstvie Českého, t. pana Ptáčka, pana Alše Holického, pana Jiříe z Kunštátu, pana Krušiny z Lichtemburgu, pana Hertvika, Bořky, Trčky, Koldu, Sádla, Keřského, Bedřicha kněze a jiných mnohých z krajuov, a zvláště o konečné smíření mezi Koldú a pány a zemany a Pražany i jinými. A vyhlášeno jest, aby pan Kolda držal hrad s městem Náchodem až do budoucího krále etc.*“⁴⁷ Na sněmu byl také smírnou cestou vyřešen spor kněze Bedřicha s Janem Sádlem ze Smilkova, během něhož došlo k vzájemným škodám na majetku.⁴⁸ Spor byl o to pikantnější, že Bedřich i Sádlo byli oba členové hejtmanské rady na Kouřimsku. Jejich počínání se dalo označit za

43 Z. BERAN, *Čáslavský landfrýd*, s. 83. K okolnostem obléhání srov. Rudolf URBÁNEK, *České dějiny III/1. Věk poděbradský I*, Praha 1915, s. 552–553; Zdeněk BERAN, *Boleslavský landfrýd 1440–1453. Krajský landfrýdní spolek v pohusitských Čechách*, České Budějovice 2011, s. 93–94.

44 M. ŠANDERA, *Bedřich ze Strážnice*, s. 5.

45 K příčinám a okolnostem tažení proti Koldovi srov. V. WOLF, *Jan Kolda*, s. 38–46; M. ŠANDERA, *Hynce Ptáček*, s. 87–95; stručně P. ČORNEJ – M. BARTLOVÁ, *Velké dějiny VI.*, s. 77–78.

46 M. ŠANDERA, *Hynce Ptáček*, s. 94; idem, *Bedřich ze Strážnice*, s. 5.

47 *Staré letopisy české z rukopisu křižovnického* (dále jen SLČ-G), edd. František Šimek – Miloslav Kaňák, Praha 1959, s. 165.

48 Ibidem.

porušení landfrýdních ustanovení.⁴⁹ Dokládá to, že signatáři ustavujícího zápisu se jeho články leckdy sami neřídili. V Čáslavi se sněmovníci rovněž radili o zásazích proti rušitelům míru. Jak praví Staré letopisy: „*A tu všickni jednostajně smluvili se, že chtějí jmiati pokoj a dobrého královstvie hleděti, a kto by chtěl své vuole požívati, lúpiti a jímati a lidi šacovati, aby všickni byli proti takovému*“.⁵⁰ Takové prohlášení mělo očividně velkou váhu, protože „*Keřský ujel boje se, že mnoho kradl a lúpil*“.⁵¹

Celá situace napovídá, že Ondřej špatně odhadl situaci. Patrně už před vznikem landfrýdu provozoval loupeže, krádeže a další násilnosti v okolí svého panství, přesto se nebál přijet na sněm, jehož jedním z hlavních bodů byla deklarace vůle landfrýdníků bojovat s rušiteli míru a „obecného dobrého“. Zřejmě se domníval, že má oporu u jiných účastníků sněmu, ale ta buď nebyla taková, jakou očekával, nebo zkrátka nestačila. Jistě ho podporoval přítomný Bedřich ze Strážnice, nicméně možná byl z významných členů čáslavského sjezdu také jediný.

Zaměříme pozornost na to, jakou nezákonnou činnost Ondřej prováděl. Amedeo Molnár ve své biografické studii o Bedřichovi ze Strážnice napsal, že bývalý hejtmán tábořské domácnosti obce kradl a loupil především na statcích Mikuláše Trčky z Lípy, mocného člena hejtmanské rady Čáslavského kraje.⁵² Ačkoliv autor šířeji nerozvedl, jak k takovému úsudku došel, jeho závěry převzala část historické obce.⁵³ Pokud se na celou záležitost podíváme blíže, můžeme s tímto názorem souhlasit. Trčka získal během majetkových přesunů po husitské revoluci mimo jiné tři vesnice poblíž Kutné Hory, patřící původně pražské kapitule, a to Křesetice, Krupou a Chrást (minimálně část Křesetic ovšem držel ve sledované době Beneš z Mokrovous).⁵⁴ Tyto vsi přímo sousedily s paběnickým panstvím, Keřského tvrz v Úmoníně ležela hned vedle. Lze si představit, že se i vícekrát staly cílem nájezdů Ondřejových mužů, kteří na nich olupovali Trčkovy poddané, vymáhali po nich holdy, odháněli jejich dobytek, možná jímali vězně za účelem získání výkupného (tzv. *šacuňk*) a ničili jejich majetky ohněm.

49 Jak výstižně podotkl M. ŠANDERA, *Bedřich ze Strážnice*, s. 5.

50 SLČ-G, s. 165.

51 Ibidem. Ke kontextu srov. R. URBÁNEK, *Věk poděbradský I*, s. 763–765; M. ŠANDERA, *Hynce Ptáček*, s. 95.

52 Amedeo MOLNÁR, *Na rozhraní věků. Cesty reformace*, Praha 1985, s. 90.

53 Srov. kupříkladu P. ČORNEJ, *Lipanská křižovatka*, s. 240; D. PAPAŽÍK, *Jan Čapek*, s. 194–195; M. ŠANDERA, *Bedřich ze Strážnice*, s. 8.

54 Lenka DVOŘÁKOVÁ, *Trčkové z Lípy na přelomu 15. a 16. století*, Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica 1, Studia historica 14 (Proměny feudální třídy v Čechách v pozdním středověku), 1976, s. 115. Na tyto církevní statky se sice nedochoval žádný zápis, ale je pravděpodobné, že je Trčka získal s ostatními církevními zástavami v letech 1436–1437. K držbě Křesetic Benešem z Mokrovous srov. *Žaloba kněze Bedřichova i páne Jiříkova s odpory (Spor kněze Bedřicha ze Strážnice s poděbradskou jednotou pro porušování zemského míru, urážky na cti a zrádcovství)*, SOA v Třeboni, f. Historica Třeboň, inv. č. 1614, sign. 1216, f. 3v.

Nadto Keřský patrně loupil i na silnicích, stejně jako dříve Jan Roháč. Nicméně svoje skutky nepáchal jen na nich a na Trčkových statcích. Martin Musílek se domnívá, že za pozdějším tvrdým postupem Jana Hertvíka z Rušínova proti někdejšímu táborskému vojevůdci mohla stát ještě jedna skutečnost. Tvrz v Paběnicích se vzdušnou čarou nacházela jen přibližně 20 kilometrů od hradu Lichtenburka (Lichnice). Keřského loupeživé výpravy se zřejmě dotýkaly také Hertvíkových statků a poddaných, což si krajský hejtman zajisté nechtěl nechat líbit.⁵⁵ Je skutečně možné, že Ondřej „*kradl a lúpil*“ i na Hertvíkově zboží. Svými nájezdy patrně obtěžoval i další šlechtická panství (např. žlebské panství Jiřího z Dubé a Vízmburka) a eventuálně činil škody i blízké Kutné Hoře nebo Čáslavi a jejím obyvatelům. Prostředky k tomu jistě měl.

Zkusme se zamyslet nad příčinami, jež přivedly bývalého hejtmana hradištské obce na dráhu, která skončila až na popravišti. Zde se propojuje několik aspektů. Konec husitských válek a vývoj poměrů v polipanském období vzal mnohým husitským vojevůdcům společenské postavení, moc, prestiž i jistou obživu. Přední hejtmani jako Keřský se rázem ocitli mimo dominující mocenské struktury.⁵⁶ V předchozí kapitole bylo napsáno, že Ondřej nezaujímal v rámci východočeského landfrýdu významné postavení, což lze vysvětlit skutečností, že v této době nejspíše již ve velké míře loupil a kradl na cizím zboží, a tak do landfrýdní strategie ani nemohl zapadat. Ale mohlo tomu být i jinak – co když Ondřej „*kradl a lúpil*“ právě proto, že se odmítal smířit se ztrátou svého někdejšího statusu? Je pravděpodobné, že se jeho kořistnické motivy prolínaly s osobní mstou za předešlá příkoří, ať už skutečná či domnělá.⁵⁷ Msta a obrana porušené cti tak mohly tvořit jedny z hlavních pohnutek Keřského činů.⁵⁸ Dle dobového zvykového práva by to jeho činům vlastně dodávalo jistý punc legality a legitimacy.⁵⁹ Bylo by to jedno z možných vysvětlení, proč útočil na především Hertvíkovy a Trčkovy statky, jimž mohl klást za vinu ztrátu svého dřívějšího postavení.

K tomu přistupuje druhý aspekt. Ondřej byl po celou dobu svého působení v táborském bratrstvu zvyklý na páchání krádeží, loupeží a dalších násilných činů. Pro něj to představovalo zažitý způsob obživy. Lze si proto položit spekulativní otázku, jak by se choval v případě, že by jeho revoluční zisky byly větší než jedno uchvácené panství a k tomu dvě vesnice navíc. Věnoval by se i nadále krádežím a loupežím na statcích jiných? Hypotetickou odpověď nám naznačují Bedřich ze Strážnice a Jan Hertvík z Rušínova.

55 M. MUSÍLEK, *Hertvíkové*, s. 263.

56 Jak zdůraznil Zdeněk BERAN, *Mír, válka a násilí v právním a společenském vědomí české nobility v poděbradské době*, in: Martin Šandera – Zdeněk Beran a kol., *Poděbradská éra v zemích České koruny*, Praha 2016, s. 128.

57 Ibidem, s. 127–128.

58 K principu cti a její obrany srov. idem, *Mír a násilí v kontextu proměn společenského řádu pozdně středověkých Čech*, habilitační práce, FF UJEP, Ústí and Labem 2019, s. 11–12, 42–43.

59 K institutu záští, odpovědi a jejich legitimacy srov. ibidem, především s. 31–66.

Ačkoliv první z nich byl členem hejtmanské rady na Kouřimsku, nebránilo mu to vést spory s Janem Sádlem s Kostelce a později si vzájemně plenit statky s Benešem z Mokrovous. Na konci 40. let se táborský kněz dostal do otevřeného konfliktu s Poděbradskou jednotou, jejímž jedním z reprezentantů Hertvík byl. Nedílnou součástí tohoto sváru se staly násilné holdy, vybíjení či vypalování vesnic, útlaky poddaných či neprávoplatné zábory majetků.⁶⁰ Dokonce i Jan Hertvík společně Jiřím z Dubé a Vízmburka (ten byl také jedním z landfrýdních signatářů, jenž pomocí zástav dosáhl velkého majetkového zisku) „zholdovali“ několik Bedřichových vesnic.⁶¹ Je to tím zajímavější, že obě strany sporu se odvolávaly na landfrýdní ustanovení, i když každá se snažila jejich ustanovení využít z vlastního úhlu pohledu a ve svůj prospěch. Vidíme zde fungování landfrýdních úmluv v reálném životě.⁶² O chování signatářů východočeského landfrýdu si nemůžeme dělat iluze. I sám čáslavský hejtman a další významné osoby byli ochotni sáhnout k násilnostem a porušovat body landfrýdní smlouvy. Ne vždy bylo konání stoupenců Jiřího z Poděbrad čestné a motivováno dobrým úmyslem.⁶³ Stejně jako Ondřej se výše jmenovaní muži účastnili aktivně bojových akcí během revoluce, a proto jim ani přes jejich majetkové zisky nebylo zatěžko sáhnout v případě potřeby ke zbrani. Dá se oprávněně předpokládat, že Ondřej by se loupení a krádežím nevyhýbal ani v případě, že by držel větší a bohatší panství než to paběnické. Ztělesňoval bojovníka každým coulem, a naučených zvyků a postupů bylo těžké se vzdát.

K tomu se přidává třetí hledisko. Ondřej disponoval bojovou družinou, kterou bylo třeba patřičně zaopatřit. Její část patrně stále tvořili zkušení muži prostého původu, kteří během revoluce působili pod radikálními husitskými svazy a po Lipanech se Čapkem a Keřským ukryli v Kolíně. K nim se snad přidružovali i někteří nižší šlechtici z okolí Paběnic. Jedním z nich mohl být Aleš ze Soutic, o němž ještě bude řeč. Svoje družiníky Ondřej rozmístil po svých třech tvrzích (Paběnice, Úmonín a Březová), nejspíše i na některých dvorcích náležejících k paběnickému zboží. Držba tří opevněných objektů, z nichž Paběnice se blížily spíše hradu, či hrádku, Keřského řadila

60 M. MUSÍLEK, *Hertvíkové*, s. 269–287.

61 Ibidem, s. 284.

62 Ibidem, s. 282–283.

63 Ibidem, s. 287.

k předním držitelům takových sídel v rámci Čáslavského kraje.⁶⁴ Zde se nabízí jedno z možných vysvětlení, proč z relativně malého panství dokázal po několik let sužovat statky svých sousedů. Se závěrem husitských válek a koncem loupežení na Zikmundově zboží se Keřskému ztenčily možnosti, jak zajistit financování svých bojovníků. Vybírání poddanských dávek či občasné holdy zřejmě nestačily k pokrytí nákladů na jejich vyživování. Pravděpodobně i to byl jeden z důvodů, proč Ondřej společně se svým bratrem prodali ves Štítary knězi Bedřichovi za 80 kop grošů, aby rychle získali hotovost. To představovalo pouze krátkodobé řešení. Prostředky bylo nutné sehnat jinde. Snad i proto začal Keřský a jeho družiníci kolem roku 1440 krást, loupit, vymáhat holdy a šacovat ve větší míře než předtím, což jim zajistilo okamžitý přísun prostředků.⁶⁵ Z Ondřejova pohledu to možná vypadalo jako nezbytné řešení, avšak ve výsledku ho to stálo život.

Okolnosti Ondřejovy smrti

Od roku 1441 nemáme po dalších pět let o Keřském žádné zprávy. Ty se objevily až v průběhu roku 1446 a souvisely s událostmi předcházejícími jeho smrti. Co během těch pěti let Ondřej dělal? Přesnou odpověď neznáme, ale vzhledem k okolnostem závěru jeho života můžeme celkem spolehlivě odhadnout, čemu se věnoval. I přes své obavy v průběhu čáslavského landfrýdního sněmu v srpnu 1441, že bude hnán k zodpovědnosti, očividně nadále loupil na statcích svých sousedů. Logicky se z obav o svou bezpečnost neúčastnil žádných dalších landfrýdních sjezdů. I to je příčina, proč uniká pozornosti písemných pramenů.

Vystává otázka, proč proti němu landfrýdní vojsko v průběhu dalších měsíců po skončení čáslavského sněmu nezasáhlo. Vždyť v roce 1442 hotovost Hradeckého kraje zahnala z okolí Jičína loupežící Vartenberky a hned následujícího roku orgány landfrýdu donutily Beneše z Mokrovous propustit zajatého Haška z Valdštejna.⁶⁶ O zásahu proti Janu Koldovi už byla řeč. Můžeme se domnívat, že k výpravě proti Ondřejovi nedošlo hlavně proto, že část signatářů landfrýdu Keřského zkrátka

64 Srov. Z. BERAN, *Čáslavský landfrýd*, s. 101–102, který provedl soupis osob, které držely alespoň část tvrze v Čáslavském kraji k roku 1440. Autor tyto osoby rozdělil do skupin, kdy první místo zaujali ti, co v kraji vlastnili více než jeden hrad, druhé místo obsadili držitelé jednoho hradu a více tvrzí, třetí disponovali jedním hradem, nebo jeho částí, čtvrtí pak více než jednou tvrzí (tam spadal i Keřský), pátá skupina držela přesně jednu tvrz a konečně poslední šestá jen část tvrze. Poslední dvě skupiny byly nejpočetnější. Z celkových více než osmi desítek jmen, které autor zachytil, patří Ondřej do první pětadvacítky.

65 Podobně soudí rovněž M. ŠANDERA, *Východní Čechy*, s. 595, že narůstající hmotnou tíseň Keřský řešil loupeživými nájezdy na statky svých sousedů.

66 M. ŠANDERA, *Spojené východočeské landfrýdy*, s. 120. K zásahu proti Mokrovouskému srov. P. KRÍŽEK, *Beneš z Mokrovous*, s. 52.

podporovala. To by asi nestačilo, pokud by neměl oporu alespoň u některých významných východočeských činitelů. A tu Keřský stále nacházel u Bedřicha ze Strážnice, což bylo v danou chvíli rozhodující. Lze usuzovat, že právě podpora ze strany kolínského pána bránila landfrýdním orgánům, aby Ondřeje ztrestaly. Představitelé Časlavského kraje si nemohli být zcela jisti, jak by v té době stále mocný kolínský pán zareagoval na intervenci landfrýdního sboru proti svému blízkému spojenci.

Vztahy mezi bývalými husitskými veliteli nezřídka procházely turbulentním vývojem, a nejinak tomu bylo i u Bedřicha a Ondřeje. Z listu Oldřicha z Rožmberka vydaném po 6. červenci 1446 se dozvídáme, že dosavadní spojenci se před tímto datem dostali do ostré rozepře („*kněz Bedřich s Kerským svadili se a v tom sobě veliké škody s obú stranú činili, pálece sobě i jinak všelikterak*“).⁶⁷ Bohužel není známo, čeho přesně se jejich spor týkal. Mohla by nám ovšem pomoci analogie s jiným svárem, který měl Bedřich s Benešem z Mokrovous. Oba byli blízcí sousedé, neboť Benešův Malešov je vzdálen od Kolína necelých 15 kilometrů. Zatímco ještě v roce 1440 je najdeme v jednom táboře, kdy se snažili prosadit polskou kandidaturu na český trůn,⁶⁸ o několik let později se dostali do konfliktu. V něm nejspíše šlo o ves Chlístovice, jež byla součástí sionského panství. Vesnici držel Bedřich, ale zápis od Zikmunda na ni měl údajně Beneš z Mokrovous.⁶⁹ Jaké škody si znepřátelení protagonisté působili, lze vyčíst z Benešovy stížnosti, kdy před landfrýdními činovníky obviňoval kolínského pána, že „*mi jest pobral a mé chudé lidi zlúpil zlodějsky na úsvitě... i zahubil mie tak nešlechtně, mé krávy i svině ze dvora vyhnali... Potom ve všech vesnicích mých pobrali šaty mužóm i ženám i dětem a jiné domovité věci, skota kravieho pohlavie více než XV kop vzali, ovec několik set a dva tisíce, koní více než tři kopy, sviní několik kop, ješto jest toho všeho viac než za tisíc kop škody... Item potom hrozil mi lidem pálením k holdu je tiskna, až mi třem člověkom spálil v Křeseticích*...“⁷⁰ Ačkoli s největší pravděpodobností šlo o nadsazené počty, ilustruje to, jak takové násilné činy mohly vypadat. Podobné útrapy si jistě působili i Keřský a kolínský pán.

Třebaže hlavní příčina nepřátelství mezi Bedřichem a Ondřejem zůstává skryta,⁷¹ pokusme se nastínit různé možnosti. Rovněž Martin Musílek se nedávno zamýšlel nad

67 *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka* (dále jen LOR) III. 1445–1448, ed. Blažena Rynešová, Praha 1937, s. 116, č. 163.

68 A. MOLNÁR, *Na rozhraní věků*, s. 73–75.

69 Srov. ibidem, s. 90–93; M. ŠANDERA, *Bedřich ze Strážnice*, s. 8; M. MUSÍLEK, *Hertvíkové*, s. 272–276.

70 *Žaloba kněze Bedřichova i páně Jiříkova s odpory*, f. 3v. Větší část této zprávy cituje rovněž A. MOLNÁR, *Na rozhraní věků*, s. 92–93. K jejímu kontextu srov. M. MUSÍLEK, *Hertvíkové*, s. 284–285.

71 Jak výstižně napsal P. ČORNEJ, *Kam sahá paměť*, s. 333. Autor zdůraznil, že Ondřej provozoval svou kriminální činnost v Časlavském kraji sahající až k Bedřichovu Kolínu.

příčinami střetu obou bývalých hejtmanů táborských vojsk.⁷² Pracuje v zásadě se třemi alternativami. Jednak to mohly být nevyřízené pohledávky, které si vůči Bedřichovi nárokoval Keřský po ztrátě Kolína, za druhou možnost pokládá spor o tvrz v Paběnicích, kterou sice obýval Ondřej, ale prý ještě v roce 1435 byla zahrnuta do Bedřichova kolínského panství. A konečně předmětem neshod mohl být dvůr ve vsi Zibohlavy, která sice náležela Ondřejovu bratru Matějovi, nicméně roku 1437 ji Bedřich dostal od panovníka do zástavního držení. Podívejme se na tyto varianty blíže.

Třetí alternativa se nezdá příliš pravděpodobná, neboť Matěj se sice po Zibohlavech psal, ale to nutně neznamená, že držel celou ves. Mohl v ní držet také jen dvůr, podobně jako jiné dva získal (jako zástavu) ve stejné vsi kněz Bedřich.⁷³ Příčinou konfliktu zřejmě nebyl ani předpokládaný spor o tvrz v Paběnicích. Je totiž pouze spekulace, že ta byla v písemnosti z listopadu 1435 zahrnuta do Bedřichova kolínského panství. V příslušné listině se pouze píše o tom, že příměří s Rožmberkem a obcí Českých Budějovic se vztahuje na táborskou obec, její posádky a služebníky, Příběnice a Příběničky, Kolín a Paběnice. Z toho nezbytně nevyplývá, že by paběnická tvrz spadala pod kolínské panství. Na druhou stranu je nezpochybnitelným faktem, že paběnické zboží držel Ondřej úchvatem na úkor právoplatného majitele, jímž byl Jan Kaplír ze Sulevic. Nemáme ovšem důkazy ani náznaky, že by se Bedřich nějakým způsobem v této záležitosti angažoval.

Pravděpodobnější se jeví být nevyřízené pohledávky, které si vůči Bedřichovi nárokoval Keřský po ztrátě Kolína. Nic bližšího o tom nevíme, ale paběnické panství tuto ztrátu určitě nemohlo zcela vykompenzovat a možná se Ondřej začal domáhat na Bedřichovi nějaké další náhrady. Můžeme k tomu přidat ještě jednu alternativu, a tou jsou naopak Bedřichovy pohledávky vůči Ondřejovi. Když v listopadu 1436 uzavíral císař Zikmund s Bedřichem úmluvu o Kolín, táborský kněz se zavázal, že nahradí škody, které Keřský do doby, než se poddá Lucemburkovi, na panovníkově majetku způsobí.⁷⁴ Je možné, že se oba bývalí táborští vojevůdci dohodli, že Ondřej Bedřicha ze jeho předchozí pomoc odškodní. Víme, že na přelomu let 1449 a 1450 se Bedřich dostal do velkých hospodářských potíží, jelikož vydržování jeho ozbrojenců stálo nemalé prostředky, které nedokázaly pokrýt ani výnosy středně velkého královského města včetně jeho venkovského zázemí.⁷⁵ Lze si představit, že počátky finanční tísně kněze

72 M. MUSÍLEK, *Hertvíkové*, s. 261, 628. Nadto podotkl, že Ondřej kradl a loupil na statcích svých sousedů – Bedřicha ze Strážnice, Hertvíka a Trčky. Na základě Rožmberkova listu se zdá pravděpodobné, že na Bedřichovo zboží Keřský začal útočit až před létem 1446, kolínský pán mu oplácel stejnou mincí.

73 Srov. AČ I, s. 528, č. 185.

74 AČ VI, s. 438, č. 41.

75 M. MUSÍLEK, *Hertvíkové*, s. 285–286.

Bedřicha nastaly o několik let dřív a kolínský pán se jim snažil čelit i tím, že na základě nějaké starší dohody s Ondřejem se na něm snažil domáhat odškodnění za to, že mu před deseti lety pomohl. Je to samozřejmě pouhá spekulace. A konečně mohlo být předmětem střetu nějaké zboží, na které si činili nárok oba – podobně jako v případě Chlístovic, o něž se Bedřich přel s Benešem z Mokrovous. Lze učinit tento závěr: přestože hlavní příčina nepřátelství mezi kolínským pánem a Ondřejem je zahalena tajemstvím, podle všeho spočívala v nějakém nenaplněném majetkovém nároku a z toho se odvíjejícího sporu.

Vzájemný konflikt obou mužů gradoval. Bedřichovi pomohla i hotovost Časlavského kraje v čele s Janem Hertvíkem a spojená vojska oblehla Ondřejovo rezidenční sídlo. Oldřich z Rožmberka v psaní Kašparovi Šlikovi, datovaném po 6. červenci 1446, dosavadní průběh akcí před tvrzí v Paběnicích popisoval následovně: *„Noviny dávámť věděti: že kněz Bedřich s Kerským svadili se a v tom sobě veliké škody s obú stranú činili, pálece sobě i jinak všelikterak, a tak že kněz Bedřich vzal sobě ku pomoci Hertvíka i jiné z toho kraje a lantfrídu, kterýmiž vládnú, chtě obehnati Kerského na Pabianicích, a tak na obehnání učinil jim Kerský škodu na lidech, že zbitých a zraněných na třech vozích na Colín vezli. A Kerský také naději v některých té strany má, že jeho neopustí, ale že jemu pomocni budú. A kněz Bedřich před obležením poslal na Tábor, aby jemu Chmelíka, pušek i jiných děl pójčili; a jedni jemu pójčiti chtěli a druzí nedali, aniž pójčili, tak že veliká róznice mezi nimi samými na Táboře byla. A tak druzí z rady i z úřadáv ssazeni. I móžeš rozuměti, že dum satanas satanam eicit, quomodo stabit regnum eius? Žeť by dobře bylo, abychom jedno sami chtěli, a tak dlúho nespali.“*⁷⁶

Z psaní českokrumlovského pána, jenž bedlivě sledoval dění na českém východě a o tamějších událostech byl velmi dobře zpraven, vyplývá několik skutečností. Když se Ondřej znepřátelil s Bedřichem, vrcholní představitelé Časlavského kraje konečně získali dlouho hledanou příležitost, jak Keřského ztrestat. Byl shledán rušitelem pokoje, neboť porušil článek dva landfrýdního zápisu.⁷⁷ Pán na Kolíně si uvědomoval, že dobývání Paběnic nebude jednoduchá záležitost. Poněvadž ani on, ani oddíly landfrýdníků nedisponovali děly větší ráže, poslal už v předstihu na Tábor žádost, aby mu je tamní obec zapůjčila. Žádal v první řadě Chmelíka, dělo s velkou ráží, vyrobené v době Václava IV., a některá menší děla.

Nevíme zcela přesně, kdy obléhání začalo, ale přibližné datum se dá odvodit. Jednak plyne z Rožmberkova listu, ač není datován, a především ze zprávy Starých letopisů českých. Kašpar Šlik, kancléř římského krále Fridricha III., poslal jihočeskému magnátovi

76 LOR III, s. 116, č. 163.

77 Ke druhému článku landfrýdní smlouvy srov. pozn. 29.

psaní dne 6. července 1446.⁷⁸ Oldřich na ně odeslal odpověď ve chvíli, kdy dobývání Keřského tvrze bylo již v plném proudu. Pak tu máme zprávu Starých letopisů, jež obležení Paběnic líčí jako landfrýdní zásah proti Ondřejovi kvůli jeho nezákonnému chování. O sporu s Bedřichem nereferuje a do čela krajského vojska staví Mikuláše Trčku z Lípy: „*Téhož léta [1446 – poznámka autora] po svatém Petru a Pavlu [29. června – poznámka autora] obehnali tvrz Keřského, Paběnice, pro krádež Trčka s tím krajem čáslavským...*“⁷⁹ Z relace Starých letopisů můžeme dovodit, že obléhání začalo buď ještě poslední červnový den, nebo hned na začátku července.⁸⁰

Nelze určit, kolik Ondřejových lidí Paběnice bránilo, ale jejich počet můžeme odhadovat určitě na několik desítek. Není známo kolika bojovníky disponoval tábor obláhatelů, dá se však předpokládat, že se jednalo o nižší stovky mužů. Bedřichův předpoklad, že obléhání Paběnic nebude snadná věc, se ukázal jako oprávněný. Ondřej a jeho muži byli ostřílení bojovníci a nehodlali se jen tak vzdát. Ostatně Paběnice nechal obléhat již císař Zikmund roku 1436, Keřský tehdy odolával, dokud nebyla celá věc vyřešena smírně díky Bedřichově intervenci u panovníka. Cennou zkušenost nyní Ondřej využil při obraně před silami landfrýdu a kolínského pána. Rožmberk v listu píše, že zabité a zraněné vezli na Kolín na třech vozech, bylo jich tedy pravděpodobně pár desítek. Protože byli vezeni do města na Labi, lze soudit, že paběničtí obránci zasáhli zejména Bedřichovy oddíly.

Bez zajímavosti není ani následující Oldřichova zmínka: „*A Kerský také naději v některých té strany má, že jeho neopustí, ale že jemu pomocni budú.*“ Povšiml si jí Martin Musílek, připomínající, že tuto zprávu dosavadní bádání přehlíželo.⁸¹ Vyládá ji tak, že za Keřským stáli někteří signatáři landfrýdu z Čáslavského kraje (aniž jmenuje někoho konkrétně).⁸² S tím lze souhlasit, bývalého táborského hejtmana snad zároveň podporovali někteří dalšího šlechtici z východočeských krajů, kteří přímo nepatřili k signatářům ustavujícího landfrýdního zápisu. Jedním z nich mohl být Aleš ze Soutic. Ten je v dubnu 1446 doložen jako držitel tvrze v (Červených) Janovicích.⁸³ Právě na Janovice po dobytí Paběnic Ondřej utekl a ještě jednou se tam pokusil vzdorovat vojsku landfrýdu. Obě tvrze od sebe byly vzdálené méně než čtyři kilometry. Mezi Keřským a Alešem patrně existovaly užší vazby, plynoucí nejen z geografické blízkosti jejich statků. Zčásti by tomu mohl nasvědčovat fakt, že Jan Čabelický ze Soutic,

78 LOR III, 113–115, č. 162.

79 SLČ-G, s. 191.

80 Kupříkladu A. MOLNÁR, *Na rozhraní věků*, s. 90; P. ČORNEJ, *Lipanská křižovatka*, s. 240 a D. PAPAJÍK, *Jan Čapek*, s. 195 soudí, že obléhání Paběnic začalo ještě v červnu. Naopak M. MUSÍLEK, *Hertvíkové*, s. 261 jeho začátek klade do července.

81 Ibidem, s. 262.

82 Ibidem.

83 AČ XXXVII/2, s. 1255, č. 16: „...slovutného panoše Alše z Sútíc seděním v Janovicích...“.

pocházející ze stejného rodu jako Aleš, se stal jedním z poručníků Keřského dětí. Čabelický zastával funkci spoluhejtmana Kouřimského kraje (společně s Hyncem Ptáčkem z Pirkštejna) a kutnohorského mincmistra. Byl jednou z klíčových postav východočeského landfrýdu, vždy stál věrně po boku Hynce Ptáčka a po jeho smrti i Jiřího z Poděbrad.⁸⁴ Fakt, že byl poručníkem Keřského potomků, může vypadat na první pohled překvapivě, uvážíme-li peripetie vztahů mezi některými významnými činiteli východočeských krajů a Ondřejem. Zřejmě můžeme uvažovat o vzájemných sňatcích či jiných spojeních mezi Ondřejovou rodinou a Soutickými, proto Čabelického spatřujeme v roli poručníka potomků bývalého tábořského hejtmana. Poněvadž však kutnohorský mincmistr byl plně loajálním členem Ptáčkovy strany, sotva lze spekulovat o tom, že by i on náležel mezi ty, od kterých si Keřský mohl slibovat podporu.

Naopak druhého z poručníků Keřského dětí, Kuneše Rozkoše z Dubé, patrně mohl jihočeský magnát řadit k těm, kteří Ondřeje „*neopustí, ale že jemu pomocni budú*“. Kuneš zakoupil roku 1443 hrad Kostelec s celým panstvím. Z hradu, ležícího nad řekou Sázavou, je dnes zřícenina známá pod názvem Zbořený Kostelec. Pán z Dubé se na konci 40. let stal odpůrcem poděbradské strany. Ta nadvakrát jeho hrad oblehla (v letech 1449 a 1450), druhé obléhání bylo úspěšné a Kostelec byl dobyt. Rozkoš o něj i s celým panstvím přišel, marně soudní cestou usiloval o jeho navrácení.⁸⁵ Ani v jeho případě není zcela jasné, proč se stal poručníkem Ondřejových dětí. Stejně jako v případě Čabelického lze uvažovat o tom, že to bylo kvůli těsnějším vazbám mezi pánem z Dubé a Keřským.

A konečně jedním z Keřského podporovatelů mohl být též Beneš z Mokrovous. O sporu mezi ním a Bedřichem již byla řeč. Jejich svár gradoval přímo v ležení před Paběnicemi v létě 1446. Beneš si o několik let později stěžoval na tábořského kněze těmito slovy: „*Než u Pabjenic tu jest na mě svévolně z pychu puotku učinil pravě, že sem hubený a mizerný... I pověděl sem, že jest ze všech řáduov vystúpil proti Bohu a k hanbě vsie této zemi. Při tom jest bylo mnoho dobrých lidí v páně Trčkově stanu... Než hned po obědě hajtman pan Hertvík s svú radú i jinými dobrými lidmi přikázali jemu i mně, abychom pokoj měli a na lamfrýd pomněli a jej tak zachovali, jakož jsme se v něm zavázali. V tom jich rozkázanie já sem ctně, dá-li Buoh, zachoval, ale on Bedřich zapomenul své cti a tak těžkého v lamfrýdu pod mnohými pokutami zavázanie.*“⁸⁶ Ačkoliv v celém dokumentu nikde nezazní Ondřejovo jméno, ani to, proč se sešli činitelé landfrýdu

84 K roli Jana Čabelického pro východočeské uskupení srov. M. ŠANDERA, *Hynce Ptáček*, passim.

85 Ke Kunšovi srov. František DVORSKÝ, *Ostarožitném panském rodě Benešoviců. Část I. o Benešovicích – vyjímaje rod pánů z Kravař*, Brno 1907, s. 47–49 a František ZÁRUBA, *Zbořený Kostelec*, *Castellologica bohemia* 9, 2004, s. 180–181. O Kunšovi Rozkošovi zatím nevznikla žádná biografická studie, ač šlo o osobnost bezpochyby zajímavou.

86 *Žaloba kněze Bedřichova i páně Jiříkova s odpory*, f. 3v. Stejnou pasáž citovali ve svých pracích A. MOLNÁR, *Na rozhraní věků*, s. 91, a po něm i M. MUSÍLEK, *Hertvíkové*, s. 273. V jejich transkripci se vyskytuje několik drobných nepřesností.

před Paběnicemi, je jasné, že Beneš a Bedřich se dostali do hádky ve stanu Mikuláše Trčky právě při obléhání Keřského v červenci 1446. Amedeo Molnár, jehož závěry převzal i Martin Musílek, se domníval, že Beneš zřejmě buď vyslovil výhrady k doposud nepříliš úspěšnému válečnému podniku, do něhož se mu nechtělo, nebo možná Bedřichovi vytkl, že zneužívá landfrýdní solidarity.⁸⁷ Benešovy statky sousedily přímo s paběnickým panstvím, jeho účast během tažení se jeví jako logická. Jak bylo zmíněno výše, můžeme předpokládat, že hlavním předmětem konfliktu mezi kolínským pánem a Mokrovouským byla ves Chlístovice, zároveň se ale Benešovi nemuselo zamlouvat Bedřichovo počínání vůči Keřskému. Pokud si Bedřich vzal kvůli svému soukromému střetu s Ondřejem na pomoc landfrýdní vojsko, mohl se Beneš obávat, aby se kolínský pán nepokusil zopakovat něco podobného kvůli sporu o Chlístovice.⁸⁸ Pohybujeme se však jen v rovině spekulací.

Nevíme ani, jakým způsobem chtěli Rožmberkem zmiňovaní Ondřejovi spojenci někdejšímu husitskému hejtmanovi pomoci. Zda tím, že se pokusí intervenovat v jeho prospěch u Hertvíka a Trčky, aby se vůči němu zachovali shovívavě, nebo dokonce snad chtěli Ondřejovi pomoci vojensky. Pokud by přicházela v úvahu druhá varianta, mohl to být jeden z důvodů, proč se Keřský snažil tak dlouho odolávat obláhatelům. Možná čekal, že během této doby ho někdo z jeho spojenců vojensky podpoří. Ale to se nacházíme zcela v oblasti dohadů.

Zajímavý byl i přístup obce na Hradišti. Třebaže Ondřej nebyl jejich hejtmanem už dlouhých 12 let, část táborských měšťanů stále nechtěla proti svému bývalému vůdci vystoupit a půjčit Bedřichovi jím žádané zbraně. Jak Šlikovi líčil Rožmberk, dokonce kvůli tomu „*veliká róznice mezi nimi samými na Táboře byla. A tak druzíz rady i z úřadov ssazení*“.⁸⁹ Celá záležitost mimo jiné dokládá, že Ondřej nebyl přinejmenším částí hradištské obce považován za zrádce od Lipan. V opačném případě by asi neměli představitelé města problém Bedřichově žádosti vyhovět. Ondřej jistě udržoval nějaké styky s Tábořskými i po roce 1434 a alespoň u některých z nich si uchoval dřívější autoritu.⁹⁰

Každopádně při zprávách o všech těchto událostech si mohl jihočeský magnát mnout ruce. Vnitřní rozbroje mezi kališníky v landfrýdu i na Táboře, které přirozeně

87 Ibidem.

88 Beneš z Mokrovous původně nepatřil mezi signatáře východočeského landfrýdu a příliš nezapadal ani do landfrýdní koncepce, ale postupně se s Poděbradovou stranou sblížoval, srov. Z. BERAN, *Držba opevněných sídel*, v tisku.

89 F. ŠMAHEL, *Tábor I*, s. 438 připomněl, že změny v tábořské městské radě na přelomu června a července 1446 nelze nijak postihnout, neboť v červenci končilo funkční období předcházející rady.

90 M. ŠANDERA, *Bedřich ze Strážnice*, s. 8 udává, že kolínský pán ještě v roce 1448 vyčítal Tábořským jejich dřívější neochotu pomoci mu proti Ondřejovi.

reformní stranu oslabovaly, dělaly katolickému šlechtici nefalšovanou radost. I proto připojil na závěr svého psaní latinský dovětek „*dum satanas satanam eicit, quomodo stabit regnum eius*“. V historické produkci bývalá tento výrok obvykle překládán takto: „*Vyhání-li satan satana, je s nimi konec*“⁹¹ či „*Když satan vyhání satana, je konec s jeho královstvím*“.⁹² Jen pro pořádek uvedme, že se jedná o parafrázi výroku z Nového zákona (Mt 12, 26). Pokud však českokrumlovský pán očekával, že se z těchto půtek v kališnickém táboře rozhoří nějaký větší boj uvnitř reformní strany, musel být zklamán.⁹³

Při obléhání Ondřejovy tvrze se velmi angažoval především Mikuláš Trčka z Lípy. Dle zprávy Starých letopisů byly v pátek 22. července, tedy po více než třítýdenním obléhání, navzdory tuhému odporu obránců Paběnice dobyty. Podobně jako v květnu 1434 se Keřskému se podařilo s několika svými bojovníky uniknout, což znovu dokazuje jeho vojenské schopnosti. Celá relace Starých letopisů o dobývání paběnického sídla zní takto: „*Téhož léta po svatém Petru a Pavlu obehnali tvrz Keřského, Paběnice, pro krádež Trčka s tím krajem čáslavským, i dobyli jí, a sám ledva ušel s některými; a kolikozkoli jich tam zastihli, všechny zvěsili. Stalo se v pátek po Rozeslání apoštolův [22. července – poznámka autora]*“.⁹⁴ Jak v podobných případech bývalo zvykem, neurození obránci, kteří byli nahlíženi jako zločinci, končili na šibenici.

Dejme též slovo Václavu Hájkovi z Libočan, jenž přidal další detaily o Ondřejově útěku, třebaže ho nazval Janem: „*Roku toho Jan Keřský připojiv k sobě některé lotry i činil veliké loupeže v království Českém, a zvláště v kraji Čáslavském. Obyvatelé v tom kraji vytrpěti toho nemohouce, vzavše na to radu s hejtmanem svého kraje i s jinými, oblehli jej po svatém Petru ten den (Mikulášek Trčka s některými okolními zemany) na Paběnicích a leželi tu dvě neděli dobývajíce Paběnic. A on Keřský tu noc před svatou pannou Markýtou [12. července – poznámka autora] kázav sobě most spustiti, sám osmý jezdecky proskočil a ujel a tvrz dobyta na den svatých apoštolův Rozeslání [15. července – poznámka autora], a kteříž tam koli byli nalezeni, ty všechny kázali zvěsiti a tvrz vypáliti*“.⁹⁵ Část historické obce pokládá pasáž o tom, že Ondřej před pádem Paběnic uprchl se sedmi jinými, za věrohodnou.⁹⁶ Na rozdíl od Starých letopisů zkracuje Hájek obléhání ze tří týdnů na dva a Keřského útěk z obležených Paběnic datuje do noci před 13. červencem.

91 A. MOLNÁR, *Na rozhraní věků*, s. 90. Tento překlad převzali P. ČORNEJ, *Lipanská křižovatka*, s. 240 a M. MUSÍLEK, *Hertvíkové*, s. 262.

92 F. ŠMAHEL, *Tábor I*, s. 259.

93 Rudolf URBÁNEK, *České dějiny III/2. Věk poděbradský II*, Praha 1918, s. 89.

94 SLČ-G, s. 191.

95 Václav HÁJEK z LIBOČAN, *Kronika česká*, ed. Jan Linka, Praha 2013, s. 976–977.

96 Například R. URBÁNEK, *Věk poděbradský II*, s. 89; A. MOLNÁR, *Na rozhraní věků*, s. 90; P. ČORNEJ, *Tajemství*, s. 240; D. PAPAŽÍK, *Jan Čapek*, s. 195 a další. August SEDLÁČEK, *Děje města Čáslavě*, Praha 1874, s. 83, a idem, *Hrady XII*, s. 263 převzal Hájkovo podání takřka v úplnosti.

Ondřej uprchl se zbytkem svých bojovníků na tvrz v (Červených) Janovicích, které v té době držel Aleš ze Soutic.⁹⁷ Landfrýdní vojsko v čele s Hertvíkem a Trčkou chtělo s Keřským skoncovat jednou provždy, proto ho zde opět oblehli. Tentokrát jim už neunikl. Podařilo se ho zajmout a byl vydán katovi, který bývalého táborského hejtmana stál. Opět nás o tom informují Staré letopisy: „*Potom pod časem týž Keřský na Janovicích se zavřel; kteréhožto Trčka dobývati kázal, a pochopiv jeho, potom ho kázal stietí.*“⁹⁸ Hájkova kronika k tomu přidává menší podrobnosti, primárně tu informaci, že se Ondřej chtěl znovu zachránit útekem. Nevěděl ovšem, že je obklíčen, a proto byl zajat a nakonec popraven: „*Potom týž Keřský zavřel se na Janovičkách a Trčka ho opět kázal dobývati, kterýž opět chtěl proskočiti, ale nevěděl, že jest opleten* [tj. obklíčen – poznámka autora], *a tu jest jat a potom sťat.*“⁹⁹ Pokud Aleš skutečně Keřskému a jeho mužům dal k dispozici svou tvrz, nijak zvlášť mu to v rámci landfrýdního společenství neuškodilo, neboť i později ho vidíme stát pevně na poděbradské straně.¹⁰⁰

Je nejisté, kde byl Keřský popraven. V drtivé většině prací se můžeme dočíst, že se tak stalo v Čáslavi.¹⁰¹ Takový závěr je logický, neboť zásah proti Ondřejovi probíhal na území Čáslavského kraje, vedl ho krajský hejtman Jan Hertvík a Mikuláš Trčka, člen hejtmanské rady stejného kraje. A protože Čáslav byla „hlavním městem“ tohoto kraje, výkon spravedlnosti se nutně odehrával právě tam. Přesto je dobré zdůraznit, že žádný soudobý pramen neudává, kde k Ondřejově popravě došlo.¹⁰² Čáslav jako místo Keřského exekuce zmiňuje až barokní kronikář Tomáš Pešina z Čechorodu. Ve své zprávě očividně vycházel z Hájkovy kroniky, přidal k ní nové informace, třebaže chybně položil Ondřejovu smrt do roku 1444. Vyličil hejtmanův útěk z Paběnic na (Červené) Janovice, ani zde „*však Kerský, skrývající se v již jmenovaném hradě* [Janovicích –

97 A. SEDLÁČEK, *Hrady XII*, s. 131 se domníval, že Ondřejovi patřila i tvrz Červené Janovice (Janovičky). Patrně vycházel ze zprávy, že Ondřej po dobytí Paběnic utekl právě tam. Podobně soudili Josef VÁVRA, *Dějiny královského města Kolína nad Labem*, Kolín 1888, s. 80; M. ŠANDERA, *Spojené východočeské landfrýdy*, s. 115, a idem, *Bedřich ze Strážnice*, s. 8.

98 SLČ-G, s. 191.

99 V. HÁJEK z LIBOČAN, *Kronika česká*, s. 977.

100 Aleš ze Soutic se objevuje v seznamu účastníků poděbradské strany při dobytí Prahy v září 1448. Seznam je uložen v SOA Třeboni, f. Historica Třeboň, inv. č. 1380, sign. 1045. Roku 1466 král Jiří potvrdil Alešovi zástavní držbu pěti vsí patřících k sionskému panství a dalších majetků, srov. P. ČORNEJ, *Tajemství*, s. 361.

101 Srov. kupříkladu A. SEDLÁČEK, *Děje města*, s. 83; J. VÁVRA, *Dějiny královského města*, s. 80; Hugo TOMAN, *Husitské válečnictví za doby Žižkovy a Prokopovy*, Praha 1898, s. 131–132; A. MOLNÁR, *Na rozhraní věků*, s. 90; P. ČORNEJ, *Lipanská křižovatka*, s. 240; P. ČORNEJ – M. BARTLOVÁ, *Velké dějiny VI*, s. 81; D. PAPAJÍK, *Jan Čapek*, s. 195; M. ŠANDERA, *Spojené východočeské landfrýdy*, s. 115, 120; idem, *Východní Čechy*, s. 595; M. MUSÍLEK, *Hertvíkové*, s. 262; Z. BERAN, *Držba opevněných sídel*, v tisku, a další.

102 Snad právě proto jako jeden z mála nejmenoval místo popravy R. URBÁNEK, *Věk poděbradský II*, s. 89.

poznámka autora], do něhož utekl, nechtěl upustit od krádeží, loupeží a kořistění, znovu proti sobě popudil Trčku a další pány, které si předtím zneprátelil různými zločiny. Ti proti němu, nic netušícímu, znenadání obrátili zbraně a sevřeli hrad obležením. Ovšem on, zoufalý ze skrovného počtu svých druhů (neboť o málo dříve vyslal některé loupit a ti se ještě nevrátili), jakkoliv po nějakou dobu statečně odolával síle obléhatelů, nakonec přece, když se stále více přibližovalo nebezpečí, pojal úmysl uniknout stejně jako předtím. To se mu však nepodařilo, byl zadržen na útěku, odveden do Čáslavi a ztrestán mečem”.¹⁰³ Třebaže pozdním Pešinovým relacím není radno dávat příliš velkou váhu, v tomto případě lze vyslovit závěr, že Ondřej byl zřejmě skutečně popraven v Čáslavi.

Přesně ani nevíme, kdy Keřského zasáhlo ostří katovského meče. Ve Starých letopisech českých je napsáno, že po útěku z Paběnic „*potom pod časem týž Keřský na Janoviciech se zavřel*“. Z toho bychom mohli vyvozovat, že nemusel být na Janovicích obléhán těsně po svém útěku z Paběnic, ale až po nějaké době (to samé vyplývá i z Pešinovy zprávy). Nezdá se to však příliš pravděpodobné. Shromáždit landfrýdní vojsko byla věc náročná a Hertvík s Trčkou chtěli vyřešit záležitost s Keřským jednou provždy. Přesunuli oddíly jen o necelé čtyři kilometry dále k Janovicím. Na rozdíl od dobývání Paběnic jim trvalo jistě méně než tři týdny se janovické tvrze zmocnit. Už kvůli tomu, že Keřský nyní disponoval patrně mnohem méně obránci než u Paběnic. Bohužel neznáme roli Aleše ze Soutic a jeho bojovníků při tomto druhém obléhání. Po pádu Janovic, snad ještě ke konci července nebo začátku srpna 1446, byl Ondřej odveden do Čáslavi. Zde s ním jistě proběhl soudní proces a ve shodě s druhým článkem landfrýdní smlouvy („*...máme na ně i na jich statky a zbožie sáhnúti, jakožto na zhúbce zemské a zloděje*“) byl odsouzen, a to k trestu smrti. Nepomohlo mu ani to, že někteří signatáři východočeského landfrýdu a mnozí příslušníci tábořské strany za ním ještě stáli. Před smrtí bezpochyby dostal příležitost vyzpovídat se a snad mu bylo umožněno sepsat závět.¹⁰⁴

Poněvadž byl šlechtického původu, „měl nárok“ na popravu mečem. V tomto ohledu dopadl „lépe“ než Jan Roháč, který byl se svými druhy odsouzen k smrti provazem. Na šibenici mohl člověk urozeného rodu skončit zejména v tom případě, dopustil-li se

103 Tomáš PEŠINA z ČECHORODU, *Mars Moravicus sive Bella horrida et cruenta*, Pragae 1677, s. 639: „...vero Kersky, in jam nominato castro, ad quod profugerat, delitescens, nec adhuc a furtis, rapinis & latrocinijis abstinere voluit, Trczkam & alios Nobiles, quos varijs malefactis infensos sibi reddiderat, denuo contra se provocavit: qui repente in eum nec opinantem arma verterunt, & castrum obsidionem cinxerunt. At ille paucitati suorum diffusus (haud multo enim ante, aliquos praedatum emiserat, qui non dum redierant) tametsi aliquandiu vim oppugnantium forti animo sustinuerit, postremo tamen, periculo magis ac magis appropinquante, de evadendo, ficut ante, consilium inijt. Quod tamen ei non successit, sed a fuga retractus, & Czaslaviam ductus gladio poenas luit.”

104 Například jako roku 1453 Janu Smiřickému ze Smiřic, srov. Jakub Jiří JUKL, *Jan Smiřický ze Smiřic. Vzestup a pád zakladatele slavného rodu*, České Budějovice 2012, s. 184–186.

četných loupeží a rušení zemského míru. Takový způsob poprav byl považován za obzvlášť nečestný, právě proto k němu v případě Roháče Zikmund sáhl, aby se na osobě pána ze Sionu pomstil za všechna příkoří, jež od českých kališníků v předchozích letech vytrpěl.¹⁰⁵ Třebaže Keřský mohl být kvůli svým předchozím činům „kandidátem“ na smrt oběšením, byla mu dopřána čestná smrt, což snad svědčí o opatrnosti landfrýdu a úzkostlivé snaze se vyhnout rozhořčení, které si dobře pamatovali po exekuci Jana Roháče. Nevíme ovšem zcela přesně, kdy Ondřej pod katovským mečem skončil. Vzhledem k tomu, že v takových případech většinou příslušné orgány postupovaly rychle, k Ondřejově odsouzení a popravě došlo nejspíše v řádu několika dní. Patrně byl popraven ještě během měsíce srpna roku 1446. Jistotu přirozeně nemáme.¹⁰⁶

Není známo, kde přesně se jeho exekuce odehrála. Pokud tomu skutečně bylo v Čáslavi, pak se v zásadě nabízejí dvě možnosti. Místem Ondřejova stětí mohlo být popraviště za městem, u cesty směrem k Filipovu. Vzpomínku na popraviště uchoval název Stínadla (či Na Stínadlech, případně U Stínadel), jak se tomuto místu dodnes říká.¹⁰⁷ Nebo existuje druhá alternativa, kdy krajští představitelé zvolili spektakulární způsob poprav a Keřský byl stát katem přímo na čáslavském náměstí (dnešní Náměstí Jana Žižky z Trocnova) veřejně před zraky měšťanů, a to i se všemi svými zbylými družiníky.¹⁰⁸ Pokud tomu tak bylo, mohlo to být pro výstrahu jeho případným pokračovatelům.

Nelze určit, kde Ondřej našel místo svého posledního odpočinku. V roce 1901 probíhal archeologický výzkum vedený Klimentem Čermákem a Václavem Vladimírem Jeníčkem v hlavním čáslavském kostele sv. Petra a Pavla, proslulého především konáním sněmu v roce 1421. Výzkum byl zaměřen na původní románský kostelík, který byl „inkorporován“ do gotického kostela a dodnes tvoří jeho sakristii. Při výzkumu byly mj. objeveny dvě bezhlavé kostry. Po prozkoumání krčních obratlů výzkumníci určili, že obě osoby byly státy. Jedna z nich tam ležela bez levé holeně, která byla i s kostí lýtkovou vykopána výše nad hrobem. Bylo patrné, že obě kosti byly za živa zlomeny a špatně srostly. Čermák s Jeníčkem dospěli k hypotéze, že by se mohlo jednat o hrobové místo Ondřeje Keřského.¹⁰⁹ Jde ovšem o spekulaci, kterou nelze

105 P. ČORNEJ, *Tajemství*, s. 344, 347.

106 M. MUSÍLEK, *Hertvíkové*, s. 262 datoval Ondřejovu popravu do 22. července 1446. To je však datum, kdy byla dle Starých letopisů českých dobyta landfrýdním vojskem tvrz v Paběnicích.

107 A. SEDLÁČEK, *Děje města*, s. 157.

108 K tomu se přiklání například M. ŠANDERA, *Spojené východočeské landfrýdy*, s. 115, 120.

109 Kliment ČERMÁK, *Nové výzkumy v Čáslavi*, Časopis Společnosti přátel starožitností českých v Praze 11, 1903, s. 99–100; Václav Vladimír JENÍČEK, *Z výzkumné činnosti archaeologického a musejního spolku čáslavského*, Československé letopisy musejní 1, 1903, s. 237–238.

podpořit žádnými hmatatelnými důkazy.¹¹⁰ Kosterní pozůstatky navíc s největší pravděpodobností nikdy nebyly uloženy do sbírek muzea v Čáslavi,¹¹¹ čímž je vyloučeno jejich případné další zkoumání.

Představitelé landfrýdu se často se spokojili s tím, že provinilec byl pacifikován a přestal klást odpor jejich záměrům, a nedomáhali se dalšího trestu.¹¹² Stačí si vzpomenou na tažení proti Janu Koldovi nebo Benešovi z Mokrovous. V případě Keřského zvolili Hertvík s Trčkou nejvyšší možný trest. Za jejich rozhodnutím stála nejen Ondřejova kriminální činnost na území Čáslavského kraje, ale rovněž fakt, že Keřský zřejmě přímo loupil na jejich statcích. Hertvíkův a Trčkův hněv vůči němu byl o to větší. Popudit si proti sobě dva nejmocnější muže kraje se ukázalo jako nepřilíš dobrý nápad. Ti nepochybně pochopili, že reálně hrozilo, že při jakémkoliv méně důrazném potrestání by se bývalý tábořský hejtman dříve či později ke krádežím a loupežím vrátil.

Dokud zůstával mocný Bedřich ze Strážnice blízkým Ondřejovým spojencem, neodvážili se proti němu zakročit. Poté, co si Keřský znepřátelil i Bedřicha a jejich dosavadní přátelství se proměnilo v nenávist, chopili se činitelé Čáslavského kraje vítané příležitosti. Ondřej měl sice některé podporovatele v rámci landfrýdu, od nichž si dle Rožmberkových informací sliboval pomoc, ale ukázalo se, že tato podpora nedokáže krajským orgánům zabránit v jeho potrestání.

Při landfrýdním tažení proti Janu Koldovi nikoho vážně nenapadlo, že by náhodský pán mohl skončit na popravišti (ač si to jistě někteří přáli). To proto, že Kolda měl mocné spojence, především Tábor. Během tažení proti pánu ze Žampachu sice Bedřich ze Strážnice zachovával neutralitu a nijak mu nepomohl,¹¹³ ale bylo zřejmé, že případný pokus landfrýdníků sáhnout Koldovi na hrdlo by se setkal s tvrdým odporem kolínského pána. Zato když se landfrýd odhodlal k zásahu proti Ondřejovi, ten za sebou neměl žádné mocné přímluvce či významnější skupinu, která mu byla zajistila nějakou ochranu. I proto ho Hertvík s Trčkou dali popravit, neboť věděli, že to žádný

110 Podle sdělení Mgr. Filipa Velímského, Ph.D. nelze Čermákem a Jeníčkem uváděnou dekapitací obou jedinců pokládat za hodnověrný fakt, ale spíše účelovou interpretaci nálezové situace, neboť z dokumentace i fotek výzkumu je zřejmé, že při odkryvu došlo k porušení – překopání obou hrobů základovým zdívkem přilehlé obvodové zdi kostela. V takových případech bylo v rámci soudobé praxe běžné vyjmutí části ostatků a jejich následné separátní znovupohřbení či uložení v rámci ossaria. Velímský pokládá za velmi nepravděpodobné, že by pohřeb odsouzeného zemského škůdce Keřského byl povolen v hlavním městském farním kostele. Touto cestou mu za poskytnuté informace děkuji.

111 Za tuto informaci děkuji paní PhDr. Jarmile Valentové, kurátorce sbírky archeologie v Městském muzeu a knihovně Čáslav. Podle jejího sdělení se tyto ostatky v muzejním depozitáři nenacházely a pravděpodobně ani nikdy nenacházely.

112 Jak výstižně napsal M. ŠANDERA, *Spojené východočeské landfrýdy*, s. 115.

113 M. ŠANDERA, *Bedřich ze Strážnice*, s. 4–5.

větší odpor nezpůsobí (ani ze strany Tábora). Ondřeje nezachránila ani slavná husitská minulost a zásluhy během válek s odpůrci kalicha.¹¹⁴

Odborné bádání obvykle mírně upozaduje spor Ondřeje s Bedřichem a explicitně ho nepředkládá jako hlavní příčinu jeho smrti, většinou zdůrazňuje jen zásah landfrýdního vojska proti bývalému hradištskému hejtmanovi kvůli jeho krádežím a loupežím. Výjimku tvoří Petr Čornej, který přímo napsal, že „*před mistra popravčího přivedl Ondráčka, jak se Keřskému říkalo, především spor s Bedřichem ze Strážnice*“.¹¹⁵ Domnívám se, že pravda leží uprostřed a jedno bez druhého by nebylo. Kdyby nedošlo ke sporu s Bedřichem, landfrýd by proti Keřskému zřejmě nikdy nezasáhl. Naopak kdyby Ondřej nekradl a neloupil, pak by jeho soukromý spor s Bedřichem s největší pravděpodobností nikdy nevyvolal zásah krajského vojska.

Můžeme souhlasit i se závěry Martina Musílka, že Ondřejovo nabyté sebevědomí jako bývalého vrchního hejtmana táborské obce mu patrně nedovolovalo vstoupit do služby, a tedy do podřízeného postavení k nějakému pánovi.¹¹⁶ To byla rovněž příčina, proč na rozdíl od mnohých jiných husitských válečníků neodešel po porážce radikálů bojovat do zahraničí jako žoldněř. Poměrům v polipanském období se přizpůsobit nedokázal a postupně upadal do bezvýznamnosti.¹¹⁷ Se ztrátou svého někdejšího statusu se odmítal smířit. Proto kořistil na statcích svých sousedů, a to nejen kvůli majetkovému prospěchu, ale nepochybně bránil i svou porušenou čest. Ovšem ani to ho nezachránilo před tím, aby skončil svůj život na popravišti jako „*zhúbce zemský a zloděj*“. Osud někdejšího obávaného táborského vojevůdce beze zbytku naplňuje známé rčení, že dějiny píší vítězové. Mezi ty on v polipanském období rozhodně nepatřil, i proto je dnes osobností takřka zapomenutou. V rámci studia elit husitského věku však své místo má, třebaže se konceptu úspěšné válečnické aristokracie vymyká.

Autor | Author

Jiří Pavlík

Václava Rady 1470/1, 156 00 Praha – Zbraslav

Česká republika

ji.pavlik@email.cz

ORCID: 0009-0005-7525-0551

¹¹⁴ Idem, *Spojené východočeské landfrýdy*, s. 120.

¹¹⁵ P. ČORNEJ, *Kam sahá paměť*, s. 333. Autorovu interpretaci převzal rovněž Z. BERAN, *Držba opevněných sídel*, v tisku, připomínající, že za likvidací Keřského stojí hlavně jeho spor s Bedřichem, který dal od svého někdejšího chráněnce ruce pryč.

¹¹⁶ M. MUSÍLEK, *Hertvíkové*, s. 262.

¹¹⁷ Z. BERAN, *Držba opevněných sídel*, v tisku.

Mgr. Jiří Pavlík (* 1982) je absolventem Univerzity Hradec Králové a Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem (obory archivnictví – historie). Věnuje se problematice nižší šlechty za husitské revoluce a v polipanském období, a to především z oblasti historického Čáslavska a Chrudimska. Je autorem biografické studie o husitském vojevůdci Janu Hvězdovi z Vícemilic, uveřejněné v Chrudimském vlastivědném sborníku (2021).

Historia Aperta published by Philosophical Faculty University of Hradec Králové.

ISSN 2788-0702 (Print) ISSN 2788-0710 (Online)

Platinum / Diamond Open Access model.

Articles published in Historia Aperta are licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Summary

After the Battle of Lipany, the Tábor warlord Ondřej Keřský of Řimovice first settled with his brother in the town of Kolín. In 1435, the town on the Elbe was taken over by the priest and governor of Tábor, Bedřich of Strážnice. It was probably Ondřej who helped Bedřich to take control of Kolín for many years to come. Bedřich repaid Ondřej by helping him to acquire Paběnice and the adjacent manor the same year. The priest from Tabor and Keřský continued to work closely together. Similarly to Jan Roháč of Dubá, Ondřej carried out small-scale mischief from the Paběnice fortress against the royal party, which is why the Emperor Sigismund of Luxembourg had it besieged in 1436. Bedřich managed to negotiate an agreement between the Emperor and Keřský, who acknowledged Sigismund's Czech royal dignity; in return, the latter promised to abandon the siege of his fortress. Apparently because of his resistance, Andrew did not receive any pledge from the monarch. After all, he held the estate of Paběnice as a refuge all the time. In 1440, a United East Bohemian Landfriede was formed, with Keřský joining it on behalf of the Čáslav region. He was not one of the most important members of the East Bohemian group, at the time of its formation he was engaged in theft and robbery of foreign goods, and so he could not fit into the Landfriede concept. Already in 1441 he feared the intervention of the regional cash army because of his criminal deeds. Ondřej's theft and robbery were probably due to his growing financial distress, and his plundering motives were intertwined with personal revenge for previous wrongs, real or perceived. In 1446, after Keřský got into a bitter dispute with his former ally Bedřich, the Landfriede choirs together with the troops of the Tabor priest besieged Ondřej at Paběnice. After their conquest, Ondřej was condemned and executed as a land pest, not helped by the fact that some of the Landfriede members were behind him.

Brutalismus v hraničářském městě. Příběh stavby OD Dyje ve Znojmě a jeho (ne)zasloužené kritiky*

PAVEL PANOCH

Abstrakt | Abstract

Studie se věnuje genezi a průběhu stavby Obchodního domu Dyje ve Znojmě (projekt 1967, realizace 1971–1975), jedné z nejkontroverznějších realizací ve slohu pozdního brutalismu v socialistickém Československu. Sleduje kritickou rozpravu nad návrhem a pokouší se o objasnění důvodů, které stojí za nepochopením díla otce a syna Fuchsových, a za odmítnutím jeho estetiky ze strany široké veřejnosti. V závěru se pak zamýšlí nad důvody, proč se dosavadní pokusy o památkovou ochranu architektury brutalismu šedesátých až osmdesátých let 20. století setkaly u české veřejnosti vesměs s kontroverzí a odmítáním.

Brutalism in a Border Town: The Story of the OD Dyje Department Store in Znojmo and Its (Un)Deserved Criticism

The study deals with the genesis and course of the construction of the Dyje Department Store in Znojmo (project 1967, realization 1971–1975), one of the most controversial realizations in the style of late brutalism in socialist Czechoslovakia. It traces the critical debate over the design and attempts to clarify the reasons behind the misunderstanding of the work of the father and son Fuchs and the rejection of its aesthetics by the general public. He concludes by considering the reasons why previous attempts to preserve the architecture of 1960s – 1980s brutalism have been met with controversy and rejection by the Czech public.

Klíčová slova | Keywords

Poválečná architektura; brutalismus; Znojmo; Bohuslav Fuchs; obchodní domy; památková péče; ochrana moderní architektury

Post-war architecture; brutalism; Znojmo; Bohuslav Fuchs; department stores; conservation; protection of modern architecture

Brutalismus byl (a dosud stále je) v obecném povědomí zažitý jako nejsugestivnější a současně nejkontroverznější architektonický styl druhé poloviny 20. století. Hnutí nazvané *New Brutalism* vyrostlo z nové senzibility, která nacházela svůj výraz v antiestetice surového obnaženého betonu a expresivní artikulaci konstrukčních prvků staveb, a jako taková se zformovala v padesátých letech ve Velké Británii.¹ Název nového architektonického proudu jednak odkazoval na materiálovou podstatu staveb, vycházejí z Le Corbusierova použití pojmu *béton brut* (pohledový, drsný, přírodní beton),² jednak měl manifestovat víru v sílu a vizi kultury, typickou pro šedesátá a snad i raná sedmdesátá léta minulého století. Užití betonu jako stavebního materiálu nebylo sice v dobovém kontextu ničím zásadně převratným, ale jeho přiznání na odiv v odhalených konstrukcích a dalších pohledových částech stavby,³ a kombinace s většími prosklenými plochami, založily inovativní řešení, jež se – podporováno repetitivní texturou fasád, využívajících metodu dekalku – stalo symbolem nové architektury. Původ nového brutalismu bývá spojován s trojicí jmen: utopisticky laděnými architekty Alicí a Peterem Smithsonovými, reagujícími svými projekty na nedostatek obytných staveb v poválečné Anglii, a vlivným teoretikem Reynerem Banhamem, z něhož se stal jeho nejhalasnější propagátor.⁴ V návaznosti na pozdní tvorbu (např. obytný komplex Unite d'Habitation v Marseille, 1947–1952) proslulého švýcarsko-francouzského architekta Le Corbusiera preferovali stoupenci brutalismu expresivní formy, atakující emoce diváka s cílem zanechat v něm intenzivní a nepomíjivý zážitek. Široká platforma stoupenců brutalismu se postarala o to, že styl byl adaptován po celém světě, nejvýznamněji ve Velké Británii, Německu a Izraeli,

* Studie představuje podstatně rozšířený text hesla o stavbě OD Dyje, zpracovaný pro katalog výstavy *Boj o malé město (1900–1960). Památky a jejich lidé*, uspořádané v Galerii výtvarného umění v Havlíčkově Brodě, 12. července – 6. října 2024. Srov. Pavel PANOCH, *Obchodní dům ve Znojmě*, in: Jakub Bachtík – Michal Kurz – Kristina Uhlíková (edd.), *Boj o malé město (1900–1960). Příběhy památek a jejich lidí*, Praha 2024, s. 242–246.

- 1 Pro kritický pohled na dehumanizovanou moderní architekturu přinášející „estetickou apokalypsu“ František MIKŠ, *Béton brut. Od utopie k dystopii*, in: *Město a jeho symboly*, ed. Jiří Hanuš, Brno 2021, s. 67–86. Mezi hodnotícími adjektivy, kterými autor ve své studii architekturu brutalismu popisuje, převažuje: ošklivý (použito desetkrát); následováno, co do frekvence, s nevelkým odstupem výrazy: ohyzdný, ohavný, odpudivý, nehostinný a monstrózní.
- 2 Významová polyfonie francouzského termínu „brut“ se v anglickém slově *brutalism* vytrácí. Daný výraz znamená východně od Lamanšského průlivu buď velmi suchý, jako v šampaňském, nebo – v závislosti na překladu – drsný, syrový, nerafinovaný, neupravený, případně surový.
- 3 Zda brutalistní architektura rozvíjí dědictví tradiční architektury spjaté s ustálenými kategoriemi pochyboval už v šedesátých letech brněnský historik umění Václav Richter, který v jedné ze svých studií tvrdil: „I když určitá afinita je nesporná, je neméně jasné, že gotika a barok se odehrály v rámci tektoniky a stereotomie, kdežto v železobetonu nemají tyto termíny smysl“. Srov. Václav RICHTER, *Smysl umění v 20. století* (1966), in: *Umění a svět. Studie z teorie a dějin umění*, edd. Zdeněk Kudělka – Bohumil Samek, Praha 2001, s. 108–110.
- 4 Srov. Reyner BANHAM, *The New Brutalism: Ethic or Aesthetic?*, London 1966.

Indii, Japonsku, Kanadě a USA, přičemž v některých z těchto zemí dosáhl až kultovního postavení.

Do Československa brutalismus pronikl až v souvislosti s uvolněním poměrů v roce 1968, zatímco v sousedním Polsku se začal prosazovat už v pozdních padesátých letech, vzápětí po smrti prezidenta Bolesława Bieruta. Architektura brutalismu se u našich severních sousedů záhy etablovala;⁵ nepřehlédnutelnými a svým způsobem esteticky nadčasovými stavbami se staly krakovský Bunkier Sztuki (1959) od Krystyny Rozsysky-Tolloczko nebo obchodní dům Skarbek, obytný komplex Superjednostka či Spodek (1964–1971), víceúčelová aréna ve tvaru kolosálního podšálku, ve slezských Katovicích.⁶ Brutalistní stavby v socialistických zemích měly na rozdíl od obdobných realizací v západní Evropě, Japonsku či USA,⁷ více improvizací charakter. Technologicky a finančně nákladná výroba pohledového betonu, byla vlivem odlišné technologické úrovně stavebnictví v socialistických zemích v daleko větší míře kombinována s dalšími materiály, jako byly např. sklo, keramika, případně v českém prostředí tzv. boletický panel.⁸ S estetikou drsného betonu se tu často mísily prvky různých dalších architektonických stylů (např. doznívajícího socialistického realismu nebo nově nastupující high-tech architektury). Výstřední estetika brutalismu platila za architektonický styl poplatný tehdejšímu socialistickému a komunistickému režimům. Styl, jenž se sice musel vypořádávat s nedostatkem technologií a ideovým dogmatismem, ale který současně hledal moderní odpovědi na tradiční problémy architektonické tradice, jaké představují otázky monumentality, estetiky formy a materiálu a společensko-sociální dimenze umění. Východní brutalismus se stal nejen konstrukčně a materiálově, ale také ideologicky velmi svébytnou odnoží světové architektonické scény druhé poloviny 20. století.

OD Dyje ve Znojmě – hraničářský bunkr?

Mezi první skupinou historických sídel prohlášených za městské památkové rezervace nechybělo ani jihomoravské Znojmo. Hodnoty místní zástavby těžily z rozvrhu středověkého města, vyrostlého na místě křížení významných obchodních cest z Vídně do Prahy a z Lince a Kremže do Brna, z návazných měšťanských stavebních aktivit (výstavba několika set domů) rozvinutých na dochované historické uliční síti vytyčené

5 Stěží s odstupem soudit, zda se na tom podílelo to, že „na vůni vlhkého betonu je něco afrodiziakálního“, jak tvrdil významný britský architekt Denys Lasdun. Srov. Catherine CROFT, *Concrete Architecture*, Gibbs Smith 2006, s. 8.

6 Srov. Anna CYMER, *Architektura w Polsce 1945–1989*, Warszawa 2023.

7 Pro přehledku brutalistních staveb napříč všemi kontinenty srov. *Atlas of Brutalist Architecture*, London 2018, 2. vyd. 2020.

8 Srov. např. Petr VORLÍK – Klára BRŮHOVÁ, *Beton, Břasy, Boletice / Praha na vlně brutalismu*, Praha 2019.

několika církevními stavbami a areály, a vytvářely slohově pestrou mozaiku.⁹ Moderní rozvoj města v 19. století s sebou přinesl i několik citelných ztrát: demolici františkánského (minoritského) kostela Matky Boží a převážné části kláštera klarisek v rozmezí let 1819 až 1840, zřízení osmiboké Loupežnické věže, někdejší románské dominanty města, v roce 1892, a proražení bulváru dnešní Pontassievské ulice naskrz hradebním pásem. Nová společenská situace po únoru 1948 a budovatelská atmosféra v raných padesátých letech komunistické totality měnily starý svět a dávaly zapomenout na jeho hodnotové žebříčky. V květnu 1955 tak viděl publicista Vladimír Hrouzek budoucnost Znojma v překotném rozvoji: „*Historické jádro Znojma se svými úzkými uličkami, se syrovým chladem vanoucím z klenutých chodeb a síní stává se stále rychleji jen studijní pozoruhodností. Život se stěhuje na okraje, do nových čtvrtí, do nových bloků moderních domů, kterých tu vyrostlo za uplynulá léta nemálo...*“¹⁰ Podobná, nikoliv ojedinělá, vyjádření mobilizovala odborné památkářské kruhy k obhajobám hodnot architektonického dědictví. Intaktní dochování historického jádra Znojma tak např. ocenil zkraje roku 1957 v brněnském deníku Rovnost Bohumil Samek (1932–2022). Znamý moravský historik umění nasměroval čtenáře k vnímání města jako přes více než deset století sahajícího kolektivního díla. Znojmo je jím, psal moravský historik umění: „...*nejen pro své některé vynikající jedinečnosti, ale především pro svůj nedotčený celek, jehož hodnota zasahuje do všech dob jeho minulosti. Je proto také třeba se na ně jako na celek dívat, střežit jeho čistotu a nedotknutelnost. Několik vznosných domů v uliční řadě nemůže vyvážit její nesourodost a roztržitost. Je tu třeba komplexní péče o domovní vnitřky, o fasády, stejně jako o dlažbu ulic.*“¹¹ Výzva k nedotknutelnosti organismu starého města přišla v době, kdy měli obyvatelé Znojma stále v živé paměti nešťastnou událost z posledních dní války. Při náletech letectva Rudé armády na tehdy ještě „německé“ Znojmo, které probíhaly v rozmezí 9. dubna až 7. května 1945 a byly zaměřeny na strategické cíle (železniční mosty přes Dyji a přes údolí potoka Lesky), bylo výrazněji poškozeno několik stovek staveb. Jedna z mylně svržených leteckých pum se svezla po jižním boku radniční věže a následnou explozí poničila půdní prostor a dvě horní podlaží srostlice domů u její paty, zástavbu vymezenou Zelenářskou a Obrokovou ulicí. Zásah pumy odnesl i obytný dům s obchody v parteru, který svažitý terén náměstí pod radniční věží původně uzavíral zasahující téměř až k raně baroknímu sloupu se sochou Panny Marie.

Tato ničivá událost z konce války stála na počátku kauzy, která na desetiletí ovlivnila

9 O znojemských památkách byly natočeny i dokumentární (a propagandistické) krátkometrážní snímky Znojmo (1929) a Přemyslovci ve Znojmě (1953).

10 Srov. Vladimír HROUZEK, *Rozkvetlým krajem*, Květy V, 1955, č. 21 (26. 5.), s. 8.

11 Srov. Bohumil SAMEK, *Znojmo – jedna z třiceti městských památkových rezervací*, Rovnost 18, 1957, č. 18 (20. 1.), s. 5.

podobu historického jádra města a dodnes nepřestává rezonovat u části jeho kulturně založených obyvatel i příležitostných návštěvníků a turistů. Poloha Znojma při moravsko-rakouské hranici předurčovala přirozené soužití dvou etnik a oproti řadě dalších měst v podobné situaci nebyly ve Znojmě národnostní třenice na začátku 20. století nijak vypjaté, naopak znojemští Češi a Němci spolu svorně spolupracovali např. v rámci Okrašlovacího a zalesňovacího spolku, založeného v roce 1878. Německá okupace a z ní plynoucí poválečná protiněmecky vypjatá nálada však daly na někdejší pokojné soužití zapomenout. Skutečnost, že poničené domy u radničního bloku obývali převážně znojemští Němci, zavedla podnět k tomu, že členové místního Národního výboru a zástupce Okresního národního výboru ve Znojmě v polovině srpna 1945 rozhodli o zboření domů. Nové vedení města, v němž zastával důležitou pozici někdejší sociální demokrat a autor turistických bedekrů a pojednání o historii radniční věže Adolf Merten (1893–1974), nepokládalo přitom za nutné o situaci jakkoli zpravit památkový úřad v Brně. Když jeho specialista Ing. Vladimír Dufka v listopadu téhož roku přijel do Znojma na úřední obhlídku zasažených domů a poškozený radniční blok zdokumentoval se závěrem, že jeho nastalé poškození nezabránuje rekonstrukci, o schváleném demoličním záměru mu nikdo neřekl. Při své druhé úřední cestě 29. ledna 1946 se pak nic netušící architekt Dufka stal svědkem živelných demoličních prací, probíhajících na torzech domů českými dělníky, ještě neodsunutými znojemskými Němci a pobudy, odvážejícími si z „německých“ domů stavební prvky pro privátní účely. Přednosta městského stavebního úřadu Ing. Josef Komárek zástupce památkového úřadu následně uklidňoval, že situace je pod úřední kontrolou a místo zbořených historických domů zaujme v dohledné době nová úřadovna Místního národního výboru, o jejímž projektu bude jednáno s architektem Adolfem Liebscherem ml. Přesvědčivost cíleného stavebního záměru navíc podpořil tvrzením, že předpolí budovy úřadoven dotvoří pomník T. G. Masarykovi, což povede k přesunutí morového sloupu do dolní části Masarykova náměstí před kapucínský klášter.

Další jednání vedl s městem již přednosta Státního památkového úřadu pro Moravu a Slezsko v Brně architekt Stanislav Sochor (1882–1959), který ukvapenou demolici označil za nejtěžší kulturní ránu, jaká Znojmo postihla. Dne 12. února 1946 Ministerstvo školství a osvěty v Praze vydalo okamžitý zákaz pokračování bouracích prací a požádalo Zemský národní výbor v Brně o urychlené vyšetření případu. To se uskutečnilo o více než měsíc a půl poté v podobě místního šetření, při němž Znojmo zastupoval Ing. Komárek a památkář architekt Sochor, který při něm odsoudil spáchanou destrukci a odmítl plán na vybudování předimenzované stavby nové znojemské radnice s tím, že nové kulturní a společenské úkoly doby nespočívají v negaci části stavebních dějin města a v popření jeho staletého organismu. Prošetření demolice domovního bloku

nedospělo k žádnému výsledku, označení nebyli ani žádní viníci bourání. Návrh na dostavbu a novostavbu znojemské radnice, který v závěru roku 1946 předložil Adolf Liebscher ml., v němž se pokoušel o symbiózu klasicizujícího pozdního funkcionalismu s prvky starší městské architektury, Sochorův odmítavý názor jen potvrdil. Robustní korpus s parterem vylehčeným subtilním sloupořadím, pásovými okny a valbovou střechou měl sice do prostoru náměstí zasáhnout v intencích objemu původního nájemního domu, měřítkem však převyšoval sousední domy, a tak nemohl harmonicky splynout s okolní zástavbou. O další dva návrhy na novostavbu radnice ve Znojmě se v průběhu roku 1948 postarali pražský architekt Vilém Lorenc (1905–1978) a kolektiv projektantů v čele s brněnským architektem Mojmírem Kyselkou (1902–1974). Oba projektanti se pokusili své návrhy kontextuálně zapojit do historické tkáně města. Lorenc vsadil na historizující podobu stavby se sedlovou střechou. Jako podnož radniční věže však její fasáda působila dojmem vyprázdněného ornamentu. Kyselkův návrh se naopak vracel k tvarosloví meziválečné architektury. Je otázkou, zda k nenaplněnému plánu výstavby nové znojemské radnice nepřispěl projev, který pronesl při své návštěvě města 13. června 1947 prezident dr. Edvard Beneš.¹² „Prezident Budovatel“ se v něm otevřeně dotkl kulturních ztrát, k nimž přispěly i zmatky poválečné doby, a potřeby soustavné práce moravského venkova namísto velikášských gest. Ze záměru nové radnice sešlo a po odklizení trosek poškozených budov jejich místo na více než dvě desetiletí nahradila parková plocha s pažitem.

Probuzení zájmu o stavebně nevyužitou plochu spadá až do šedesátých let. Drobné zboží Jihlava, státní podnik dosud využívající prodejnu v Zámečnické ulici, v roce 1961 vyjádřil místnímu MNV zájem o vybudování nové reprezentativní prodejny.¹³ Po složitějších peripetiích jihlavský podnik požádal samosprávu města o přidělení vhodného staveniště, na němž by mohl své záměry zřízení nové prodejny uskutečnit. Samospráva k tomu nabídla nezastavěný pozemek na Masarykově náměstí pod starou radnicí. S touto volbou souhlasila jak jihlavská organizace a zástupci Krajského projektového ústavu Jihlava, dozorující územní plán Znojma, tak i představitelé Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody v Brně. Na jednání zkraje dubna 1967 chyběl z dotčených stran pouze zástupce Státního ústavu pro rekonstrukce

12 Stráž na Dyji 2, 1947, č. 25 (20. 6.), s. 3. Srov. *Projev presidenta budovatele Dra Edvarda Beneše ve Znojmě*, Znojmo 1947.

13 Při vylíčení kauzy přípravy a výstavby Obchodního domu Dyje se ve faktografické části opírám o dvě výtečně nabádané a relativně nedávno sepsané diplomové práce. Autorkou první je Monika MAŽÁROVÁ, *Architektura a urbanismus ve Znojmě 1945–1989*, diplomová práce, Filozofická fakulta Univerzity Palackého, Olomouc 2011, školitel prof. Rostislav Švácha, druhá je dílem Jany Kloudové. Srov. Jana KLOUDOVÁ, *Obchodní dům Dyje ve Znojmě*, diplomová práce, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno 2012, školitel dr. Tomáš Jeřábek. Obě práce jsou přístupné na portálu Theses.cz – Vysokoškolské kvalifikační práce.

památkových měst a objektů (SÚRPMO), vzniklého v roce 1954 jako centralizované pracoviště pro komplexní řešení rekonstrukcí historických jader měst v Československu. Jeho pracovnice architektka Zdena Zábrowská však své vyjádření poskytla v podobě asanačního plánu města z roku 1966 s vyznačením lokace v totožném místě pod starou radnicí. Autoři asanačního plánu vnímali situaci po zbořených domech jako k zastavění vhodné místo, které by v přední části své stavební parcely pohledově uzavřelo Masarykovo náměstí dvou a vícepodlažní stavbou, aby severní neohrazení horní části náměstí „*nepůsobilo disproportionálně na celkové vnímání tohoto prostoru*.“¹⁴ V předběžném náčrtu se počítalo s následující hmotovou konfigurací budov: vícepodlažní stavba vybíhala na západní straně delším přízemním ramenem, obemykajícím z jedné strany vytvořené vnitřní atrium s centrálním vodním prvkem – fontánou, z východu otevřená a plynule přecházející do Obrokové ulice. V rámci jednání zástupci všech přítomných organizací odsouhlasili jak místo pro budoucí stavbu, tak i nabídku Svazu architektů ČSSR uspořádat vyzvanou urbanisticko-architektonickou soutěž. Profesní komora architektů do soutěže následně jednak doporučila autory, jednak společně s národním podnikem Restaurací a jídelen, SÚRPMO a Krajským střediskem památkové péče participovala na formulaci soutěžních podmínek. Zapojení jednotlivých stran do tohoto pro podobu budoucí stavby klíčového aktu však zůstává nejasné. Existující vyjádření brněnského střediska památkové péče, datované k 5. květnu 1967, stanovilo několik velmi obecných podmínek pro účastníky soutěže, včetně té, že „*zamýšlená výstavba by měla historické náměstí jen doplnit a vytvořit hmotovou podnož objektu staré radnice s věží*“.¹⁵ Investor Drobné zboží a následně ani MNV při řízení o přípustnosti stavby však podmínky stanovené památkovým střediskem nevzaly v úvahu, a tak brněnští památkáři, snad jen pro alibi budoucího soudu historie, vyjádřili dopisem z 25. června 1968 svou námitku k vítěznému návrhu, který nerespektuje objemové a prostorové možnosti lokality a urbanistický kontext jejího okolí.¹⁶

Odborná jury po uzávěrce konkursu hodnotila šest došlých návrhů. Znojmská veřejnost se s jejich podobou mohla seznámit v prosinci 1967 prostřednictvím jejich vystavení ve výloze prodejny se sportovními potřebami na Dolní ulici. Ze soutěže po

14 Znojmo, asanační podrobný územní plán historického jádra města – Průvodní zpráva k předběžnému návrhu 1966, Archiv Národního památkového ústavu v Brně, sign. 4 5 10271/1. Informaci přebírám od Monika MAŽÁROVÁ, *Architektura a urbanismus ve Znojmě 194–1989*, s. 28 a v pozn. 71 na s. 59.

15 Archiv Odboru výstavby MěÚ ve Znojmě, dopis ze dne 5. května 1967. Srov. Jana KLOUDOVÁ, *Obchodní dům Dyje ve Znojmě*, Brno 2012, s. 23.

16 Dopis je uložený v archivu Odboru výstavby MěÚ ve Znojmě, ve spisové složce Obchodního domu Dyje (č.p. 93). Informace z úřední korespondence přebírám z výzkumu shromážděného J. Kloudovou. Srov. Jana KLOUDOVÁ, *Obchodní dům Dyje ve Znojmě*, Brno 2012, s. 23.

konzultaci poroty s vedením podniku Drobného zboží vyšel vítězně návrh brněnského architekta Bohuslava Fuchse (1895–1972) a jeho syna Kamila (1930–1995). Záhy se však ukázalo, že profesní ocenění – projekt inspirovaný proslulou Le Corbusierovou vilou Savoye v Poissy u Paříže (1928–1931) obdržel první cenu v kategorii návrhů na Přehlídce architektonických prací 1968/1969¹⁷ – automaticky nezaručuje kladné přijetí díla u širší veřejnosti. Zaměstnanci Okresního průmyslového podniku Znojmo sepsali kritiku vítězného projektu ve formě otevřeného dopisu, zaslaného k otištění redakci periodika Znojemska.¹⁸ Vedle pochybností, zda moderní budova nenaruší historickou tvářnost místa a negativně neovlivní možnost pořádat zde slavnostní shromáždění, které severní konec tehdejšího Mírového náměstí pravidelně hostil, vyjádřili kritici amatéři údiv, že nákupní dům má být postaven v srdci historického jádra města, a ne v některé z lokalit, kde se soustřeďuje současná bytová výstavba a potřeby občanské vybavenosti tam nejsou dobře zajištěny. Jejich další námitka směřovala ke ztrátě ozeleněných ploch náměstí. Stávající zeleň v horní části náměstí požadovali zachovat coby symbol kvetoucí jižní Moravy.¹⁹ Na kritický hlas proletariátu zareagovali v tisku jak ředitelka Drobného zboží Jihlava Hedvika Kolaříková, tak oba projektanti. Jihlavský státní podnik se vyvinil z výběru staveniště odkazem na to, že místo pro nové nákupní centrum vybrali odborníci urbanisté, a potřebu výstavby moderní prodejny ředitelka Kolaříková odůvodňovala nedostatečnou obchodní sítí, která ve městě tehdy panovala. V závěru své reakce s lehkým podtónem hrozby připomněla, že investice do novostavby je mimořádně nákladná, a pokud by se obyvatelé Znojma nadále stavěli k výstavbě obchodního domu negativně, „čeká mnoho jiných míst na zlepšení obchodní sítě a na účelné investování našich finančních prostředků“.²⁰

Autory projektu veřejná kritika nepříjemně zaskočila. Bohuslav Fuchs byl žijící legendou brněnské meziválečné architektury, v profesních kruzích architektů a historiků umění se jeho rozsáhlé dílo těšilo značné úctě a pro Znojmo (nikoli ovšem jeho vnitřní město) v minulosti již několikrát pracoval. V druhé polovině dvacátých let byl jedním z tvůrců oslovených znojemským stavebním úřadem k dodání návrhu

17 Srov. *Oceněné práce*, Československý architekt 16, 1970, č. 15 (20. 8.), s. 1.

18 *Pracovníci OPP Znojmo píší*, Znojemska 9 (18), 1968, č. 23 (5. 6.), s. 1.

19 Srov. Monika MAŽÁROVÁ, *Architektura a urbanismus ve Znojmě*, Olomouc 2011 s. 29. Srov. Jana KLOUDOVÁ, *Obchodní dům Dyje ve Znojmě*, Brno 2012, s. 24.

20 Hedvika KOLAŘÍKOVÁ, *Ke stavbě obchodního domu*, Znojemska 9 (18), 1968, č. 26 (26. 6.), s. 3. Rešerši dobového regionálního tisku provedly a na dobovou diskusi k projektu OD Dyje první upozornily již autorky obou prací uvedených v pozn. 13.

regulace prostoru před železničním nádražím,²¹ a v roce 1936 pro nedaleké Přímětice realizoval drobný pavilonek památníku Prokopa Diviše, premonstrátského řeholníka a přímětického faráře, známého jako vynálezce bleskosvodu. Podněcovateli vzniku památníku, Národní jednotě pro jihozápadní Moravu, přišlo přirozené, že Fuchsovo avantgardní pojednání přírodovědceva memoriálu nebude na překážku jeho usazení do centra jinak tradicionalisticky vyhlížející zástavby Přímětic, obce, rozkládající se na tehdejším severním horizontu Znojma. Funkcionalistická rotunda s plochou střechou a prosklenou stěnou vyrostla bez nesouhlasných šumů veřejnosti v těsné blízkosti přímětického kostela sv. Markéty, v jádru gotické, později zbarokizované svatyně. Bohuslav Fuchs měl tedy nárok domnívat se, že znojemská veřejnost esteticky nekompromisní a stylově čistá řešení schvaluje a jeho stavby akceptuje s uznáním.

Jeden z čelných moravských představitelů proudu nové architektury však po válce nepatřil k proponentům sorely a od padesátých let neměl patřičné zastání v politických kruzích a oficiální kultuře. Ve své reakci na kritiku svého návrhu se brněnský architekt společně se synem Kamilem snažili čtenáře týdeníku Znojmesko uvést do aktuálních názorů na zapojení soudobé architektury do historických sídel a vysvětlit jim souvislosti moderní památkové péče.²² Ohledně zeleně připomněli obdobnou situaci ze Staroměstského náměstí v české metropoli, kde byla na místě v Pražském povstání v květnu 1945 vyhořelého a následně strženého novogotického radničního křídla dočasně ponecháno volné prostranství, byť se skrze několik architektonických soutěží vypsaných na přestavbu a dostavbu Staroměstské radnice (v letech 1947, 1963, 1966–1967) nepřestávalo v hledání jeho novodobé podoby. Fuchsovi, poučení moderní střeoevropskou teorií památkové ochrany historických celků, viděli smysl a etické poslání současné architektury v tom, že neimituje minulost, ale je sama sebou. Za jediný odůvodněný tvůrčí přístup měli situaci, kdy: *„Nový objekt nenapodobuje žádný historický sloh, ale představuje vždy vrcholnou soudobou architekturu. Ovšem takovou, která svojí hmotou, tj. velikostí, členěním a uměleckým projevem, dobře a účinně doplňuje a dokonponovává stávající historické prostředí.”*²³ Směrem od hřmotné podnože gradovanou konfiguraci zamýšlené novostavby společně s radniční věží přitom viděli jako dominantu náměstí a klimax, vyvrcholení celé jeho architektonické kompozice. Stranou argumentace projektantů nezůstaly ani sociálně společenské otázky, když příležitost rozvoje znojemského vnitřního města srovnali se současným

21 Moravský jih 17, 1927, č. 47 (18.11.). Srov. Jana OBERREITEROVÁ, *V národnostním soupeření českých a německých stavebníků*, in: Jan Hora – Monika Mažárová – Dan Merta – Jana Oberreiterová, Znojmo 1918–2000, Znojmo 2021, s. 9.

22 Srov. Bohuslav FUCHS – Kamil FUCHS, *Jde ještě o obchodní dům*, Znojmesko 9 (18), 1968, č. 28 (10. 7.), s. 3.

23 Ibidem.

stavem památkové rezervace v Telči, jejíž historické jádro má sice vynikající architekturu, ale nedisponuje potřebným zázemím služeb a pomalu se tak „stává muzeálním a neživotným architektonickým celkem“.

Závěrečným příspěvkem do diskusní tribuny o plánovaném novém obchodním domu na stránkách Znojemska se stalo vyjádření Jana Sedláka ze Stavoprojektu Jihlava. Vedoucí projektant rekonstrukce znojemského historického jádra v něm znovu připomněl provizornost stávajícího řešení úpravy prostranství uvolněného po zbořených domech a poválečné snahy o zastavění plochy novou radnicí.²⁴ V návaznosti na proběhlou veřejnou rozpravu si odbor výstavby MNV vyžádal k projektu další odborná vyjádření od Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody v Brně a Jihomoravského muzea. Obě instituce se přidaly ke kritice návrhu Fuchsových. Brněnští památkáři viděli hlavní vadu projektu v jeho předimenzované a nečleněné podstatě, navržená stavba podle jejich mínění zcela rezignovala na dodržení objemových i prostorových možností lokality u paty radniční věže (novostavba měla respektovat hlavní římsu nárožní budovy při ústí Zelenářské ulice). Archeolog Vědomil Vildomec (1921–1998), tehdejší ředitel Jihomoravského muzea, ve svém vyjádření k plánovanému způsobu zastavění severního konce Masarykova náměstí načrtl paralelu k někdejšímu konfliktu JUDr. Josefa Mareše se zlínským průmyslníkem Tomášem Baťou kvůli radikálně funkcionalistickému výrazu obchodního domu, postaveného v roce 1930 na Horním náměstí. Uliční maska Baťovy firemní prodejny se skleněnými výkladci v parteru, pásovými, přes nároží zalomenými okny v patrech a plochou střechou připadala prvnímu českému starostovi Znojma (ve funkci 1920–1935) v sousedství starobylých budov v srdci města nepatřičná.²⁵ Muzejník nato kriticky poznamenal, že – „Z hlediska obchodního jde o počín výhodný, z hlediska památkového charakteru je to záměrné stírání historického charakteru města.“ – a volné prostranství radil ponechat gastronomickému využití (pro letní zahrádku restaurace nebo hotelu ve staré radnici).²⁶ Následující jednání, svolané odborem výstavby MNV přineslo konsensus na výškové kótě hlavní římsy. Prováděcí projekt novostavby, věrný vítěznému návrhu Fuchsových, zpracovala projektová skupina Ing. arch. Josefa Opatřila ze Státního projektového ústavu obchodu v Brně. Slavnost zahajovacího výkopu stavby obchodního domu se odehrála 1. února 1971. Útvar územního

24 Srov. Jan SEDLÁK, *Ještě jednou ke stavbě na náměstí Míru*, Znojemska 9 (18), 1968, č. 32 (7. 8.), s. 3. Citováno dle práce Jana KLOUDOVÁ, *Obchodní dům Dyje ve Znojmě*, Brno 2012, s. 26.

25 Baťův nárožní parcelu zaujímající obchodní dům, postavený v roce 1927, vyrostl na místě renesančního měšťanského paláce, využívaného následně za sídlo c. k. krajského hejtmana Czikana. Nedlouho po své výstavbě byla fasáda z důvodů ekonomické energetické náročnosti upravená do konzervativnější podoby.

26 Srov. Monika MAŽÁROVÁ, *Architektura a urbanismus ve Znojmě*, Olomouc 2011, s. 30.

plánování a architektury Jihomoravského krajského výboru, vedený architektem Jaromírem Chleborádem, vyslovil námitku k procesnímu postupu MNV ve správním řízení o přípustnosti stavby. V řízení totiž nebylo osloveno Krajské středisko památkové péče, jako podklad bylo zohledněno pouze jeho starší vyjádření z roku 1967 k objemové studii stavby. MNV aktuální projektovou dokumentaci víceméně formálně projednal s památkáři až v březnu 1971, tedy více než měsíc po zahájení stavby. Zpracovatelé prováděcího projektu nato učinili státní památkové péči několik ústupků, vedle vyhovění zachováním maximální výšky hlavního průčelí, upravili členění okny rytmizované fasády do Obrokové ulice a snížili hmotu pomocného zadního schodiště. Při přípravě základů stavby byly narušeny prostory znojemského historického podzemí v trase využívané k turistickým prohlídkám, ale následně byla stavba, založená na principu podlaží s otevřenou prodejní plochou, bez větších překážek dokončena.²⁷ O čtyři roky později na konci února 1975 byl obchodní dům, jehož název vzešel z vítězného návrhu celopodnikové soutěže Drobného zboží, otevřen prvním zákazníkům.

Obchodní dům Dyje vyrostl na svažitém, směrem k severu stoupajícím terénu parcely na půdorysu protáhlého lichoběžníku. Korpus domu se směrem k hlavnímu průčelí, obrácenému do Masarykova náměstí, zužuje, na straně k Obrokové ulici se tak děje výrazněji v kaskádě tří pravoúhle pilovitých zářezů. Železobetonová konstrukce stavby s efektním okrouhlým tubusem schodiště, vyrůstajícím z ploché střechy budovy v severozápadním nároží, je v terénu zakotvená více než čtyřmi desítkami pilířů. Suterén a část přízemí obchodního domu zasahují do historického podzemí. Zatímco severní hranu domu zakončuje průchozí atriový prostor při budově staré radnice spojující ulice Obrokovou s ulicí Zelenářskou, jižní průčelí prodlužuje v přímce uliční čáru Velké Mikulášské a Zámečnické ulice. Účinek hlavního pohledového průčelí projektanti založili na principu dvojího kontrastu. První protivu představuje opticky křehký parter s průběžným proskleným výkladcem a na něj nasazená robustní převýšená podnož lodžie, přesahující plochu prvního podlaží nejen směrem do náměstí, ale částečně také do bočních ulic. Druhý kontrast stojí na horizontálním akcentu do hloubi zapuštěné lodžie, rezonující s Le Corbusierem opěvovanou peripatetickou, resp. promenádní kvalitou architektury. Lodžie je proti větru ze stran chráněná plnými stěnami a shůry zastřešením a její puristickou čistotu akcentuje jediným výtvarným doplňkem – rozměrným keramickým reliéfem Znojemské orlice od akademického sochaře Jiřího Marka (1914–1993), a vertikálně stíhlé radniční věže. Z Obrokové ulice přivádí návštěvníka vstup do obou prodejních pater spojených

27 Interiér stavby dodaly podnik Obchodního zařízení a potřeb Praha společně se Dřevozpracujícím družstvem Jaroměřice.

širokým točitým schodištěm. Nejvyšší patro domu sloužilo jako skladiště a zázemí pro zaměstnance, částečně pod terén zanořený zadní trakt byl využitý pro provozy vinárny a snack baru s restaurací a dostal samostatný vstup z Radniční ulice.

Rozložitý trup OD Dyje (1967–1975) představoval ve své době jeden z největších nákupních domů v Československu. Laické i odborné veřejnosti, vystupující ve vzácné názorové shodě, se zjevně protivila uplatněná metoda kontrastu starého a nového a přísně nezdobnému výrazu socialistického domu konzumu, ale hlasitější kritika stavby před změnou politických poměrů v roce 1989 nezazněla. Až s odstupem se začaly objevovat kritické ohlasy spatřující však viníky mylně v projektantech, nikoli primárně v parametrech soutěže a požadavcích investora (prodejní plocha požadovaného rozsahu neumožňovala u paty trupu radniční věže vytvořit stavbu drobného charakteru). Ve figuře domu a způsobu jeho zasazení do urbanistické tkáně historického Znojma otec a syn Fuchsovi zhmotnili soudobou proměnu teoretického paradigmatu koncentrovanou v termínu integrace (sjednocení). Autoři návrhu OD Dyje rezignovali na syntetizující koncept, požadující, aby se nové stavby výrazem podřizovaly slohovému charakteru svého historického okolí. Minulou integraci hodnotově aditivní vyměnili za koncept jednoty v rozmanitosti, založený v rámci historického města na simultánní prezentaci různých stylových výrazů.²⁸ Zvolená architektonická strategie se tak záměrně distancovala od kontextuálního začleňování novostaveb do historické tkáně měst, které představovalo první zřetelně deklarovanou strategii české památkové péče. Dané tvůrčí gesto, odmítající smířlivý dialog s historií, bylo překvapivé. Kontextuální přístup nové architektury začínal totiž právě v té době souznít i s oficiálními názory managementu státních projektových ústavů. Jaromír Sirotek, ředitel Státního projektového ústavu obchodu Brno, v téže době zdůraznil, že nestačí, aby se novostavba pouze formálně (dodržením výšky říms, volbou materiálů či rozměrů apod.) přizpůsobila kontextu historického jádra města, do něhož jako cizotvar vstupuje. Od projektantů očekával hledání latentního řádu, jenž po staletí formoval vzhled i účel daných míst a zvýšenou citlivost v otázce vhodného měřítka.²⁹

28 Do české uměnovědy termín integrace (sjednocení) zavedl malíř a marxisticky orientovaný výtvarný kritik Miroslav Klívar (1932–2014), který jej v šedesátých letech použil v několika studiích o socialistické architektuře. Srov. Miroslav KLÍVAR, *Integrace umění a syntéza v architektuře*, Výtvarná práce 12, 1964, č. 3, s. 1, 6–8, č. 4–5, s. 6; Idem, *Integrace umění*, Výtvarná práce 12, č. 8, s. 1, 6–7, 10. Srov. Zdeněk KUDĚLKA, *Architektura – malířství – sochařství (Pokus o určení vzájemného vztahu)*, Architektura ČSR 31, 1972, č. 3, s. 143–147.

29 Srov. Jaromír SIROTEK, *Výstavba maloobchodních jednotek v historických jádrech našich měst*, Projekt 11, 1969, č. 1–2, s. 28. Na tento metodologicky zajímavý článek prvně upozornila Lucie STEJSKALOVÁ, *Urbanistické aspekty navrhování soudobých obchodních domů*, in: Kotvy Máje – České obchodní domy 1965–1975, ed. Petr Klíma, Praha 2011, s. 25. Srov. J. KLOUDOVÁ, *Obchodní dům Dyje ve Znojmě*, s. 27.

V odklonu otce a syna Fuchsových od oficiálně doporučeného směru mohly sehrát podstatnou roli, jak možná inspirace revizí hodnot, kterou přinášela a propagovala pluralitní západní postmoderna, tak domácí teoretické debaty nově promýšlející pojetí památky, která by – jak to jen o pár let později vyjádřil brněnský historik umění Zdeněk Kudělka, – „*dobou vzniku a všemi svými hodnotami byla spjata s přítomností*“.³⁰ Obchodní dům Dyje dnes není majoritně chápáný ve světle svých výtvarných ambicí jako domácí dílo reprezentující vliv architektury západního brutalismu na socialistickou architekturu své doby. Rozložitá budova, situovaná uprostřed historického centra Znojma, nepřipomíná ani onu „*krabici zavěšenou ve vzduchu v poli nad ovocným sadem*“, jak svou vilu pro rodinu Savoy (1928–1931)³¹ nazval, a její bukolický charakter tím chtěl naznačit švýcarský průkopník internacionální stylu, a v celkové koncepci odhaluje citelné aporie doby svého vzniku. A to včetně paramilitární, s érou studené války propojené aluze své figury na pobřežní nebo hraničářský betonový bunkr s čelní podélnou střílnou.³² V kritickém narativu široké laické veřejnosti je OD Dyje dodnes vnímán jako nejhorší zásah, který území znojemské rezervace ve 20. století postihlo, a za doklad surovosti stavebního plánování v totalitním Československu. Podobné hodnotící soudy („*skoro obludně působící budova*“)³³ jsou nepatřičné a ukazují spíše na vžitě konzervativní vkus znojemských obyvatel. Do přetrvávajícího odmítání estetiky díla otce a syna Fuchsových se přitom promítají jak v českém prostředí abnormálně silně rezonující stereotypy antikomunismu, tak přetrvávající nekritický kult autenticity, resp. nedotknutelnosti historické tkáně měst. Právě protiklad mezi přirozeně vzniklým (historická zástavba) a uměle vytvořeným (solitérní nezdobná architektura), charakterizoval antropolog Ladislav Holý (1933–1997) za jednu z klíčových os české novodobé kultury.³⁴ Přílehavě vystihnout přednosti i kontroverze nechtěné dominanty jihomoravského hraničářského města se naopak povedlo architektu Davidu Vávrovi, spoluzakladateli divadla Sklep a propagátoru tzv. šumných měst, tedy sídel, v nichž se koexistence historické a moderní architektury nekonfliktně daří. „...*Brutalistní hmota i do znojemského podzemí zamíří dvaadvácti betonovými pilíři. / A na nich se*

30 Srov. Zdeněk KUDĚLKA, *Moderní architektura a památková péče*, Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity F, Řada uměnovědná 19–20, 1970–1971, č. F 14–15, s. 312.

31 Srov. Rostislav ŠVÁCHA, *Le Corbusier*, Praha 1989, s. 26.

32 Zažité pojetí Znojma jako města strážícího z vyvýšeného ostrohu státní hranice se Západem dokládá řada ideologicky podbarvených publikací, např. Josef SVOBODA (ed.), *Znojmo. Vzoré hraničářské město*, Znojmo 1986.

33 Srov. *Obchodní dům Dyje – Být či nebýt?* Znojemské listy 2, 1993, č. 38, s. 1.; Jiří KACETL, 42. *Obchodní dům Dyje: Znojmo* (znojmocity.cz) Autor textu je znojemský historik a zastupitel za PRO ZNOJMO.

34 Srov. Ladislav HOLÝ, *Malý český člověk a skvělý český národ. Národní identita a postkomunistická transformace společnosti*, Praha 2010, s. 178–182.

*zvedá ze dna železobetonová bedna. / Zdá se, že všechno kolem sebe rozdrťí. Projektoval Bohuslav Fuchs – tři roky před smrtí. / Byť se při pohledu z náměstí širokoúhlá obrazovka fasády za pětatřicet let již téměř vpila. / Při pohledu z radniční věže je to v historické střešní krajině pořád hrubá síla.*³⁵

Architektura brutalismu a kontroverze její památkové ochrany

Rozpolcená reakce současného východoevropského publika na architekturu brutalismu je v zásadě trojí. 1/ Ti, jejichž životy s výstavbou brutalistních staveb generačně souzní, v nich nezřídka spatřují apoteózu nehostinného prostředí socialistických měst a dnešní ošuntělá podoba brutalistních budov je jim znakem obsahově prázdné monumentality, spojované s ideologickými frázemi a lživou politikou komunistických režimů v zemích někdejšího sovětského vlivu. Na stavbách samotných tak (částečně jistě nezaslouženě) ulpívá politické nebo ideologické stigma. 2/ Psychické ustrojení dalších dlouhodobě sužují táhlé prázdnoty těchto „*futuristických slitin architektury a sochařství*“, složených z částí, které na sebe nenavazují nebo jsou v nepropojeném fragmentárním stavu, jejich extravagantní konzole a celkové delirické (a dystopické) pojetí architektury.³⁶ I jen možnost památkové ochrany vybraných brutalistních staveb odmítají s odkazem na nedostatečný časový odstup od jejich vzniku, a tedy nemožnost prověření hodnoty jejich architektury samotným časem.³⁷ Pokud dojde k asanaci brutalistních komplexů nebo stržení solitérních staveb, neváhají tomu slyšitelně zatleskat. Zapomínají přitom, že jednou ze stěžejních hodnot památky je její umělecká kvalita a schopnost architektonickým jazykem artikulovat kulturně-historický obsah a ideál doby, v níž byla navržena a postavena.³⁸ Památková hodnota se nedá vyčíslit numericky a nezakládá ji ani akt prostého odečtení padesáti nebo sedmdesáti let existence jako tradované potřebné distance od doby vzniku stavebního díla, po něž má nabrat známky stáří (Rieglův termín „*Altersspuren*“).³⁹ 3/ Na protilehlém

35 Srov. Radovan LIPUS – David VÁVRA, *Šumná města. Kniha III*, Brno 2008, s. 499.

36 Srov. Jonathan MEADES, *The incredible hulks: Jonathan Meades' A-Z of brutalism*, Guardian 13. 2. 2014. Srov. *The incredible hulks: Jonathan Meades' A-Z of brutalism | Architecture | The Guardian*, citováno dne 16. 8. 2024.

37 Odkazují se přitom na cíleně zvlgarizovaný smysl termínu „cena stáří“, který se objevuje ve více než sto let starém spise vídeňského historika umění Aloise Riegla. Nejzasvěceněji ke kontextům Rieglových názorů Ivo HLOBIL (ed.), *Alois Riegl (1858–1905). Moderní památková péče*, Praha 2003.

38 Srov. Rostislav ŠVÁCHA, *Debata o památkové péči v 60. letech 20. století. Ivo Loos, Jindřich Malátek a Transgas*, Zprávy památkové péče 77, č. 4, s. 361–372. Dále srov. Matúš DULLA, *Sú to vôbec pamiatky? Architektonické pamiatky 60. rokov na Slovensku a problémy ich udrženia*, in: *Obnova památek. CO s architekturou 60. a 70. let?*, ed. Petr Dolejš, Praha 2011, s. 23–28.

39 Srov. Alexandra HARRER, *The Legacy of Alois Riegl: Material Authenticity of the Monument in the Digital Age*, Built Heritage 2017, č. 1 (2), s. 29–40.

názorovém břehu se zformovala skupina stoupenců architektonické nehierarchie,⁴⁰ jejíž smysl pro estetické kategorie formovala dozrívající postmoderna a alternativní pop-kultura a kteří se sdružují kolem informačních databází, např. #SOSBrutalism.⁴¹

Ochrana staveb, jejich areálů a bytových komplexů, reprezentujících poválečné architektonické směřování, je problematická a ochrana poválečné architektury v Česku dlouhodobě selhává,⁴² nedaří se jí nalézt masivnější podporu veřejnosti a klíčová instituce, již je Ministerstvo kultury, nedokáže v rozhodování o stavbách z nedávné doby, navrhovaných na památkový statut, koncizně zargumentovat jejich hodnotu a transparentně vyvažovat veřejné zájmy se zájmy privátními. Éra postfaktické lhостejnosti, nahrazující komplikovaná fakta prostoduchými zkratkami, devastačně atakuje i oblast památek.⁴³ Na okraj těchto robustních názorových klik zaznívá šepot věrozvěstů digitalizace, kteří s vizionářským nadšením mluví o změně paradigmatu, totiž zániku tradičního, restriktivního myšlení, a možnostech rekonstrukce historické architektury v její původní podobě skrze technologie umožňující překonat hranice času a prostoru.

40 Náběh k hodnotové krizi současné společnosti a její pokleslý vkus prorocky kritizoval rakouský historik umění Hans Sedlmayr (1896–1984) ve své analýze moderního umění symbolicky nazvané „Ztráta středu“ (v pascalovském smyslu – ztráty míry). Srov. Hans SEDLMAYR, *Verlust der Mitte. Die bildende Kunst des 19. und 20. Jahrhunderts als Symptom und Symbol der Zeit*, Salzburg 1951 (orig. 1948). Pro autorovu názorovou minulost (Sedlmayr byl už od roku 1930 členem NSDAP) byl jeho spis nařčen z toho, že vyrůstá z nacionálněsocialistického pohledu na degenerované umění; odmítavé kampaně se v šedesátých letech dočkala i myšlenka jeho profesury ve Vídni. Blíže srov. Sedlmayr, Hans – Dictionary of Art Historians (vyhledáno 12. 7. 2024)

41 Srov. #SOSBRUTALISM (vyhledáno 12. 1. 2024). Srov. Rostislav ŠVÁCHA, *Rekviem za Transgas*, Novinky.cz, Právo, Příloha SALON (15. 12. 2017). Idem, *Rekviem za Transgas – Novinky*, citováno dne 12. 7. 2024; Idem, *Poválečná architektura je dnes v ohrožení všude v Evropě. Rozhovor s Apolenou Rychlíkovou*, Alarm (11. 2. 2021); idem, „Poválečná architektura je dnes v ohrožení všude v Evropě;“ říká Rostislav Švácha – A2larm, citováno dne 12. 7. 2024. Respektovaný historik architektury vidí jednu z příčin v „záměrné politice neoliberalismu, který se skrz likvidaci této architektury snaží vyhladit kolektivní vzpomínky na poválečné pečovatelské státy“.

42 Současná tristní situace v ochraně novodobé architektury je zarážející vzhledem k faktu, že kolem roku 1970 bylo socialistické Československo v ochraně památek meziválečného funkcionalismu v popředí tehdejší kulturní Evropy.

43 Srov. Kateřina BEČKOVÁ, *Postfaktická doba dolehla i na památky. Kobnově Clam-Gallasova paláce*, Aktuálně.cz, Názory aktuálně / Blogy, 18. 6. 2023. Idem, *Názory Aktuálně.cz* (aktualne.cz), citováno dne 14. 7. 2024.

Obr. 1: Památník Prokopa Divíše, vynálezce bleskosvodu, ve Znojmě (část Přímětice). Funkcionalistický pavilon, navržený architektem Bohuslavem Fuchsem v roce 1936, stojí v blízkosti farního kostela sv. Anny. Foto Pavel Panoch, 2024.

Obr. 2: Znojmo, Obchodní dům Dyje, hlavní průčelí s proskleným parterem a hřmotnou orámovanou lodžii v patře, která připomíná monumentální průzor pozorovatelny nebo observatoře. Foto Pavel Panoch, 2024.

Obr. 3: Znojmo, Obchodní dům Dyje, část bočního průčelí do Zelenářské ulice. Foto Pavel Panoch, 2024.

Obr. 4: Znojmo, Obchodní dům Dyje, detail kompozice hmot na bočním průčelí do Zelenářské ulice. Segmentovým prvkem se před líc fasády propisuje válcový tubus schodiště. Foto Pavel Panoch, 2024.

Obr. 5: Pohled z vyhlídkového ochozu znojemské radniční věže na členitou střešní krajinu OD Dyje. Ze střešní nástavby vyrůstá válec schodiště; plochu ploché střechy pokrývá až ornamentálně pravidelný rastr technických otvorů. Foto František R. Václavík, 2022.

Obr. 6: Pohled z vyhlídkového ochozu znojemské radniční věže na rozmanitou historickou zástavbu v okolí Masarykova náměstí. Foto František R. Václavík, 2022.

Autor | Author

Pavel Panoch

Ústav historických věd

Filozofická fakulta

Univerzita Pardubice

Studentská 95, 532 10 Pardubice 2

Pavel.Panoch@upce.cz

ORCID: 0000-0002-3206-7555

Doc. Mgr. Pavel Panoch, Ph.D. (* 1974) je historik umění. Odborně se věnuje moderní střeoevropské architektuře 19. a 20. století, ikonografii a výtvarné kultuře raného novověku a hřbitovní plastice. Napsal nebo se spoluautorsky podílel na knihách: Karel Řepa. Pardubický architekt ve věku nejistot (2003); Kaleidoskop tvarů. Století moderní architektury v Pardubickém kraji (2006); Ve víru modernosti. Architektura 20. století v Královéhradeckém kraji (2008); Slavné vily Pardubického kraje (2009); Josef Gočár (2010); Barokní umění na Chrudimsku (2011); Hradec Králové. Průvodce po

architektonických památkách od středověku do současnosti (2015), Smrtí ke svobodě. Východem Čech za pomníky světové války a architekturou 1. republiky (2018); Hřbitovy zmizelých. Průvodce po sudetských hřbitovech východních Čech – Podkrkonoší (2022).

Historia Aperta published by Philosophical Faculty University of Hradec Králové.

ISSN 2788-0702 (Print) ISSN 2788-0710 (Online)

Platinum / Diamond Open Access model.

Articles published in Historia Aperta are licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Summary

The study focuses on the circumstances of the genesis and course of the construction of the Dyje Department Store in Znojmo (project 1967, realization 1971-1975) and the critical public debate that accompanied the project and then the realized construction itself. The Dyje Department Store, the work of the prominent Brno architect Bohuslav Fuchs (1895-1972) and his son Kamil (1930-1995), is still one of the most controversial buildings built in the late Brutalist style in socialist Czechoslovakia. A detailed description of the case, recalling the historical circumstances of the choice of the plot for the department store in the centre of the historic core of the border town of South Moravia and the futile efforts of the state conservation authorities to negotiate greater respect for the final form of the shopping mall in the atmosphere of early normalisation.

The initial use of concrete blocks, which form the essence of the material sensibility of Brutalism, for buildings with a defensive military function bears a decisive contribution to the fact that Brutalist buildings still evoke sinister and oppressive impressions in a significant part of the public (and not only in the Czech Republic). The article concludes by reflecting on the reasons why attempts to preserve Brutalist architecture have been met with such significant controversy and rejection.

Personální skladba a proměny ve skupině zvolených východočeských poslanců Federálního shromáždění v období normalizace

TOMÁŠ HRADECKÝ

Abstrakt | Abstract

Studie si klade za úkol představit statistickou analýzu personálních proměn poslanců Sněmovny lidu a Sněmovny národů Federálního shromáždění ČSSR, kteří byli zvoleni ve Východočeském kraji v průběhu voleb období normalizace (1971, 1976, 1981 a 1986). Poslanci jsou analyzováni na základě své politické kariéry, stranické příslušnosti, věkové struktury a profesní orientace a doby, kterou strávili výkonem poslaneckého mandátu.

Personnel Structure and Transformations within the Group of Elected East Bohemian Deputies to the Federal Assembly during the Normalization Era

The article aims to present a statistical analysis of personnel changes of deputies of the House of People and the House of Nations of the Federal Assembly of the Czechoslovak Socialist Republic who were elected in the East Bohemian Region during the elections of the era of normalization (1971, 1976, 1981 and 1986). The deputies are analyzed on the basis of their political career, party affiliation, age structure and professional orientation, and the time they spent exercising their parliamentary mandate.

Klíčová slova | Keywords

Československo; Federální shromáždění; parlament; normalizace; volby; poslanci; východní Čechy

Czechoslovakia; Federal Assembly; parliament; normalization; elections; members of parliament; East Bohemian region

Jedním z klíčových důsledků vzniku československé federace v letech 1968/1969 bylo i vytvoření nového československého parlamentu, Federálního shromáždění ČSSR (dále „FS“). První období, po které tento nejvyšší zákonodárný orgán zasedal

(1969–1971) nevzešlo z řádných voleb. Obě sněmovny byly kooptovány na základě zákona o československé federaci.¹ Sněmovna lidu (dále „SL“) vznikla přetvořením stávajícího parlamentu, Národního shromáždění, druhá komora, Sněmovna národů (dále „SN“), byla zvolena orgány obou národních rad. Volby do Federálního shromáždění v období nadcházející československé normalizace se odehrály celkem čtyřikrát: v letech 1971, 1976, 1981 a 1986.

Následující text si klade za úkol statisticky zachytit a popsat skladbu a proměny skupiny východočeských poslanců, zvolených ve Východočeském kraji v těchto volbách. Navazuje tím na autorův starší text, který obdobně zkoumal skupinu východočeských poslanců Národního shromáždění, kteří v parlamentu usedli na základě voleb v 50. a 60. letech.² S využitím dochovaných pramenů lze zkoumat zvolené poslance z různých statisticky uchopitelných hledisek. Jsou jimi např. věková struktura v době zvolení, stranická příslušnost, vykonávané pracovní odvětví či vlastní profese, stejně jako doba, kterou jednotlivé osoby strávily výkonem poslaneckého mandátu. Zajímavé může být též srovnání těchto charakteristik v rámci obou komor normalizačního parlamentu. Analýza se věnuje poslancům v době jejich zvolení v jednotlivých letech. Podstatné charakteristiky jsou tak uváděny vždy ke konkrétnímu datu voleb do Federálního shromáždění a zohledňují informace o všech poslancích, platné právě k těmto datům. Je samozřejmé, že uvedené osoby v průběhu let měnily své funkce i zaměstnání či obory působnosti. Průběžná analýza by však již nutně potřebovala rozsáhlejší publikační prostor.

K normalizačním volbám v Československu bylo provedeno jen velmi málo odborných výzkumů,³ k poslancům parlamentu z oblasti východních Čech pak nejsou v odborné literatuře téměř žádné informace. Také dějiny čs. parlamentu či parlamentarismu v komunistickém období nejsou zdaleka odborně zpracovány.⁴ Tento text tak vychází primárně z dochovaných archivních pramenů. Základními jsou fondy regionální, uložené v současné době ve Státním oblastním archivu v Hradci

1 Ústavní zákon č. 143/1968 Sb. o československé federaci ze dne 27. října 1968.

2 Srov. Tomáš HRADECKÝ, *Personální proměny ve skupině východočeských poslanců Národního shromáždění v 50. a 60. letech*, Východočeské listy historické 45, 2021, s. 89–104.

3 Výjimku tvoří cenná monografie Tomáš VILÍMKA, *„Všichni komunisté do ureň!“ Volby v Československu v letech 1971–1989 jako společenský, politický a státněbezpečnostní fenomén*, Praha 2016, která se fenoménu normalizačních voleb věnuje v širokém politickém a společenském celonárodním rámci.

4 K Národnímu shromáždění v letech 1964–1968 napsal Ondřej FELCMAN obsáhlou monografii *Československý parlament na prahu Pražského jara: Národní shromáždění na cestě k reformě (1964–duben 1968)*, Praha 2015. Podobná studie o Federálním shromáždění ČSSR však stále v české historiografii chybí. Přehledově pak k problematice československého parlamentarismu srov. Ondřej FELCMAN – Tomáš HRADECKÝ, *Parlament a parlamentarismus v budování a proměnách československé státnosti*, Historia Slavorum Occidentis 23, 2019, č. 4, s. 32–71.

Králové (dále „SOA HK“). Jedná se především o fondy, obsahující informace o poslancích a kandidátech na poslance v průběhu voleb za doby čs. normalizace.⁵ Archiv poslanecké sněmovny (dále „APS“) pak ve fondu *Poslanci a senátoři Národního a Federálního shromáždění*, stejně jako v archiváliích k jednotlivým volebním obdobím FS, uchovává řadu informací o jednotlivých poslancích, z nichž je část také digitalizována a dostupná online.⁶ Všechny tyto prameny byly podkladem pro získání údajů, které se staly daty pro analýzu skladby a proměn zvolené skupiny východočeských poslanců Federálního shromáždění ČSSR v období normalizace.

Východočeští poslanci Federálního shromáždění

Federální shromáždění ČSSR bylo založeno jako nejvyšší zákonodárný sbor ústavním zákonem o československé federaci ze dne 27. října 1968.⁷ Dvoukomorový parlament byl v Československu založen poprvé od roku 1939, kdy byl zrušen Senát Národního shromáždění ČSR, a to po dlouhých diskusích a přípravách politických i právních.⁸ Federální shromáždění bylo však velmi netypickým představitelem bikamerálního parlamentu. V prvé řadě byly obě sněmovny rovnocenné a k přijetí zákona bylo třeba souhlasné usnesení obou sněmoven.⁹ Rozdíl byl také v chápání jejich reprezentativní činnosti. Zatímco Sněmovna lidu byla složena z poslanců podle počtu obyvatel v jednotlivých volebních obvodech, rovněž stopadesátičlenná Sněmovna národů měla zajistit rovnocenné zastoupení Čechů a Slováků.¹⁰ Z tohoto rozdělení plynou také různě početná zastoupení východočeských poslanců v jednotlivých komorách Federálního shromáždění. V celém sledovaném období se ve Východočeském kraji volilo vždy 9 poslanců do Sněmovny národů.¹¹ Volebních obvodů do Sněmovny lidu bylo v roce 1971 celkem 17, stejně jako ve dvou následujících volbách. V roce 1986 se

5 Základními jsou dva fondy: SOA HK, fond *Východočeský krajský národní výbor Hradec Králové, (1930) 1949–1990 (1992)* (dále „VČ KNV“). Ten obsahuje podstatné informace především ke zvoleným poslancům v 70. letech 20. století. Vzhledem k jeho neúplnosti a nepřístupnosti jej lze v době 80. let dobře kompenzovat fondem *KSČ – krajský výbor Hradec Králové 1945–1990*.

6 Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna (dále „DPK“), dostup online: <https://www.psp.cz/eknih/>.

7 Ústavní zákon č. 143/1968 Sb. o československé federaci ze dne 27. října 1968. V Hlavě III (§ 29 až § 59) je vymezena pravomoc a funkce Federálního shromáždění.

8 Srov. např. Ján GRONSKÝ, *Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa III (1968–1989)*, Praha 1999, s. 11 an.

9 Ústavní zákon č. 143/1968 Sb., čl. 29, odst. 3.

10 Ibidem, čl. 30 odst. 1 a čl. 31, odst. 1, 2.

11 Jednalo se pochopitelně o systém jednomandátových obvodů, stejně jako v případě Sněmovny lidu. Srov. zákon č. 93/1971 Sb. o stanovení volebních obvodů pro volby do FS ČSSR.

pak z oblasti východních Čech rekrutovalo 16 poslanců této sněmovny.¹²

Z voleb v letech 1971–1986 vzešlo celkem 48 poslanců, z nichž 17 postupně zaujalo svá místa ve Sněmovně národů a 31 ve Sněmovně lidu. Jednalo se o pět bezpartijních poslanců (2 SN, 3 SL), čtyři členy Československé strany lidové (dále "ČSL"; 2 SN a 2 SL), sedm členů Československé strany socialistické (dále „ČSS“; 5 SN, 2 SL). Ostatní zvolení poslanci byli členy Komunistické strany Československa. Rozdílná u nich byla i politická zkušenost s parlamentní prací. Pražské jaro a následný nástup normalizace způsobily zásadní personální proměnu čs. parlamentu. Z celkem 17 východočeských kandidátů, kteří byli zvoleni poslanci SN v období normalizace, žádný nezasedal v předchozím Národním shromáždění, a pouze jediný z nich zasedal ve Federálním shromáždění mezi lety 1969–1971.¹³ Zvolení poslanci Sněmovny lidu měli bohatší zkušenosti s parlamentním životem. Celkem 6 z nich bylo poslanci Národního shromáždění již před rokem 1968,¹⁴ jeden z nich, Josef Jägermann, zasedal dokonce již v Ústavodárném národním shromáždění ČSR v letech 1946–1948.¹⁵ Pouze dva poslanci (jeden v každé komoře) ve sledovaném období zemřeli v průběhu svého mandátu a museli být nahrazeni. Šlo o zesnulé poslance Jana Sedláčka (1920–1979, SN, ČSS) a Antonína Pospíšila (1903–1973, SL, ČSL), které nahradili jejich spolustraníci Miroslav Fassati (SN, ČSS) a Vladimír Šimek (SL, ČSL).

Z hlediska stranické příslušnosti v systému Národní fronty pochopitelně dominovali již od roku 1948 poslanci komunistické strany. Současně nebyl žádným zákonem ani vyhláškou místní správy či organizací NF dán přesný poměr ostatních poslanců, tedy členů ČSL, ČSS a nestraníků. Ten se také ve sledovaném období měnil:

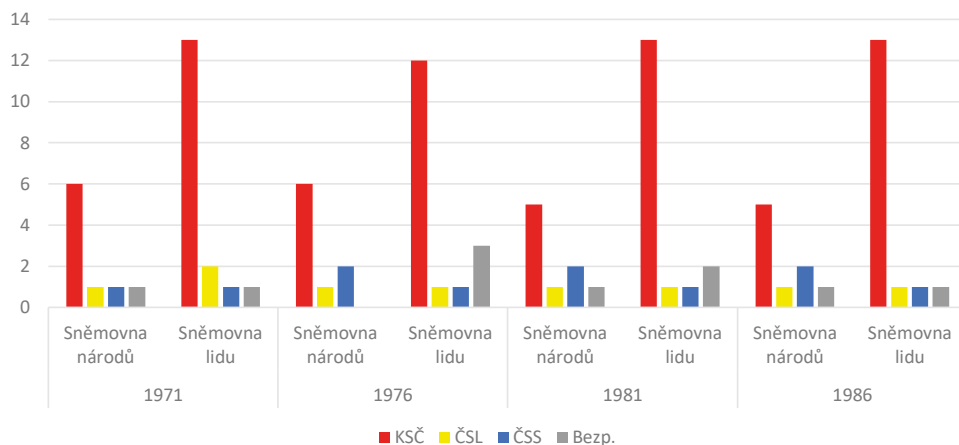
12 Ve volebních letech 1971–1981 se jednalo o volební obvody: 69 – Havlíčkův Brod, 70 – Chotěboř, 71 – Hradec Králové – město, 72 – Hradec Králové (okres), 73 – Chrudim, 74 – Jičín, 75 – Náchod, 76 – Jaroměř, 77 – Pardubice – město, 78 – Pardubice (okres), 79 – Rychnov nad Kněžnou, 80 – Semily, 81 – Svitavy, 82 – Polička, 83 – Trutnov, 84 – Ústí nad Orlicí, 85 – Žamberk. V roce 1986 byly nové volební obvody vytyčeny usnesením předsednictva FS ČSSR č. 11/1986 Sb.

13 Šlo o Jaroslava Brabce, ředitele komunálních služeb a později předsedu MěNV, zvoleného do SN za volební obvod Havlíčkův Brod. Byl volen opakovaně ve všech normalizačních volbách. Netýkal se ho proces kooptací a ve federálním parlamentu zasedal až do voleb roku 1990. Srov. APS, DPK, FS 1971–1976, jmenový seznam, Brabec Jaroslav. Dostupné online <https://www.psp.cz/eknih/1971fs/rejstrik/jmenny/sn/ceska/b.htm>.

14 Jedná se o Josefa Jägermanna (KSČ), Antonína Pospíšila (ČSL), Františka Hamouze (KSČ), Jaroslava Pražáka (ČSS), Františka Tesaře (KSČ) a Věroslava Vondrouše (ČSS). František Tesař ovšem nabyl mandátu až po smrti poslance Jana Haruse dne 10. ledna 1968. Zvolen byl v této době za Severočeský kraj.

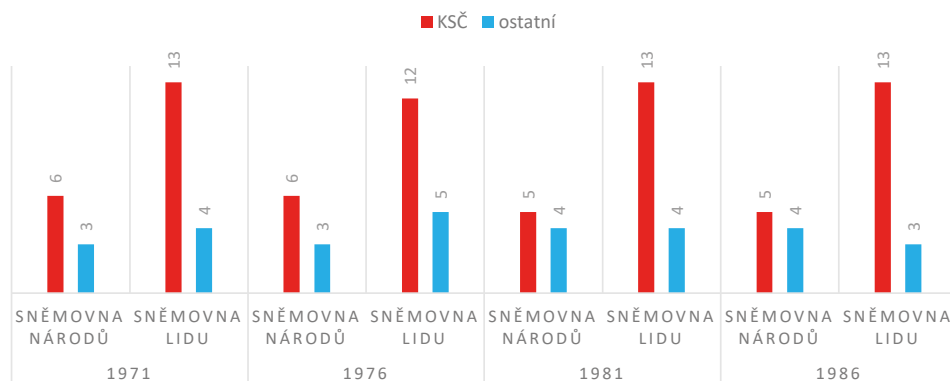
15 O J. Jägermannovi srov. níže.

Graf 1: Zvolení východočeští poslanci podle stranické příslušnosti

Jak je patrné z přechozího grafu, udržovala si ve všech volebních krajích KSČ početní převahu svých poslanců, zvolených do obou komor. Současně se měnil jejich poměr k členům ostatních stran a nestraníkům ve všech normalizačních volbách. Nestraničtí kandidáti byli např. v roce 1976 zvoleni v počtu tří do Sněmovny lidu, zatímco ve stejných volbách ve Sněmovně národů bezpartijní východočeský poslanec zcela chyběl. Lidová strana získala pouze jednou (1971, Sněmovna lidu) dva poslance, ve všech ostatních případech se parlamentní práce účastnil za východní Čechy nejvýše jeden lidovec. Socialisté dosáhli na dva mandáty celkem třikrát (1976, 1981 a 1986, vždy ve Sněmovně národů), jinak měli vždy po jednom zástupci. Poměr komunistů a nekomunistů byl ve Sněmovně lidu podstatně vyšší (často více než trojnásobný) než ve Sněmovně národů, kde se v rámci skupiny východočeských poslanců převaha KSČ často opírala o jediný hlas.

Graf 2: Poměr zvolených komunistických a ostatních poslanců podle komor

Většina poslanců Federálního shromáždění vykonávala svou funkci po více než jedno volební období. Mezi lety 1971 a 1989 bylo pro jediné volební období zvoleno do Sněmovny národů šest poslanců, ve Sněmovně lidu prožilo jediné volební období celkem devět poslanců.¹⁶ Z nich velkou část tvořili poslanci, kteří vykonávali svůj poslanecký mandát po volbách roku 1986. Ve Sněmovně lidu to byli celkem čtyři poslanci, ve Sněmovně národů rovněž čtyři.¹⁷ Průměrná doba výkonu poslaneckého mandátu ve sledované době byla dvě volební období ve Sněmovně národů a 2,34 volebního období ve Sněmovně lidu.

Mezi nejdéle sloužícími poslanci lze jmenovat komunistu Josefa Jägermanna (SL), který včetně uvedeného mandátu v Ústavodárném národním shromáždění ČSR zasedal v československém poválečném parlamentu plných sedm volebních období. Šest volebních období mezi lety 1964 a 1990 zasedal v parlamentu Věroslav Vondrouš (SL, ČSS).¹⁸ Více než pět volebních období odsloužil v parlamentu Antonín Pospíšil (SL, ČSL), který zemřel v průběhu svého šestého mandátu. Plných pět období byli poslanci Jaroslav Brabec (SN, KSČ) a František Tesař (SL, KSČ).¹⁹

Poslankyně a poslanci z hlediska věku

Poslancem obou komor Federálního shromáždění ČSSR se mohl stát pouze československý státní občan, který má právo volit a dosáhl minimálního věku 21 let.²⁰ Horní věkovou hranici zákon neustavil, stejně jako žádné další formální požadavky na procentuální nebo absolutní zastoupení kandidátů na poslance z hlediska pohlaví, profese či dalších charakteristik. Reálně se v systému Národní fronty kandidátky sestavovaly podle stranické a pracovní příslušnosti. Velkou roli v normalizačních volbách však hrála také politická zkušenost, kterou případný nový poslanec mohl mít. Kromě běžných personálních údajů obsahovaly návrhy na poslance dva hlavní body:

16 Již uvedený Antonín Pospíšil zasedal po prvních normalizačních volbách roku 1971 v parlamentu nejkratší dobu, neboť zemřel při výkonu mandátu již v roce 1973.

17 Srov. tabulku v příloze.

18 **Věroslav Vondrouš** (1925–2008) byl členem ČSS, povoláním plánovač (později uváděn jako instruktor) Okresního zemědělského sdružení v přeloučském obvodu. Pocházel z Chotče u Pardubic. Kromě svého působení v celonárodním parlamentu zasedal také mezi lety 1969 a 1971 v České národní radě.

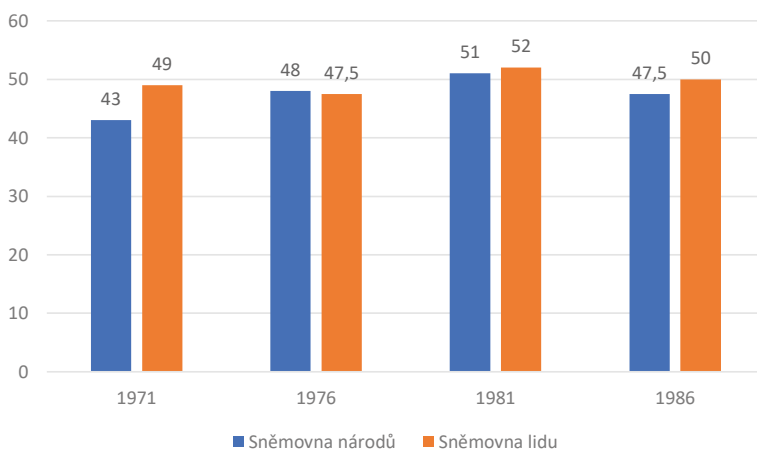
19 **RSDr. František Tesař** (1923–2008) byl vedoucím tajemníkem OV KSČ v Pardubicích v letech 1962–1964, v následujících čtyřech letech pak působil jako severočeský vedoucí tajemník KV KSČ. V průběhu pražského jara musel jako představitel konzervativní části strany svou funkci opustit, nicméně již od roku 1969 zastával znovu funkci vedoucího tajemníka KV KSČ, tentokrát ve Východočeském kraji. XIII. sjezd KSČ v roce 1966 jej zvolil členem ÚV KSČ, následně byl ve své funkci potvrzen i dalšími sjezdy, naposledy XVII. sjezdem KSČ v roce 1986. Byl nositelem Řádu práce (1973), Řádu Vítězného února (1973) a Řádu republiky (1983).

20 Zákon č. 44/1971 Sb. o volbách do Federálního shromáždění, § 4.

politickou spolehlivost a praktickou zkušenost s výkonem veřejné funkce.²¹ Věkové rozložení kandidátů na poslance tak v tomto případě nehrálo větší roli.²²

Průměrný věk poslance se samozřejmě měnil. Ve volbách roku 1971 byl zvolený poslanec Sněmovny národů ve východních Čechách v průměru star 43 let, poslanec Sněmovny lidu 49 let. O pět let později dosahoval člen Sněmovny národů již v průměru věku 50 let, zatímco poslanec druhé komory omládl oproti předchozímu období na 47,5 roku.

Graf 3: Průměrný věk zvolených poslanců FS podle komor

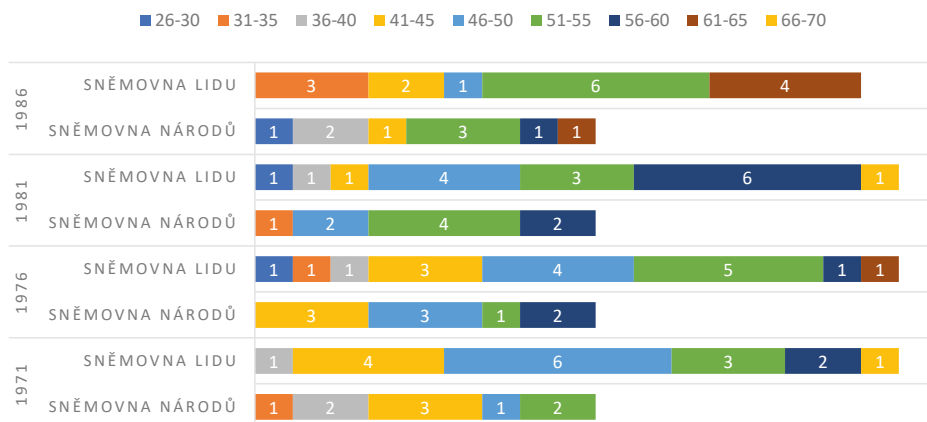

Celkově pak průměrný věk zvoleného východočeského poslance za celé sledované období v obou komorách činil necelých 49 let. V průběhu let nedocházelo k výraznému průměrnému stárnutí kandidátů. Rozdíly se však projevovaly v jednotlivých věkových skupinách a v míře jejich zastoupení mezi zvolenými poslanci.

21 Srov. SOA HK, f. VČ KNV, kart. 456, inv. č. 603, sl. *Návrhy kandidátů do vyšších zastupitelských sborů*. Zatímco materiály jednotlivých poslanců jsou poměrně standardní v rozsahu popisu jejich třídní příslušnosti a zaměstnání, většinu textu zabírají podrobnější popisy jejich veřejného působení v různých funkcích a jejich hodnocení.

22 Ke společenskému hledisku voleb a jejich celkovému pojetí, včetně vytyčených cílů, nejlépe srov. Tomáš VILÍMEK, „*Všichni komunisté do ureň!*“, Praha 2016.

Graf 4: Zastoupení věkových skupin mezi zvolenými poslanci

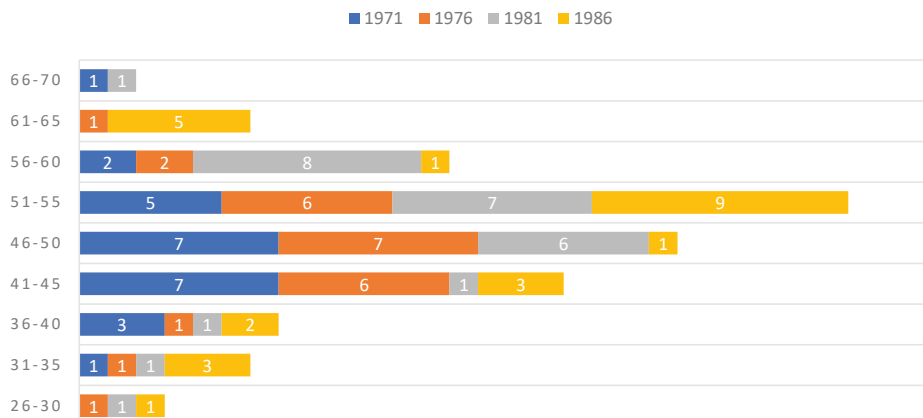

Zprvu (především v roce 1971) dominantní skupina osob ve věku 41–45 let se již o pět let později přesunula do věkové kategorie 46–50 let. V letech osmdesátých pak ve volbách dominovala skupina poslanců ve věku 51–55 let, výrazně přibýlo také poslanců starších 60 let. Důvod, proč nedošlo k výraznějšímu zestárnutí průměrného východočeského poslance ve sledovaném období a proč průměrný poslanecký věk v době zvolení nepřesáhl průměrných 50 let věku, je rovněž ve výraznější fluktuaci zvolených poslanců. Průměrně se o poslanecký mandát při volbách let 1976, 1981 a 1986 ucházelo 29,6 % nových kandidátů ve Sněmovně národů a 26 % nových kandidátů ve Sněmovně lidu.²³ Více než čtvrtinová personální obměna byla navíc umocněna relativně nízkým věkem nově zvolených poslanců. V roce 1976 byl průměrný věk nově zvolených východočeských kandidátů 40 let, o pět let později 46 let a v posledních normalizačních volbách 42 let. Celkem sedm kandidátů na poslance obou komor v letech 1976–1986 bylo mladší než 40 let věku.

Současně v celkovém složení poslanců početně převládaly starší věkové skupiny. Nejpočetnější byla věková skupina 51–55 let, následována poslanci ve věku 46–50 let a 41–45 let. Čtvrtou nejpočetnější skupinu pak tvořili poslanci těsně předdůchodového věku (56–60 let).

23 Ve volbách let 1976–1986 je procentuální vyjádření nových kandidátů, kteří v předchozím volebním období poslanecký mandát za oblast východních Čech ve Federálním shromáždění ČSSR nezastávali, následující: Volby 1976: SN – 22,2 %, SL – 24 %; volby 1981: SN – 22,2 %, SL – 29,5 %; volby 1986: SN – 44,4 %, SL – 25 %. K největší fluktuaci tak došlo v posledních parlamentních volbách komunistického Československa v roce 1986: v obou komorách nastoupilo k parlamentní práci 32 % zcela nových poslanců.

Graf 5: Poslanci podle věkových skupin (1971–1989)

Nejstaršími zvolenými kandidáty byli v roce 1971 Antonín Pospíšil²⁴ (ČSL, Sněmovna lidu) a v roce 1981 Josef Jägermann²⁵ (KSČ, Sněmovna lidu), kteří oba dosáhli svého posledního poslaneckého mandátu ve věku 68 let. Nejmladší zvolenou kandidátkou pak byla v roce 1976 brusička n. p. Tesla Marie Šemberová (bezpartijní, 28 let, Sněmovna lidu).²⁶ Poslankyně patřily obecně mezi průměrně mladší kandidáty ve volbách. Zvoleným poslankyním bylo ve sledovaném období v průměru necelých 45 let.²⁷

Poslankyně a poslanci podle profese

Mezi celkem 48 osobami, které vykonávaly funkci poslanců Federálního shromáždění ČSSR mezi lety 1971–1989, nalézáme nejrozmanitější pracovníky, zaměstnance

24 **Antonín Pospíšil** (1903–1973) byl od roku 1968 až do své smrti předsedou Čs. strany lidové. Poslancem byl již od roku 1948, v letech 1969–1973 kromě Federálního shromáždění zasedal i v České národní radě. Mezi lety 1951 a 1960, a znovu v letech 1969–1971, byl ministrem čs. vlád. Přes svou opatrnou politiku demokratizace v období pražského jara se po srpnové okupaci stal velmi loajálním vůči nastupující normalizační praxi.

25 **Josef Jägermann** (1913–2011) byl jedním z doyenů východočeské skupiny funkcionářů KSČ. Již koncem meziválečného období působil jako předseda okresní i krajské organizace KSČ v Pardubicích. Za války byl vězněn, do parlamentu poprvé usedl v letech 1946–1948, a poté kontinuálně v letech 1960–1986.

26 Rudé právo uvádí ve svém pravidelném přehledu nově zvolených poslanců FS u M. Šemberové věk 29 let, nicméně kandidátka se narodila 27. prosince 1947 a volby proběhly ve dnech 22. a 23. října 1976, kandidátce tak bylo v době zvolení stále 28 let. Srov. Rudé právo, *Poslanci Federálního shromáždění*, 27. 10. 1976, s. 3, a k personáliím M. Šemberové srov. SOA HK, f. VČ KNV, kart. 456, inv. č. 603 sl. *Návrhy kandidátů do vyšších zastupitelských sborů*, volby 1976, Sněmovna lidu FS ČSSR, Šemberová Marie (kandidátský lístek).

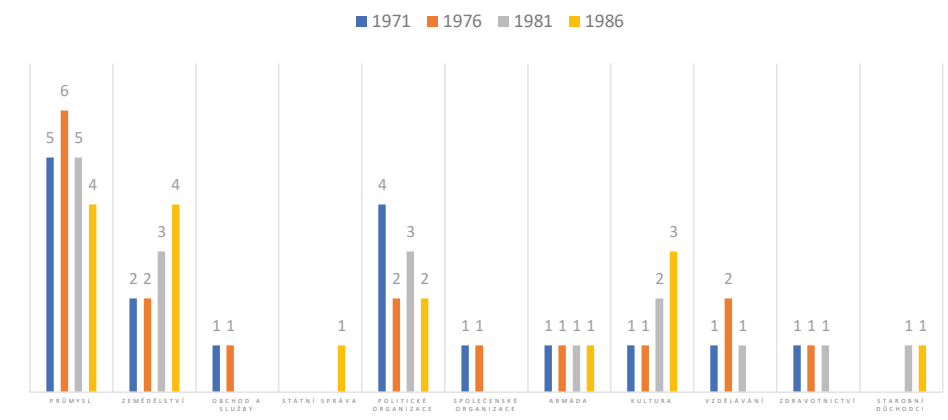
27 V roce 1971 byl průměrný věk zvolených poslankyň 45 let, v roce 1976 44,5 roku, v roce 1981 47 let a v roce 1986 patřily mezi vůbec nejmladší skupinu kandidátů s věkovým průměrem 41,5 roku.

a funkcionáře. Někteří z nich měli za sebou již bohaté zkušenosti s veřejnými funkcemi nejrůznějších úrovních, jiní nastupovali do parlamentu vybaveni především profesními znalostmi.

Poslance lze podle jejich profese dělit několika možnými způsoby. Prvním z nich je odvětví, v němž vykonávali své občanské povolání. Pro účely tohoto přehledu lze vymezit následující kategorie: pracovníci v průmyslu, v zemědělství, v oblasti obchodu a služeb, pracovníci politických organizací,²⁸ pracovníci veřejných společenských organizací,²⁹ pracovníci a funkcionáři státní správy, vojáci z povolání, pracovníci ve zdravotnictví, ve školství a v oblasti kultury. Samostatnou kategorií poslanců jsou pak ti, kteří pobírali v době svého zvolení starobní důchod.

Výběr kandidátů na poslance měl pochopitelně za úkol pokrýt široké spektrum pracovníků, kteří měli zasednout ve Federálním shromáždění. Všechny výše uvedené kategorie pracovníků tak byly jistou měrou v parlamentu zastoupeny. Zajímavé osobnosti i profese mezi poslanci najdeme ve Sněmovně lidu Federálního shromáždění.

Graf 6: Počty zvolených poslanců podle pracovního odvětví v jednotlivých volbách (Sněmovna lidu)

V rámci normalizační ideologie byl tak největší prostor dán pochopitelně pracovníkům v oblasti průmyslu. Ti mezi zvolenými poslanci Sněmovny lidu zaujímali 45,5 % (1971, 1981), 54,5 % (1976) a 36,4 % (1986). V průběhu sledovaného období přibývalo také poslanců, jejichž profesní orientace byla navázána na zemědělství. Jejich zastoupení mezi zvolenými poslanci dosáhlo 18,2 % (volby 1971 a 1976)

28 V této kategorii jsou evidováni placení zaměstnanci a funkcionáři např. okresních a krajských výborů KSČ nebo jiných stran Národní fronty.

29 Tato kategorie zahrnuje zaměstnance a funkcionáře organizací, které byly samozřejmě součástí Národní fronty, ale nešlo přímo o politické strany. Patří sem např. Svaz československo-sovětského přátelství, Revoluční odborové hnutí atp.

a postupně gradovalo na 27,3 % (1981) a 36,4 % (1986). Postupný procentuální nárůst získali v normalizačních volbách také pracovníci v kultuře (9 % v letech 1971 a 1976, 18,2 % v roce 1981 a 27,3 % v roce 1986). Naopak překvapivým se může jevit pokles poslanců, kteří vykonávali politickou funkci. Zatímco v roce 1971 představovali celkem 36,4 % a roce 1981 27,3 % zvolených východočeských poslanců, ve volebních letech 1976 a 1986 bylo jejich zastoupení „pouze“ 18,2%.

Všechna ostatní odvětví lze považovat za doplňková, neboť jejich reprezentanty byl často jeden poslanec, nejvýše dva. Navzdory zažitým tvrzením o stárnutí normalizační garnitury byli z východočeských kandidátů zvoleni v normalizačních volbách pouze dva starobní důchodci.³⁰ Zdravotnické profese zastupoval v prvních třech normalizačních volbách jediný bezpartijní kandidát, lékárník Zdeněk Macháček.³¹ Řady východočeských poslanců doplnily také dvě významné osobnosti ČSLA. Prvním byl náměstek ministra národní obrany ČSSR genpor. Jozef Remek (KSČ, zvolen v letech 1971 a 1976),³² druhým pak velitel protivzdušné obrany státu genpor. Jaroslav Matyáš (KSČ).³³ V oblasti kulturní se mezi východočeskými poslanci objevily rovněž významné osobnosti své doby. Ve všech čtyřech normalizačních volbách byl poslancem Sněmovny lidu dr. Jan Zelenka (KSČ), dlouholetý ředitel Československé televize.³⁴ Oblasti kultury a umění byly rovněž ve Sněmovně lidu zastoupeny vynikajícím

30 V roce 1981 byl jako důchodce na kandidátní listině veden již zmíněný Josef Jägermann (šlo o jeho poslední kandidaturu), v roce 1986 byl jako penzista představen kandidát Věroslav Vondrouš, který ve Federálním shromáždění vydržel až do voleb roku 1990.

31 **PhMr. Zdeněk Macháček** byl lékárníkem v OÚNZ Svitavy. Za tento obvod také kandidoval v letech 1971–1981.

32 **Genpor. Jozef Remek** (1927–2002) byl generál ČSLA slovenské národnosti, otec budoucího prvního čs. kosmonauta Vladimíra Remka. V letech 1969–1973 byl velitelem v Hradci Králové, do hodnosti generálporučíka byl povýšen v roce 1974. Náměstkem ministra národní obrany byl v letech 1973–1988. XV. sjezdem KSČ byl zvolen za kandidáta ÚV KSČ, kterým zůstal až do Sametové revoluce.

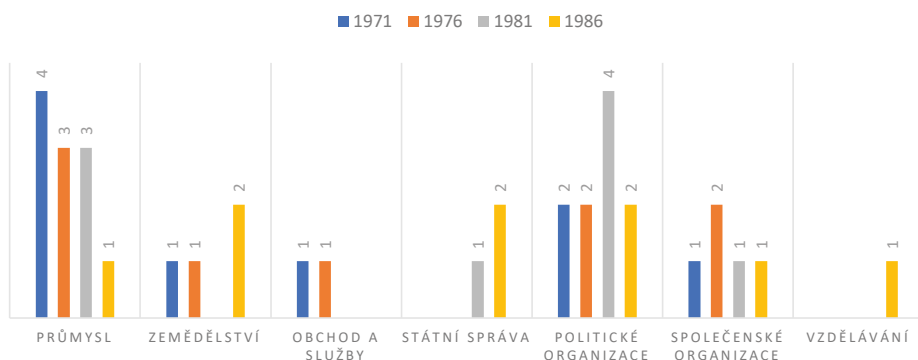
33 **Genpor. Ing. Jaroslav Matyáš** (1933–2014) byl do hodnosti generálporučíka povýšen roku 1979. Po Jozefu Remkovi se stal velitelem 10. letecké armády v Hradci Králové, které velel až do roku 1983. Po roce 1985 se stal velitelem Protivzdušné obrany státu ČSLA. V parlamentu zasedal až do voleb roku 1990.

34 **Doc. PhDr. Jan Zelenka, CSc.**, (1923–1998), pocházel z východočeského Ústí nad Orlicí. Po novinářském působení ve *Večerníku Praha* a *Československé tiskové kanceláři* byl v letech 1969–1989 ústředním ředitelem *Československé televize*. Je spojen s normalizačními čistkami v ČsT a celkovým podřízením televizního vysílání normalizačnímu vedení státu. Ředitelem ČsT byl do června 1989, na poslanecký mandát rezignoval pod tíhou nastalých politických změn v prosinci 1989. Nositel Řádu práce (1973) a Řádu Vítězného února (1983).

varhaníkem a pedagogem doc. Václavem Rabasem.³⁵

Východočeští poslanci Sněmovny národů vzhledem ke svému nižšímu počtu nepochybně pokrývali menší množství pracovních oborů, jakkoli nastolený trend podpory pracovníků v průmyslu a politických funkcionářů je patrný i u nich.

Graf 7: Počty zvolených poslanců podle pracovního odvětví v jednotlivých volbách (Sněmovna národů)

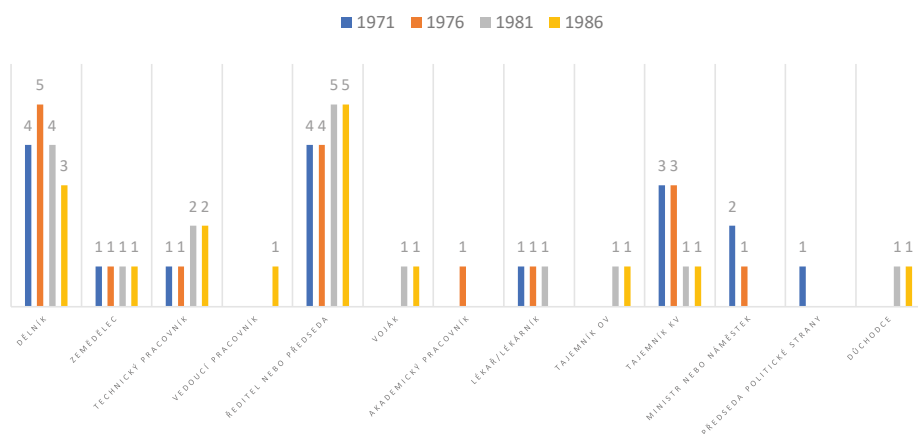
Některé trendy v zastoupení jednotlivých profesních odvětví se v průběhu sledovaného období odlišují od Sněmovny lidu. V prvé řadě je patrný postupný úbytek poslanců, jejichž profese byla spojena s průmyslem. Zatímco v roce 1971 tvořili 44,4 % zvolených východočeských poslanců, v letech 1976 a 1981 zaujímali „pouze“ třetinu míst, a v roce 1986 byl pracovníkem v oblasti průmyslu již jen jeden východočeský poslanec Sněmovny národů. Druhou stabilní strukturou byli logicky zástupci a funkcionáři politických stran. Ti byli standardně mezi poslanci sněmovny dva, pouze při volbách roku 1981 se jejich zastoupení zdvojnásobilo. Mezi východočeskými poslanci Sněmovny národů po celé sledované období absentují zástupci zdravotnických, kulturních a uměleckých profesí, žádný z poslanců nebyl důstojníkem ČSLA ani starobním důchodcem. Mezi nejvýznamnější politické osobnosti sněmovny patřil bezesporu Josef Kempný, jedna z opor normalizační politiky, který v letech

35 **Doc. Václav Rabas** (1933–2015) absolvoval Hudební fakultu AMU, v letech 1962–1971 byl vedoucím sboru pardubického krematoria. Byl rovněž zakladatelem a prvním ředitelem pardubické konzervatoře (1978). Habilitoval se v oboru varhanní hry na pražské AMU v roce 1977. Kandidoval ve volbách 1976–1986 za volební obvod Pardubice-město. V prosinci 1989 na svůj poslanecký mandát rezignoval. V roce 1989 byl jmenován národním umělcem.

1981–1989 vykonával také funkci předsedy České národní rady.³⁶

Druhý možným hlediskem, které může charakterizovat rozdělení poslanců podle jejich pracovního oboru, je specifikace podle vykonávané profese a pracovního zařazení. Na základě profilu jednotlivých východočeských poslanců je lze rozdělit do následujících kategorií: dělník,³⁷ zemědělec,³⁸ technický nebo administrativní pracovník, vedoucí pracovník,³⁹ ředitel nebo předseda,⁴⁰ pedagog, voják, akademický pracovník, lékař nebo lékárník, politický tajemník nebo předseda okresní úrovně, politický tajemník nebo předseda krajské úrovně, politický tajemník nebo předseda ústřední úrovně, ministr nebo náměstek ministra, předseda politické strany či, jako v předchozím případě, starobní důchodce.

Graf 8: Poslanci Sněmovny lidu podle profese

Z uvedeného grafu je patrné, že při volbě kandidátů na poslance za východočeskou oblast dostali ve velkém přednost řídící pracovníci, kteří měli zkušenost s jednáním ve velkých kolektivech, a kteří nesli velkou zodpovědnost. Kategorie ředitelů a předsedů

36 **Prof. Ing. Josef Kempný, CSc.**, (1920–1996), byl v listopadu 1968 zvolen tajemníkem ÚV KSČ, do té doby zastával čtyři roky funkci předsedy MěNV v Ostravě. Mezi lety 1969–1970 byl po federalizaci krátce předsedou vlády České socialistické republiky a místopředsedou vlády ČSSR. Ve Federálním shromáždění zasedal v letech 1981–1989, ve stejné době byl předsedou České národní rady. Byl nositelem mnoha řádů a ocenění.

37 Myšlena je dělnická profese bez specifikace oboru a jakékoli vyšší funkce.

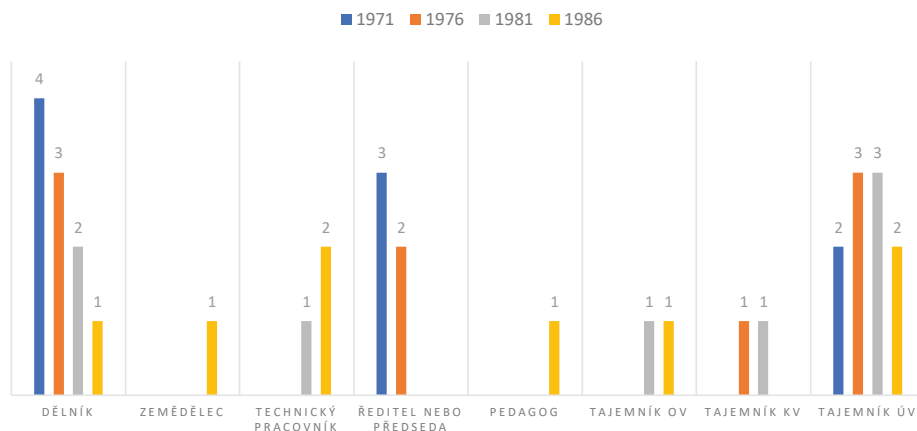
38 Obecně pracovníci JZD, STS, státních statků apod., bez řídících funkcionářů a technickohospodářských pracovníků.

39 Tato kategorie zahrnuje např. vedoucí dílny nebo výrobního úseku, mistry apod. Nejedná se o ředitele závodu nebo předsedy organizací.

40 V této kategorii jsou zahrnuty osoby, mající řídící funkci a odpovědnost. Jedná se tak stejně o předsedy národních výborů, ředitele škol i ředitele výrobních jednotek či předsedy JZD.

byla ve všech sledovaných volbách hojně zastoupena (v roce 1971–1981 tvořili celkem 29,4 %, ve volbách roku 1986 dokonce 31,3 % všech zvolených kandidátů do Sněmovny lidu za východní Čechy). I zde významnou roli hráli mezi poslanci dělníci, kteří představovali v jednotlivých letech 29,4 % (1971), 23,5 % (1976), 17,6 % (1981) a 18,8 % (1986) zvolených poslanců sněmovny.⁴¹ Politické vedoucí funkce na krajské úrovni zastávali poslanci Josef Jägermann (předseda KV SČSP, 1976) a František Tesař (vedoucí tajemník KV KSČ), či Vladimír Šimek (předseda KV ČLS, 1986).⁴² Ve vládních postech působili Jozef Remek (náměstek ministra národní obrany, 1976) a František Hamouz (místopředseda vlády, 1971).⁴³

Graf 9: Poslanci Sněmovny národů podle profese

Ve sněmovně národů s menším zastoupením východočeských poslanců dominovaly především skupiny dělníků, ředitelů nebo předsedů a tajemníků ústředních výborů.

41 V roce 1986 se ovšem počet zvolených východočeských poslanců ve Sněmovně lidu snížil ze 17 na 16, takže procentuální nárůst oproti roku 1981 reálně představuje úbytek jednoho dělnického poslance.

42 **Ing. Vladimír Šimek** (1936–1991) byl poslancem České národní rady a Federálního shromáždění již v letech 1969–1971. V roce 1973 nastoupil do Sněmovny lidu jako náhradník za Antonína Pospíšila. Na poslanecký mandát rezignoval v lednu 1990. V letech 1986–1988 byl ministrem bez portfeje ve vládě České socialistické republiky (vláda J. Korčáka, L. Adamce a F. Pitry). Srov. APS, DPK, Vláda české socialistické republiky 1986–1990 (dostupné online: <https://www.psp.cz/eknih/1986cnr/rejstrik/vlada.htm>).

43 **František Hamouz** (1919–1985) byl dlouholetým členem a funkcionářem KSČ. V letech 1959–1963 náměstek ministra zahraničního obchodu, následně v letech 1963–1968 (a krátce mezi lety 1969–1970) zastával post ministra zahraničního obchodu ČSSR. Od roku 1970 po šest let působil jako náměstek předsedy federální vlády. V čs. parlamentu zasedal od roku 1964. V roce 1976 již do Federálního shromáždění nekandidoval. Byl nositelem Řádu práce (1969) a Řádu vítězného února (1979).

Zastoupení dělníků ve sněmovně každým rokem klesalo. Zatímco v roce 1971 tvořili 44,4 % zvolených poslanců, v posledních normalizačních volbách byli zastoupeni již jen jediným poslancem (tj. 11,1 %). Podíl poslanců, pracujících v technických a administrativních pozicích, zemědělství či školství, byl po celou dobu čistě symbolický. Ani okresních a krajských funkcionářů mezi poslanci nebylo mnoho. Významně se na skladbě skupiny východočeských poslanců Sněmovny národů podíleli ústřední tajemníci (v letech 1976 a 1981 až třetinou zvolených poslanců). Mezi tyto osobnosti se zkušeností z centrální politiky patřili Josef Andrš (tajemník ÚV ČLS),⁴⁴ již zmiňovaný Josef Kempný (tajemník ÚV KSČ) nebo Josef Trejbal (předseda ústředního výboru odborové organizace).⁴⁵

Z hlediska profesního zařazení poslanců obou sněmoven lze dodat, že nezanedbatelný byl také podíl vysokoškolsky vzdělaných osob mezi východočeskými poslanci. Ve Sněmovně národů působilo v letech 1971–1989 celkem pět absolventů vysokých škol (tj. 29,4 %), ve Sněmovně lidu pak deset (tj. 32,3 %).⁴⁶

Normalizační poslanci po listopadu 1989

Sametové revoluce se ve své funkci dočkalo 16 poslanců Sněmovny lidu a devět poslanců Sněmovny národů. Někteří z nich na svůj poslanecký mandát rezignovali již v prosinci 1989 pod tlakem nastalých společenských a politických změn, především pak na základě kooptačního zákona.⁴⁷ Patřili mezi ně ve Sněmovně lidu Jan Jirásek (KSČ, rezignoval 28. 12.), Václav Rabas (bezp., 13. 12.), a Jan Zelenka (KSČ, 19. 12.), ve Sněmovně národů Josef Kempný (KSČ, 19. 12.)⁴⁸ a Zdeněk Sytný (KSČ, 28. 12.).

Další část poslanců starého Federálního shromáždění rezignovala v lednu 1990 v součinnosti s probíhajícími kooptacemi. V lednu podali demisi na svůj mandát

44 **JUDr. Josef Andrš** (1932–2007) byl východočeský rodák a člen ČSL. V letech 1973–1977 byl vedoucím sekretariátu ÚV ČLS, poté až do roku 1989 ústřední tajemník této strany. Do Federálního shromáždění byl zvolen v letech 1976, 1981 a 1986, na svůj mandát rezignoval v rámci kooptací v lednu 1990.

45 **Ing. Josef Trejbal** (1935–2023) byl člen KSČ, ve Federálním shromáždění zasedal až po roce 1986, kdy byl zvolen poslancem na volební obvod Svitavy. Rezignoval na mandát v rámci kooptací v lednu 1990. V době zvolení působil jako předseda ÚV odborového hnutí.

46 V rámci této statistiky je započítáno i vyšší politické vzdělávání, v dané době legitimní součást vysokoškolského systému. Titul doktora sociálně-politických věd používali např. František Tesař nebo Jan Jirásek.

47 Zákon č. 183/1989 Sb. o volbě nových poslanců zákonodárných sborů ze dne 28. 12. 1989 (tzv. kooptační zákon). V čl. 1 odst. 1 je uvedena možnost bez voleb obsadit funkci poslance v případě, že se uprázdní. Všichni uvádění východočeští poslanci na svůj mandát rezignovali, nikdo nebyl odvolán.

48 Předsednictvo sněmovny však přijalo rezignaci J. Kempného až 20. prosince 1989. Srov. APS, DPK, *Federální shromáždění ČSSR 1986–1990*, Sněmovna národů, jmenný seznam, Kempný, Josef. Dostupné online: <https://www.psp.cz/eknih/1986fs/rejstrik/jmennyy/sn/ceska/k.htm>.

poslanci Sněmovny lidu Slavoj Brokeš (KSČ, 30. 1.), Hana Králíčková (KSČ, 23. 1.), Věra Stuchlíková (KSČ, 30. 1.), František Tesař (KSČ, 16. 1.) a Jaroslav Venhauer (KSČ, 30. 1.).⁴⁹ Ze Sněmovny národů v lednu 1990 rezinovali poslanci Josef Andrš (ČLS, 24. 1.), Hana Dýčková (KSČ, 18. 1.) a Josef Trejbal (KSČ, 29. 1.). Část východočeských poslanců v rámci kooptací neodstoupila a zůstala ve Federálním shromáždění až do konce mandátu, tedy do voleb roku 1990. Byli jimi ve Sněmovně lidu Marie Dymáčková (KSČ), Jan Flídr (KSČ), Jaroslav Matyáš (KSČ), Věra Petrželková (KSČ), Hana Pleskotová (KSČ), Dobromila Vávrová (KSČ) a Věroslav Vondrouš (KSČ). Ve Sněmovně národů řádně dokončili svůj poslanecký mandát Irena Balánová (bezp.), Jaroslav Brabec (KSČ), Vítězslava Klůzová (ČSS) a Ladislav Dvořák (ČSS). Svůj mandát v řádném čase tak dokončilo 43,8 % východočeských poslanců Sněmovny lidu a 44,4 % poslanců Sněmovny národů.

Dodejme ještě pro úplnost, že konec normalizačního parlamentu neznamenal nutně konec politické kariéry všech bývalých poslanců. Část normalizačního Federálního shromáždění byla politicky aktivní i po roce 1989. Mezi nimi jmenujme např. Ladislava Dvořáka, porevolučního předsedu ČSS (1991–1993), který se do Federálního shromáždění ČSFR ještě krátce vrátil mezi červnem a prosincem 1992 (kandidoval za Liberálně sociální unii), a který byl mezi prosincem 1989 a červnem 1990 rovněž krátce ministrem, pověřeným řízením Federálního cenového úřadu ČSFR. V regionální politice se pak angažovali např. Václav Frynta (zastupitel Týniště nad Orlicí za KDU-ČSL), Vítězslava Klůzová (zastupitelka Smiřic za ČSSD, resp. SPOZ), či Dobromila Vávrová (zastupitelka Police nad Metují za KSČM).

Závěr

Poslanci Federálního shromáždění ČSSR zvolení v letech normalizace ve Východočeském kraji představovali pestrout směsici politických osobností. Z naznačených celkových proměn lze usuzovat na některé závěry. Normalizační politika byla i v oblasti výběru kandidátů na poslance postavena na stabilitě a spolehlivosti. Většina zvolených poslanců byla buď pracovními kádry, nebo zkušenými a politicky prověřenými funkcionáři různých úrovní. Patrná je rovněž prokazatelná diskontinuita mezi osazenstvem Národního shromáždění a Federálního shromáždění československého státu. Pouze šest poslanců Sněmovny lidu zasedalo již v Národním shromáždění před rokem 1968, mezi poslanci Sněmovny národů nebyl dokonce žádný takový poslanec.

49 **Jaroslav Venhauer** (*1942) představoval ve Federálním shromáždění zástupce dělnických profesí. Ve Sněmovně lidu zasedal od roku 1971 a profesí byl horníkem v dole *Jan Šverma* v Žacléři. Zvolen byl vždy za volební obvod Trutnov. Zajímavostí je, že právě proti tomuto kandidátovi Národní fronty podal svou nezávislou kandidaturu v témže volebním obvodu roku 1986 Pavel Wonka.

Také fluktuace poslanců nebyla ve východočeské oblasti ničím neobvyklým a pověstné zastarávání normalizačních elit se projevovalo pouze u těch, kteří v parlamentu strávili více než dvě funkční období. Naopak noví poslanci, zvolení na kandidátce Národní fronty v jednotlivých letech, celkový věkový průměr obou sněmoven omlazovali. Ani stranická příslušnost nebyla mezi zvolenými kandidáty pevně ustanovena; podíl nekomunistů mezi východočeskými poslanci byl ve všech volbách proměnlivý.

Skupina východočeských poslanců Federálního shromáždění ČSSR představuje zajímavý statistický vzorek, který by bylo dále vhodné komparovat s jinými regiony tehdejšího státu a celostátní statistikou. Také podrobnější analýza složení České a Slovenské národní rady coby regionálních parlamentů by jistě vytvořila vhodný soubor dat pro další zpracování. V budoucích výzkumech bude rovněž nutné věnovat větší pozornost i tématu samotného výběru kandidátů na poslance v prostředí Národní fronty a jejích složek, především pak KSČ. Tento politický výběr se ukazuje jako velmi specifický pro celé období komunistického režimu v Československu, lze však očekávat výrazné rozdíly mezi 50. a 60. lety a epochou normalizace, v níž byl mechanismus výběru vhodných kandidátů formulován podle některých odlišných kritérií. Rovněž by bylo vhodné specifikovat jednotlivé složky, které se na výběru kandidátů podílely, a jejich konkrétní roli v tomto mechanismu, a to jak na celostátní, tak na regionální úrovni. To už však přesahuje možnosti, které si klade za cíl tato studie.

Tab. 1: Východočeskí poslanci Sněmovny lidu FS podle výkonu funkce a volebních let

Jméno	narození	strana	ÚNS		NSI		NS II		NS III		NS IV		FS I		FS II		FS III		FS IV		FSV
			1946	1948	1948	1954	1954	1960	1960	1964	1964	1968	1969	1971	1971	1976	1976	1981	1981	1986	
Brokeš Slavoj, Ing.	10.06.1933	KSČ																			r90
Dymáčková, Marie	30.08.1932	KSČ																			*
Flidr Jan, Ing.	14.10.1951	KSČ																			*
Hamouz František	15.08.1919	KSČ																			
Jägermann Josef	26.01.1913	KSČ																			
Jánská Květomila	19.02.1922	KSČ																			
Jirásek, Jan, RSDr.	24.12.2024	KSČ																			r89
Králičková Hana	16.05.1934	KSČ																			r90
Kubrt Karel	23.02.1927	KSČ																			
Lefterová Drahomíra	24.10.1927	KSČ																			
Lněnička Václav	11.09.1927	KSČ																			
Macháček Zdeněk, PhMr.	24.10.1920	Bezp.																			
Matyáš Jaroslav, gen.por. Ing.	13.03.1933	KSČ																			*
Pešek Vladimír	11.11.1926	KSČ																			
Petrželková, Věra	12.08.1950	KSČ																			*
Pleskotová, Hana	27.01.1953	KSČ																			*
Pospíšil Antonín	10.06.1903	ČLS													†						
Pražák Jaroslav	04.09.1911	ČSS																			
Prchal Josef	27.11.1925	KSČ																			
Rabas Václav, doc.	14.08.1933	Bezp.																			r89
Remek Jozef, genmjr.	29.04.1927	KSČ																			
Samíková Zdenka	23.06.1920	KSČ																			
Seldlová Věra	25.04.1924	KSČ																			
Stuchlíková Věra, Ing.	28.12.1944	KSČ																			r90
Šemberová Marie	27.12.1947	Bezp.																			
Šimek Vladimír, Ing.	20.05.1936	ČSL														N					
Tesař František, RSDr.	20.08.1923	KSČ										N									r90
Vávrová Dobromila	12.01.1932	KSČ																			*
Venhauer Jaroslav	14.02.1942	KSČ																			r90
Vondrouš Věroslav	02.05.1925	ČSS																			*
Zelenka Jan, doc. PhDr., CSc.	05.12.1923	KSČ																			r89

Tab. 2: Východočestří poslanci Sněmovny Národů FS podle výkonu funkce a volebních let

Jméno	narození	strana	FS I		FS II		FS III		FS IV		FSV	
			1969	1971	1971	1976	1976	1981	1981	1986	1986	1990
Andrš Josef, JUDr.	16.05.1932	ČSL										r90
Andrýs Ján	18.12.1927	Bezp.										
Balánová, Irena	01.04.1949	Bezp.										*
Brabec Jaroslav	20.10.1930	KSČ										*
Doležalová Kamila	16.06.1930	KSČ										
Dýčková, Hana	09.11.1955	KSČ										r90
Fassati Miroslav	09.10.1925	ČSS					N					
Frynta Václav	20.03.1936	ČSL										
Hurdálek Ladislav	24.05.1931	KSČ										
Kačírek Bedřich, RSDr.	24.07.1923	KSČ										
Kempný Josef, prof. Ing., ČSc.	19.07.1920	KSČ										r89
Klůzová Vítězslava	09.05.1946	ČSS										*
Ladislav Dvořák, Ing.	08.08.1943	ČSS										*
Řídká Zdenka	05.05.1926	ČSS										
Sedláček Jan	08.02.1920	ČSS					†					
Sytý Zdeněk	28.05.1932	KSČ										r89
Trejbal, Josef, Ing.	09.03.1935	KSČ										r90

Legenda k tab. 1 a 2:

*	poslanec vykonával v daném volebním období poslanecký mandát
r89	poslanec zůstal ve FS až do voleb roku 1990
r90	poslanec rezignoval na svůj mandát v prosinci 1989
†	poslanec rezignoval na svůj mandát v lednu 1990
N	poslanec zemřel v průběhu výkonu poslaneckého mandátu
	náhradník se stal poslancem za zemřelého poslance v daném obvodu

KANDIDÁT NÁRODNÍ FRONTY ZA VÝCHODOČESKÝ KRAJ

do Sněmovny lidu FS
ve volebním obvodu č. 72
Chrudim

Josef JÄGERMAN

26. 1. 1913
v důchodu
bytem Pardubice,
Třída míru 71
člen KSČ

Původním povoláním úředník. Za okupace byl vězněn. Od roku 1945 vykonával různé politické funkce.

Je předsedou KV SČSP a poslancem Sněmovny lidu FS. Funkci poslanca vykonává od roku 1946.

Zkušený politický a veřejný funkcionář, má mezi lidmi autoritu. Je nositelem státních vyznamenání, Řádu Vítězného února, Řádu práce a Za zásluhy o výstavbu.

Obr. 1: Kandidátní list J. Jägermanna, volební obvod Chrudim (Sněmovna lidu, 1971). SOA Hradec Králové, f. VČ KNV, kart. 456, inv. č. 603.

Autor | Author

Tomáš Hradecký

Filozofická fakulta

Univerzita Hradec Králové

Náměstí Svobody 331

500 03 Hradec Králové III

tomas.hradecky@uhk.cz

ORCID: 0000-0002-4488-2266

PhDr. Bc. Tomáš Hradecký, Ph.D. (* 1984) je historik československých dějin v období po druhé světové válce. Specializuje se na dějiny komunistického režimu v Československu, především na politický aparát KSČ, národní výbory, mechanismus voleb, parlamentarismus a regionální politické elity. Publikoval také několik textů k otázce severočeské ho pohraničí mezi lety 1945–1948.

Historia Aperta published by Philosophical Faculty University of Hradec Králové.

ISSN 2788-0702 (Print) ISSN 2788-0710 (Online)

Platinum / Diamond Open Access model.

Articles published in Historia Aperta are licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Summary

This study provides a statistical analysis of the personnel composition and changes within the group of deputies of the Federal Assembly of the Czechoslovak Socialist Republic (Federální shromáždění Československé socialistické republiky; FS ČSSR) who were elected in the East Bohemian Region during the normalization period. It focuses on four election terms: 1971, 1976, 1981, and 1986. The analysis examines deputies of the House of People (Sněmovna lidu; SL) and the House of Nations (Sněmovna národů; SN) based on their political careers, party affiliation, age structure, professional orientation, and length of mandate. The study primarily draws on archival sources, particularly from the holdings of the State Regional Archive in Hradec Králové and the Archive of the Chamber of Parliament of the Czech Republic. The Federal Assembly, established in 1969, was bicameral, with the SL representing citizens based on population and the SN ensuring parity representation of the Czech and Slovak Socialist Republics. In the East Bohemian Region, 9 deputies were elected to the SN and 17 (later 16 in 1986) deputies to the SL in each election. In total, 48 individuals were elected from the East Bohemian Region between 1971 and 1986 (31 to SL, 17 to SN).

The Communist Party of Czechoslovakia (Komunistická strana Československa; KSČ) held a dominant position. Out of the 48 deputies, 32 were members of the KSČ, 7 were members of the Czechoslovak Socialist Party (Československá strana socialistická; ČSS), 4 belonged to the Czechoslovak People's Party (Československá strana lidová; ČSL), and 5 were non-partisan. The ratio of Communists to other deputies varied slightly across elections and chambers; the KSČ's dominance was more pronounced in the SL than in the SN. The onset of normalization brought significant personnel changes. Almost none of the East Bohemian SN deputies elected after 1971 had prior experience in the National Assembly before 1968 or in the co-opted FS (1969–1971). Continuity was slightly higher in the SL (6 deputies had experience from the pre-1968 National Assembly). Most deputies served more than one term. The average length of mandate was 2 terms in the SN and 2,34 terms in the SL. There were also long-serving deputies (e.g., Josef Jägermann – 7 terms including the Constituent National Assembly 1946–1948, Věroslav Vondrouš – 6 terms). The average age of an elected deputy was around 49 years. Despite the presence of long-serving deputies, the parliamentary group as a whole did not age significantly. This was due to relatively high turnover – in each election (except 1971), an average of 26–30 % were new candidates, whose average age was lower (40–46 years). The youngest elected deputy was 28, the oldest was 68. Women were, on average, slightly younger (45 years). Candidate lists were compiled to represent various professions. The SL was dominated by workers from industry (up to 54,5 %), although their share decreased towards the end of the period, while the share of workers from agriculture and culture increased. The proportion of political functionaries in the SL tended to decrease. In the SN, there was a noticeable decline in the representation of industrial professions and stable representation of political functionaries. Representatives from healthcare, culture, or the military were absent. Deputies included prominent officials (Josef Kempný, Jan Zelenka) and generals (Jozef Remek, Jaroslav Matyáš). In terms of job roles, managers (directors, chairpersons), workers, and (especially in the SN) secretaries of central committees were strongly represented. The proportion of individuals with university education was not negligible (around 30 %). Of the 25 East Bohemian deputies serving in November 1989, a significant number resigned in December 1989 and January 1990 in connection with the co-optations. Approximately 44 % of the deputies completed their mandates regularly until the elections in June 1990. Some former deputies remained politically active even after 1989. The study shows that the selection of East Bohemian deputies to the FS during the normalization period aimed for politically reliable and vetted cadres, often with managerial experience. Despite efforts towards stability, there was regular turnover of more than a quarter of the deputies, which prevented significant aging of the body. The composition of deputies reflected the regime's ideological priorities (emphasis on industry, later also agriculture) and the leading role of the KSČ, although the ratios of non-communist parties and non-partisans were not fixed. The author emphasizes the need for further research, particularly comparisons with other regions and a more detailed analysis of the candidate selection mechanism within the National Front.

Recenze | Reviews

Pavel MAREK – Petr VOREL (edd.), *Pernštejnové v evropských dějinách*, Červený Kostelec: Pavel Mervart 2023, 327 s. ISBN: 978-80-74-65-633-0.

Kolektivní monografie vznikla v rámci aktivity vědeckých týmů Pavla Marka a Petra Vorla na Univerzitě Pardubice a byla vydána u příležitosti symbolického výročí třiceti let od konání výstavy a vědecké konference *Pernštejnové v českých dějinách*.¹ V úvodu, který připravil Pavel Marek, autoři nastínili cíle a smysl vzniku této publikace. Hlavním cílem je ukázat, kam se bádání o rodu zubří hlavy posunulo, a zároveň kladou důraz na mezioborovou spolupráci se specialisty z různých vědních oborů. Proto mezi autory monografie najdeme také historiky umění, kulturního historika nebo odborníci na staré tisky. Jak už napovídá název knihy, autoři zajímá především orientace rodu na různé zahraniční kulturní vlivy (zejména románské), propojení s evropskou šlechtou a císařským dvorem a konečně přenos těchto kulturních vlivů do českého prostředí. Autoři identifikovali hlavní složky kulturního přenosu: literaturu, módu, umění a architekturu, z nichž některé korespondují s tematickým zaměřením jednotlivých kapitol knihy. Dalším cílem recenzované monografie je představit okolnosti navazování vztahů Pernštejnského rodu se zahraniční šlechtou (především španělskou a italskou) a způsoby přenosu kulturních vlivů. Většina kapitol se věnuje období přelomu 16. a 17. století, některé však časový rámec překračují oběma směry.

Knihy je strukturována do dvou větších oddílů: *I. Ve službách království, Habsburků a vlastního pokolení* a *II. Reprezentace rodu: Pernštejnové jako zprostředkovatelé kulturních vlivů, mecenáši umění, sběratelé*. Monografie je dále členěna do deseti kapitol. První kapitola Petra Vorla nepřináší mnoho nových poznatků, spíše shrnuje autorovy dosavadní závěry k tématu cesty Viléma z Pernštejna do Itálie roku 1452 a často se vrací ke konferenci proběhlé před třiceti lety. Tato studie se zároveň věnuje nejstaršímu období, jež monografie pokrývá.

Druhá kapitola Vítězslava Prchala se výrazně vymyká stylistickému i obsahovému rámci ostatních kapitol této monografie. Jako jediná je uvedena úvodní citací a vyznačuje se velmi propracovanou historiografickou metodologií. Ostatní kapitoly se teorií a metodologií zabývají jen okrajově, zaměřují se především na konkrétní problém nebo pramen, který studují. Na rozdíl od nich je Prchalova kapitola především teoretická – zabývá se konceptem bezpečnostního prostoru jako možností interdisciplinárního přístupu v současné vědě. Po představení tohoto konceptu následuje část, v níž autor uplatňuje daný rámec na studium Pernštejnského dominia v 16. století. Studie tak přináší řadu podnětných myšlenek, které mohou být inspirativní

1 Petr VOREL (ed.), *Pernštejnové v českých dějinách. Sborník příspěvků z konference konané 8.–9. 9. 1993 v Pardubicích*, Pardubice 1995.

i ve světle současné debaty o bezpečnosti. Zároveň autor přichází s odvážným přirovnáním dominance oprávněnosti obrany před útokem v průběhu věků, k tzv. dlouhému trvání (*longue durée*) Fernanda Braudela.² Z těchto důvodů by snad bylo vhodnější publikovat studii samostatně, neboť svou povahou do této kolektivní monografie plně nezapadá, a zároveň otevírá prostor k odborné diskuzi.

Třetí kapitola Marie Ryantové je fakticky edicí pramene, již předchází přibližně sedmistránková studie objasňující historický kontext. Jedná se o tištěnou zprávu o vojenských zásluhách Jana z Pernštejna a o využití jeho vlastního vynálezu tzv. „*pernštejnské petardy*“. Vzhledem k tomu, že jde o edici pramene, kapitola se rovněž výrazně vymyká charakteru ostatních příspěvků, byť tematicky i chronologicky zapadá do cílů publikace.

Od čtvrté kapitoly, jejíž autorem je Pavel Marek, působí monografie celistvěji a jednotlivé kapitoly na sebe tematicky navazují. Celým příběhem se jako nit vine mozaika vztahů Pernštejnů se španělskými rody usazenými v Itálii a mocensko-politické prostředí této doby. Když Josef Janáček psal o tzv. „*Pernštejnském salonu*“, předpokládal vazby perštejnských šlechticů především na španělské diplomaty,³ ale Pavel Marek výzkumem ukázal, kam až sahal politický vliv žen v pernštejnské rodině a jak dalekosáhlé důsledky měly vdavky s vhodně vybranými zahraničními šlechtici. Autor tak prezentuje dosavadní výsledky výzkumu a tyto sňatky přibližuje na příkladu Františky z Pernštejna a Marty Polyxeny z Fürstenberka. Vysvětluje jejich politické důvody a dopady na sňatkovou strategii a politiku rodu zubří hlavy. Uvádí, že tyto svatby napomohly řešení sporu o italské Piombino, do něhož byla osobně zainteresována také Polyxena z Lobkowicz.

Tento spor je tématem následující kapitoly Zdeňky Horáčkové. Autorka popisuje jednotlivé fáze jednání, způsob intervencí od Polyxeny z Lobkowicz i pozdější zapojení kardinála Dietrichštejna do sporu. Studie přirozeně navazuje na předchozí text a dále rozvíjí zvolené téma. Zdeňka Horáčková mapuje celý spor o Piombino až do jeho konce a vysvětluje, proč snaha Polyxeny prosadit udělení knížectví její příbuzné, zůstala nakonec neúspěšná.

Druhý oddíl knihy začíná šestou kapitolou, která je věnována Polyxeně z Lobkowicz, respektive knize, která je jí historicky připisována. Ačkoliv Soňa Černocká rozebírá jeden konkrétní pramen, nejde o edici, nýbrž o odbornou studii. Analyzovanou knihou je kuchařka, jejíž autorství je tradičně spojováno právě s Polyxenou. Soňa Černocká velmi přesvědčivě analyzuje celý pramen a dokazuje, že autorství bylo Polyxeně

2 Fernand BRAUDEL, *The Mediterranean and the Mediterranean world in the age of Philip II.*, New York 1973.

3 Josef JANÁČEK, *Ženy české renesance*, Praha 1976.

přičítáno mylně. Analýza je provedena nejen z historického hlediska, ale zahrnuje také obsahové a grafologické aspekty. Nadto se autorce podařilo identifikovat možného skutečného autora v řadách lobkowiczských úředníků, ač sama připouští, že její výzkum nebyl na tuto otázku primárně zaměřen a že by si tato hypotéza vyžádala další zkoumání. Přestože kapitola vyvrací Polyxenino autorství, přináší o její osobě mnoho zajímavých informací.

Autorka další kapitoly, Blanka Kubíková vnímá Polyxenu z Lobkowicz jako jednu z osob, které podstatně rozšířily původní pernštejnské obrazové sbírky. I tato kapitola tematicky navazuje na předchozí studii. Autorka se zabývá složením obrazové sbírky a rovněž problematikou určování totožnosti zobrazených osob. Ve své studii upozorňuje na obtíže spojené s jejich identifikací a poukazuje na některá problematická ztotožnění šlechticů. V několika případech navrhuje vlastní opravy či zpochybnění dosavadních identifikací. Kromě autorství obrazů a určování totožnosti portrétovaných osob se věnuje také módě, kterou využívá k dataci jednotlivých portrétů a zároveň jako nástroj k ověření totožnosti zobrazených.

Módě se věnuje také následující kapitola Mileny Hajné, která zkoumá oděvy Pernštejnů a jejich příbuzných na základě analýzy pernštejnské obrazové sbírky. Autorka popisuje španělskou módu, kterou do českého prostředí přinášela rodina Pernštejnů, zejména španělská manželka Vratislava z Pernštejna, Marie Manrique de Lara a její dcery. Věnuje se typickým prvkům španělské módy v odívání i způsobům, jimiž si šlechtičny tyto oděvy opatřovaly. Na základě těchto poznatků demonstuje propojení španělského a císařského dvora, a zároveň rozšiřování španělské módy prostřednictvím krejčích, kteří přicházeli ke dvoru a šili i pro šlechtu na něm působící.

V deváté kapitole se Jaroslava Kašparová zaměřuje na pernštejnskou knižní sbírku a možnosti virtuální rekonstrukce jejího původního rozsahu. Základ této knihovny položil již Vratislav z Pernštejna a zejména jeho žena, Marie Manrique de Lara. Významným způsobem ji rozšířila Polyxena z Lobkowicz, a to prostřednictvím rožmberského dědictví, které připojila ke knihovnímu fondu rodu Lobkowiczů. I tato kapitola tematicky navazuje na předchozí texty. Autorka se sbírkou zabývá z hlediska jejího obsahu, tak i jazykového složení. Věnuje se rovněž historií vzniku knihovny a jejím jednotlivým umístěním až do současnosti. Sleduje i putování některých svazků, které byly z knihovny rozptýleny a dnes se nachází na různých místech.

Poslední kapitola Václava Grubhoffera se týká sbírky jazykových italik Ferdinanda Augusta Leopolda z Lobkowicz. Autor se zabývá důvody odklonu od španělsky psaných knih a příklonem k literatuře v italském jazyce. Sbírkou zkoumá po obsahové stránce a komparuje ji nejen se zájmy samotného knížete, ale také s knihovnou jeho příbuzné, kněžny Marie Ernestiny z Eggenbergu. Pozornost věnuje i okolnostem, za

nichž mohl kníže některé z knih získat. Ačkoliv tato knižní sbírka historicky navazuje na původní pernštejnský fond a kníže byl přímým potomkem rodu Pernštejnů, kapitola se tematicky částečně odchyluje od rámce celé publikace. Zabývá se totiž mladším obdobím přelomu 17. a 18. století a její návaznost na předchozí kapitoly je tak výrazně slabší.

Kolektivní monografie *Pernštejnové v evropských dějinách* usiluje o interdisciplinární pojetí dějin významného šlechtického rodu v širším evropském kontextu. Zatímco první část publikace se soustředí na politické, diplomatické a rodinné vazby Pernštejnů, druhý oddíl se zabývá kulturními projevy, zejména sbírkotvornou a mecenášskou činností rodu. Přestože některé kapitoly tematicky či metodologicky z rámce mírně vybočují (zejména druhá, třetí a závěrečná), většina studií na sebe logicky navazuje a podporuje celkovou linii výkladu. Je však třeba zdůraznit, že všechny texty mají své opodstatnění – dokládají snahu autorů zachytit širší možných výzkumných přístupů napříč různými obory. Největším přínosem publikace je interdisciplinární přístup, který propojuje historií, dějiny umění, kultury a knihovědu. Tento přístup vede k daleko plastičtějšímu a hlubšímu obrazu rodu, než by bylo možné dosáhnout prostřednictvím klasických metod. Autoři pracují nejen s literaturou, ale zejména s primárními prameny, které podrobují kritické analýze. Díky tomu jsou schopni korigovat řadu starších interpretací a posunout bádání o rodu Pernštejnů dále. Přestože některé kapitoly (např. Vítězslava Prchala nebo knihovědné příspěvky v závěru) mohou být pro širší publikum náročnější, monografie není určena výhradně odborníkům. Osloví i širší veřejnost se zájmem o dějiny šlechty, kulturní dějiny raného novověku a proměny šlechtické reprezentace. *Pernštejnové v evropských dějinách* tak představují inspirativní a odborně fundovaný příspěvek, který dokládá, jakým způsobem lze zkoumat šlechtické rody v evropském měřítku, s důrazem na detail, prameny a mezioborový dialog.

Mgr. Kateřina Jochová

Historický ústav

Filozofická fakulta

Univerzita Hradec Králové

Rokitanského 62, 500 03 Hradec Králové III

Česká republika

katerina.jochova@uhk.cz

ORCID: 0009-0008-3083-8492

Jan KILIÁN, *Dějiny Rabštejna nad Střelou*, České Budějovice: Veduta 2023, 412 s. ISBN: 978-80-88030-81-2.

Rabštejn leží asi 30 kilometrů severně od Plzně na řece Střele. Dnes v něm žije přibližně 30 stálých obyvatel, přesto se zde dochovalo velké množství památek. Za zmínku jistě stojí zřícenina rabštejnského hradu ze 14. století, později přestavěná na barokní zámek, jejíž expozice je znovu zpřístupněna veřejnosti. K vidění jsou pozůstatky dvou hradů, klášter servitů s kostelem Panny Marie Sedmibolestné, loretánská kaple z roku 1671, řada roubených a hrázdných historických staveb, smírčí kříž z roku 1584, zříceniny Nučického a Horova mlýna nebo židovský hřbitov z 18. století. Za pozornost stojí také městské opevnění se zbytky Dolní brány a ikonický kamenný most přes řeku Střelu z první poloviny 14. století, který se v podstatě zásluhou filmařů stal symbolem Rabštejna.

I přes velmi bohatou historii a popularitu u výletníků se Rabštejn nedočkal ze strany českých ani německých historiků komplexního zpracování dějin. Dosud vzniklo jen několik článků a šířeji zaměřených vlastivěd. Stalo se tak až nyní zásluhou Jana Kiliána a kolektivu. *Dějiny Rabštejna nad Střelou* jsou první ucelenou monografií dokumentující dějiny nejmenšího města u nás, potažmo v Evropě vůbec. Kniha vznikala několik let s využitím poznatků z řady autorem vedených seminárních, bakalářských a diplomových prací. Autorský tým byl sestaven z historiků, kunsthistoriků, archeologa a studentů historie na Pedagogické fakultě Západočeské univerzity v Plzni. Jan Kilián je hlavním autorem a redaktorem publikace.

Hlavním důvodem absence komplexní monografie je nedostatek písemných pramenů. Příčinou jsou opakované požáry města, kvůli kterým byly zvláště starší zdroje nenávratně ztraceny. I přes tuto skutečnost se autorskému kolektivu podařilo sepsat velmi zdařilou syntézu poskytující ucelený obraz vývoje města od středověku po současnost. Využity byly prameny světské i duchovní. Období 16. století a starší je možné opírat de facto jen o majetkové zápisy vložené do desk zemských. Využívány byly listiny potvrzující městská privilegia, a to nejen královská, ale i písemnosti dalších rodů vlastníků Rabštejna nad Střelou. Zkoumány byly zejména dva mimořádně významné fondy, a to Rodinný archiv Lažanských z Bukové na Manětíně a Velkostatek Manětín – Rabštejn nad Střelou, který obsahuje cenné pozemkové knihy se záznamy údajů do konce 17. století. Využity byly účetní prameny, sbírka rabštejnských matrik od 30. let 17. století a také některé prameny vyprávěcí povahy. Zaznamenávají emocionální prožitky pisatele, které umožňují pochopit pocity našich předků. Obsahují též cenná fakta ke stavební historii města nebo ze života různých skupin obyvatel světského i duchovního stavu, např. učitelů nebo farářů. Autoři čerpali rovněž

z rabštejnských kronik, z nichž nejvýznamnější je *Memorabilienbuch des Stadtl Rabenstein*, velmi cenný pramen psaný v letech 1836–1846 Antonem Johannem Wirthem mladším. Dalším typem zdrojů byly městské knihy obsahující např. seznamy přijatých měšťanů, pamětní a trhové zápisy, stavební smlouvy, závěti, obligace nebo povolení pro stavbu domů. Spisový materiál poskytl soukromou korespondenci starosty Georga Müllinga z poloviny 19. století. Užity byly také komplementární prameny různých popisů panství evidenční a berní povahy jako např. berní rula nebo tereziánský a josefínský katastr. K zachycení osazenstva zámku byl využit Soupis poddaných podle víry, který ovšem nezachycuje město jako takové. Text vhodně doplňují citace z pramenů.

Kniha je rozdělena do tří tematických kapitol. První nejrozsáhlejší kapitolou jsou dějiny Rabštejna uspořádané do podkapitol zachycujících jednotlivé dějinné fáze městské historie. Podrobně je zmapovaná historie středověku, třicetiletá válka a doba pobělohorská. Další podkapitoly popisují historii města za vlády místních rodů – hrabat z Pöttingu v letech 1665–1714, za Černínů z Chudenic a Krakovských z Kolovrat v letech 1714–1748 a za Lažanských do počátku 19. století. Pozornost je věnována také měšťanskému rodu Müllingů, kteří vlastnili řadu rabštejnských domů a dalších nemovitostí. Zastávali významné pozice v městské správě, živil se nejčastěji jako řezníci, koželuzi, popřípadě mydláři nebo pekaři. Jan Kilián tento rod detailně sledoval od sklonku třicetileté války pomocí matrik a aplikovanou metodou rekonstrukce rodiny. Tento rod se zapsal do dějin Rabštejna v 17. a 18. století velkou měrou. Čtenář je seznámen také se stavem obyvatel města a jejich všedním dnem, jak vypadal v 18. a 19. století. Následují dějiny Rabštejna za první republiky, druhé světové války a v poválečném období sahajícím až do současnosti. Druhá kapitola je věnována rabštejnské církvi a školství. Popsán je vznik fary a farnosti, připojen je i seznam známých farářů z doby středověku a pobělohorského období. Součástí kapitoly je krátké pojednání o rabštejnské škole, která je doložena od roku 1645. Poslední třetí kapitolou je památkový fundus, který popisuje město z pohledu archeologa, a dále se zabývá výkladem jednotlivých památek. Podrobně je zdokumentována historie rabštejnských hradů a zámku, servitského kláštera, kostela Panny Marie Sedmibolestné, popsána je historická zástavba města a městské opevnění. V závěru kapitoly je věnována pozornost i drobným památkám ve městě a jeho okolí.

Publikace je velmi pěkně ilustrovaná. Obsahuje dobové i současné fotografie pamětihodností Rabštejna, jejichž autorem je z velké části editor knihy Jan Kilián. Kromě fotografií jsou v knize dobové rytiny, mapy, stavební plány budov, obrázky erbů a pečeti, vynechané nejsou ani ukázky důležitých listin a úředních knih. Obrázky jsou pro větší komfort čtenáře vhodně začleněny do textu v černobílé verzi; barevná

obrázková příloha je vložena doprostřed knihy. Soubory statistických údajů jsou upraveny do podoby grafů v kapitole sledující každodennost rabštejnského obyvatelstva v 18. a 19. století. Pro úplnost knihu doplňuje jmenný a místní rejstřík.

Knihy jistě osloví čtenáře se zájmem o lokální historii, ale také ty, kteří vyhledávají zajímavá turistická místa. Rabštejn nad Střelou, zasazený do malebné krajiny, tak nabízí de facto výlet cesty časem a uspokojí historiky stejně jako návštěvníky zajímavící se o různé historické etapy. Takto zpracované dějiny mohou být dobrou inspirací k obdobným publikacím zaměřující se na historii konkrétního českého města.

Mgr. Eva Trnková

Historický ústav

Filozofická fakulta

Univerzita Hradec Králové

Rokitanského 62, 500 03 Hradec Králové III

Česká republika

eva.trnkova@uhk.cz

ORCID: 0009-0002-1109-106X

Publikace autorského tria je dalším z výsledků úspěšného mezinárodního vědecko-výzkumného projektu, který vychází ze spolupráce Historického ústavu Akademie věd České republiky a Vídeňské univerzity. Zmíněný titul tak významně rozšiřuje ediční řadu *Dějiny všedního dne* o další zajímavé a nosné téma z oblasti každodenního života. I díky tomu se tak daří dějiny každodennosti více popularizovat a současně získávají i lepší výchozí pozici v současném historickém bádání.

Pohled na prožívání vánočních svátků očima obyčejných lidí tak navazuje na sérii tří obdobně koncipovaných titulů, které pracují s různými typy ego-dokumentů, přičemž do značné míry reflektují i problematiku obyčejně opomíjených témat jako je historie dětství či vnímání genderové roviny v rodinných vztazích s evokací na svět žen. Mezi nimi tak uveďme předchozí publikace ze stejné ediční řady, a sice *Děti křtěné Dunajem. České vzpomínky na meziválečnou Vídeň* (2021) a *Babičky očima vnoučat* (2022). Nesmíme však opomenout ani prvotinu *Tváře války. Velká válka 1914–1918 očima českých účastníků* (2020).

Co se týče titulu *Šťastné a veselé. České Vánoce ve vzpomínkách pamětníků*, je členěn do několika částí, které se zároveň do značné míry prolínají. Výchozím bodem je tematizace Vánoc jako svébytného svátku a jeho společenského významu v rámci příslušného historického kontextu. Úvodní částečně metodologickou pasáž a komentář ke stavu řešené problematiky z pohledu jiných odborných studií a publikací doplňuje rozsáhlé představení všech pamětníků.

Jejich písemná svědectví sloužila k vykreslení dobové podoby Vánoc a tehdejší atmosféry na základě různých tematických celků. Pozornost je tak věnována svátečním událostem a fenoménům, ke kterým dochází ještě před Štědrým dnem (období adventu, svátek sv. Mikuláše, další svatí spojení s příchodem Vánoc, betlémy a jejich význam v soukromém a veřejném prostoru), fenoménům, které se pojí se samotnou organizací štědrovečerního dne (zdobení vánočního stromečku, cukroví a skladba slavnostní večeře, tradice zlatého prasátka a další zvyky, nadělování a rozbalování dárků, půlnoční mše) a v neposlední řadě je poslední část dne věnována událostem, které bezprostředně následují po Štědrém dni (Boží hod vánoční, svátek sv. Štěpána, oslavy konce roku a příchod Nového roku, Tři králové).

Autoři pracovali celkem se záznamy šedesáti pamětníků a pro lepší orientaci zpracovali do přiloženého grafu chronologické zastoupení jejich výpovědí. Z grafu vyplývá, že nejvíce výpovědního materiálu jim poskytli pamětníci, kteří reflektovali

prožívání vánočních dní ve 20. – 40. letech 20. století. Většinově se tak jedná o sondu do meziválečného období, ale ne výhradně. Autoři se totiž snažili o komplexnější chronologické vykrytí, a proto jsou prakticky zastoupeny alespoň částečně všechny dekády od roku 1850 až do roku 2020. Nejmladší „pamětník“ dokonce reflektuje i dopad koronavirové pandemie na prožívání Vánoc formou jednoduché básně, což je jistě také cenná reflexe v návaznosti na sledování změn ve způsobech komunikace v analyzovaných ego-dokumentech. Sami autoři přiznávají, že některé pamětníky bylo obtížné jednoznačně vymezit z hlediska geografického či socio-profesního statutu, přestože by i tady tato sonda poskytla další cenné informace a charakteristiky. Specifické komentáře k rozdílnému trávení vánočních dní nabízí však někteří pamětníci, kterým se Vánoce nepoštěstilo trávit ve společnosti svých nejbližších, neboť do jejich životů zasáhla válka. A tak prožívají tyto dny v zákopech, v nacistickém vězení nebo na bojišti v Libyi za druhé světové války, což přináší další zajímavý vhled, byť v celkovém spektru respondentů ojedinělý. Autoři průběžně v textu odkazují na výpovědi pamětníků, avšak mnohdy je zmíněno jen jméno autora, což znesnadňuje orientaci v historickém kontextu. Vzhledem k vyššímu počtu pamětnických výpovědí si tak nelze zapamatovat, ke kterému období se výpověď vztahuje, ačkoliv mnohdy to lze přirozeně vydedukovat. A stejně tak není možné znát životní příběh autora, se kterým se konkrétní výpověď pojí. I z toho důvodu je proto nutné knihou stále listovat a vracet se na začátek k přehledu pamětníků. Tyto krátké životopisy jsou navíc jen velmi strohé, což je při celkovém počtu pamětníků logické, avšak nepředpokládá to ani větší míru hlubší analýzy, která by někdy byla prospěšná.

Celkově ovšem text publikace pracuje s nápaditými formami komunikace se čtenářem, kdy je každá kapitola zahájena úryvkem z vánoční koledy. Ty jsou přitom rozmanitého druhu, nejedná se jen o původní české koledy, ale zařazovány jsou také ukázky moderních českých koled. Text tím vyjadřuje výraznější propojení minulosti se současností, což může být zejména pro laického čtenáře atraktivní formou zpřístupnění. Dále v sobě text kombinuje odborné teoretické vhledy na jednotlivé aspekty Vánoc, které jsou následně vhodně doplňovány o autentické výpovědi pamětníků. Tyto výpovědi jsou v textu dominantní, přičemž někdy je to i na škodu. Textová část je doprovázena obrazovým materiálem, který obvykle zahrnuje ukázku dobových vánočních pohlednic, fotografie z oslav Vánoc nebo ukázky deníkových záznamů, ve kterých pamětníci líčí své vánoční vzpomínky.

Uvedené dílo významně popularizuje dílčí problematiku z oblasti dějin každodennosti, což je pro rozvoj tohoto historického odvětví velmi důležité a v současném historickém diskurzu o smyslu dějin každodennosti velmi potřebné. Vzhledem k atraktivnosti zvoleného tématu může navíc představená publikace

poměrně efektivně přispět i k edukaci mládeže, a to právě na příkladech jednotlivých písemných výpovědí obyčejných lidí. Tyto lze na základě vhodně užitých metodologie zprostředkovat přímo ve vyučovacích hodinách s oporou v teoretických náhledech, jež jsou samozřejmou, byť ne až tolik výraznou součástí publikace. Dobrou zprávou je jistě fakt, že pod hlavičkou ediční řady *Dějiny všedního dne* se připravují další neméně zajímavé a podnětné publikace. Nejaktuálnější z nich je *Šťastné dětství v nešťastné době? Každodenní život dětí v Protektorátu Čechy a Morava*, jejíž vydání je v plánu ještě v roce 2025.

Závěrem lze konstatovat, že čtvrtá kniha ze série *Dějiny všedního dne* s názvem *Šťastné a veselé. České Vánoce ve vzpomínkách pamětníků* je zdařilým příkladem publikačního výstupu, kde se se daří jednotlivé sbírky, transformované v rámci Databáze dějin všedního dne, lépe zpřístupnit laické veřejnosti i odbornému publiku, a to nejen ve své textové části, ale také formou bohatého vizuálního doprovodu. V něm se v sobě snoubí vzpomínky na dětskou radost a štěstí, které máme neodmyslitelně spjatý s těmi nejkrásnějšími svátky v roce. Je otázkou, zda by v obdobném konceptu při dostatku vhodného materiálu nebylo možné zpracovat také každodenní vnímání jiných významných svátečních dní, kdy se přirozeně nabízí zacílení na Velikonoce.

Mgr. Tamara Tomanová, Ph.D.

Historický ústav

Filozofická fakulta

Univerzita Hradec Králové

Rokitanského 62, 500 03 Hradec Králové III

Česká republika

tomanta1@uhk.cz

ORCID: 0000-0002-3872-8019

